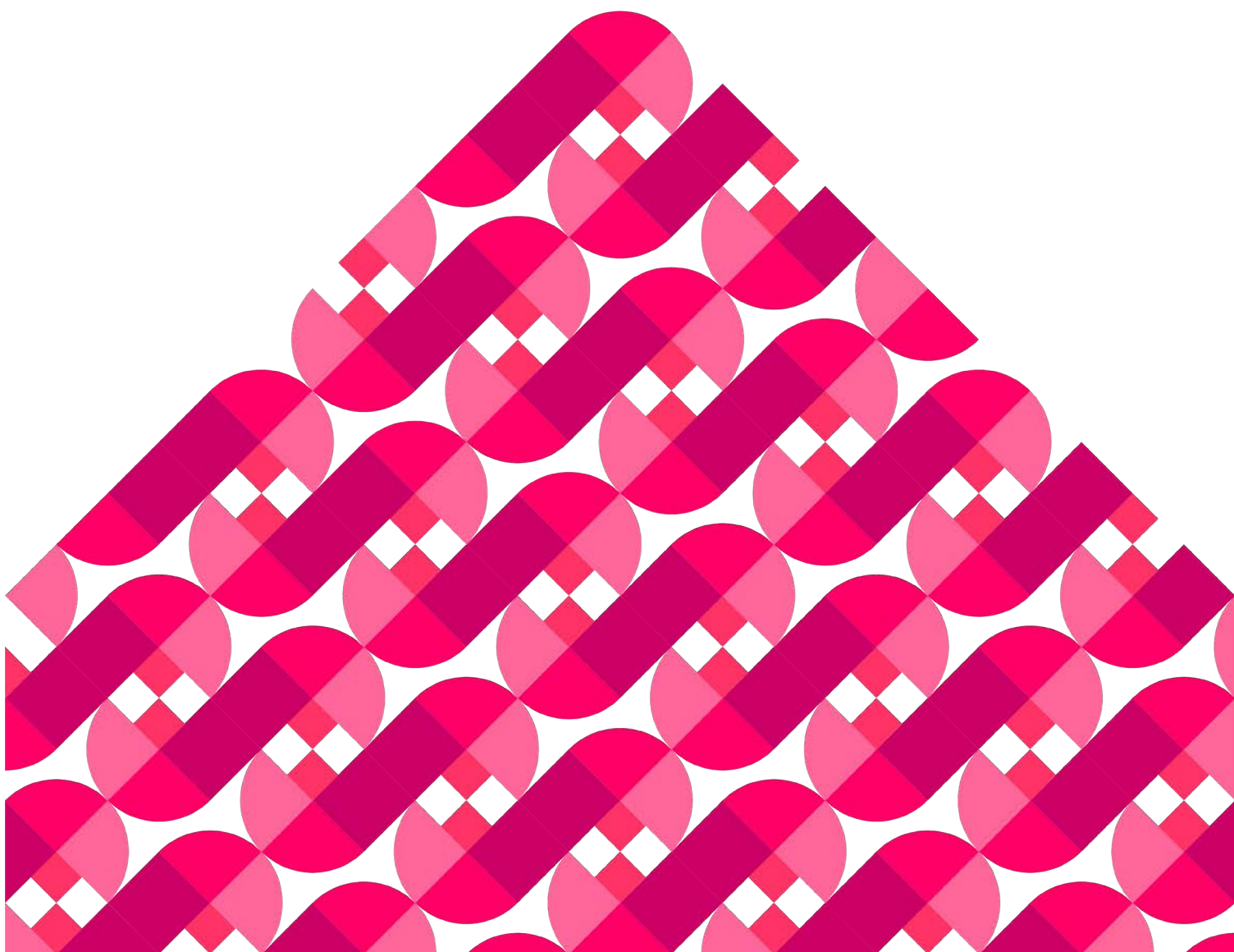

Hedersrelaterat våld och förtryck

Om funktionshinder, oskuldskrav och heteronormativitet

Myndigheten för delaktighet arbetar med att främja, guida och stödja samhällets aktörer att genomföra sina uppdrag utifrån hela befolkningens behov och förutsättningar.

Myndigheten för delaktighet, 2025

Hedersrelaterat våld och förtryck – Om funktionshinder, oskuldskrav och heteronormativitet

Författare: Siv-Britt Björktomta & Helén Olsson

Nummer 2025:25

ISBN: 978-91-990304-1-8

Publikationen finns att ladda ner från myndighetens webbplats www.mfd.se.

Alternativa format kan beställas från Myndigheten för delaktighet.

E-post: info@mfd.se

Telefon: 08-600 84 00

Förord

Personer med funktionsnedsättning är särskilt sårbara i en hederskontext. Det handlar i många fall om en osynlig utsatthet, där våld och förtryck av olika skäl kan vara svårare att upptäcka.

I juni 2023 fick Myndigheten för delaktighet (MFD) i uppdrag av regeringen att genomföra en fördjupad kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning. Uppdraget slutredovisades den 15 februari 2025 med rapporten *Särskild sårbarhet, särskilt ansvar*.

Inom ramen för regeringsuppdraget har MFD gett Siv-Britt Björktomta, forskare vid Uppsala universitet, och Helén Olsson, forskare vid Mittuniversitet, i uppdrag att genomföra en kvalitativ studie med fokus på socialtjänst och andra verksamheter som erbjuder stöd- och skyddsinsatser. Denna rapport redovisar resultatet från intervjuer med yrkesverksamma i dessa verksamheter samt personer med funktionsnedsättning och egen erfarenhet av hedersrelaterat våld och förtryck. Intervjuerna genomfördes mellan 15 april och 15 december 2024. Såväl urval och presentation av fakta som analys och reflektioner i rapporten är forskarnas.

Förhoppningen är att detta kunskapsbidrag ska utgöra ett stöd i att utveckla nya arbetssätt som främjar ett mer integrerat synsätt på målgruppen.

MFD vill rikta ett varmt tack till samtliga intervjudeltagare som så generöst delat med sig av sina erfarenheter. Era bidrag har bidragit till en större förståelse av behov, möjligheter och utmaningar i arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck.

Liljeholmen i december 2025

Malin Ekman Aldén
Generaldirektör

Innehåll

Sammanfattning	6
Delstudie 1 – Intervjuer med yrkesverksamma inom socialtjänsten.....	6
Delstudie 2 – Intervjuer med yrkesverksamma inom stöd- och boendeformer	7
Delstudie 3 – Intervjuer med yrkesverksamma inom NKJT	7
Delstudie 4 – Intervjuer med döva och hörselskadade.....	8
Delstudie 5 – Intervjuer med personer med funktionsnedsättning	8
Sammanfattning - Intervjuer	9
Summary	12
Sub-study 1 – Interviews with social services professionals	12
Sub-study 2 – Interviews with professionals within support and housing.....	13
Sub-study 3 – Interviews with professionals from NKJT	13
Sub-study 4 – Interviews with deaf and hearing impaired	13
Sub-study 5 – Interviews with people with disability	13
Summary of all interviews.....	14
Rapportens disposition	16
Kapitel 1 - Inledning	17
Uppdragets utformning och syfte	18
Avgränsningar	19
Syfte och övergripande frågeställningar	19
Kapitel 2 – Definitioner och begrepp	21
Funktionsnedsättning och funktionshinder	22
Hedersrelaterat våld och förtryck.....	22
Den utsatta målgruppen	23
Socialtjänstlagen	24
Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade.....	25
Socialtjänsten.....	25
Kapitel 3 – Ämnesfördjupning	27
Hedersrelaterat våld och förtryck.....	28
En internationell blick	35
Kapitel 4 – Metod	38
Etiska och metodologiska överväganden	39
Kapitel 5 – Delstudie 1: Erfarenheter inom socialtjänst	41
Rekrytering och urval	42
Analysmetod	43
Analysresultat	44
Sammanfattande analys och diskussion	57

Kapitel 6 – Delstudie 2: Erfarenheter inom olika stöd- och boendeformer	69
Rekrytering och urval	70
Analysmetod	73
Analysresultat	73
Sammanfattande analys och diskussion	85
Kapitel 7 – Delstudie 3: Yrkesverksammas röster inom NKJT	90
Bakgrund	91
Rekrytering och urval	92
Analysmetod	93
Analysresultat	93
Erfarenheter av möten med målgruppen	94
Sammanfattande analys och diskussion	103
Kapitel 8 – Delstudie 4: Fem vuxna röster med dövhet och hörselskada	107
Rekrytering och urval	108
Analysmetod	109
Analysresultat	109
Sammanfattande analys och diskussion	121
Kapitel 9 – Delstudie 5: Unga kvinnor med funktionsnedsättning	126
Rekrytering och urval	127
Analysmetod	127
Analysresultat	128
Sammanfattande analys och diskussion	142
Kapitel 10 – Sammanfattande reflektioner från de fem delstudierna	148
Delstudie 1: Erfarenheter inom socialtjänsten	149
Delstudie 2 och 3: Stöd, samtal, arbetsträning, boende och NKJT	151
Delstudie 4 och 5: Personer med funktionsnedsättning i en hederskontext	153
Kapitel 11 – Rekommendationer för det fortsatta arbetet	156
Kapitel 12 – Slutord och metodologiska reflektioner	159
Metodologiska reflektioner	161
Referenser	163
Bilagor	172
Bilaga 1. Intervjuguide – yrkesverksamma	172
Bilaga 2. Intervjuguide – Erfarenheter av att leva i en hederskontext	175
Bilaga 3. Delstudie 2 – yrkesverksammas utbildning	177

Sammanfattning

Hedersrelaterat våld och förtryck är ett allvarligt globalt problem. Det innebär kränkningar av grundläggande mänskliga rättigheter i strid med FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna, kvinnokonventionen, barnkonventionen, konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning och Europarådets Istanbulkonvention.

Det är såväl ett jämställdhetsproblem som ett hälsoproblem och omfattas av regeringens femte, sjätte och sjunde jämställdhetspolitiska delmål; *Jämställd hälsa, Mäns våld mot kvinnor ska upphöra* och *Hedersrelaterat våld och förtryck ska upphöra*.

Hedersrelaterat våld och förtryck är även ett brott mot svensk lagstiftning, där de olika brottsliga handlingarna handlar om att bevara eller återupprätta en persons, en familjs, en släkts eller motsvarande grupps heder. Det kan röra sig om frihetsberövande, tvång, äktenskapstvång, barnäktenskap, vilseledande till äktenskapsresa, könsstympning, av flickor och kvinnor, hot, kränkande fotografering, ofredande, misshandel samt mord eller mordförsök.

Syftet med denna studie är att undersöka yrkesverksammas upplevelse av arbetet med personer med funktionsnedsättning och erfarenheter av att leva i en hederskontext. Ett delsyfte är att undersöka hur vuxna med funktionsnedsättning och erfarenheter av att leva i en hederskontextuell miljö redogör för sin utsatthet samt sina erfarenheter av stöd- och hjälpinsatser från samhället.

Uppdraget har utgått från Myndigheten för delaktighet (MFD) som har fått regeringens uppdrag att mot bakgrund av ett tidigare regeringsuppdrag genomföra en fördjupad kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning. Mot denna bakgrund har MFD lämnat uppdraget att genomföra denna studie till forskarna Siv-Britt Björktomta vid Uppsala universitet samt Helén Olsson vid Mittuniversitetet.

Studien består av fem kvalitativa delstudier med dels yrkesverksamma, dels personer med funktionsnedsättning och egen erfarenhet av utsatthet. Sammanlagt har 30 intervjuer med 38 yrkesverksamma genomförts enskilt och i grupp. Därutöver har 10 enskilda intervjuer genomförts med personer med någon form av funktionsnedsättning samt egna erfarenheter av en hederskontext. Helén Olsson har ansvarat för datainsamling, analys av data samt tillhörande resultatdiskussion i delstudie 1. Siv-Britt Björktomta har ansvarat för datainsamling, analys av data samt tillhörande resultatdiskussion i delstudie 2–5.

Delstudie 1 – Intervjuer med yrkesverksamma inom socialtjänsten

Ett inklusionskriterium för medverkan var att deltagaren skulle vara yrkesverksam och ha någon form av utredande eller ledande befattning inom socialtjänsten eller genom en uppdragsgivare som anlitas av socialtjänsten. Deltagare har i första hand valts ut utifrån tidigare erfarenhet av möten med målgruppen. Dock fanns inget krav på erfarenhet av att ha handlagt eller utrett denna typ av ärenden. Totalt intervjuades 23 personer:

- 9 handläggare på barn- och ungdomsenheter inom individ- och familjeomsorg (IFO)
- 4 handläggare/enhetschefer inom verksamheter som rör lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS)
- 2 konsulter inom området barn och unga (IFO)
- 1 familjesekreterare (IFO)
- 4 handläggare inom vuxnenheter (IFO)
- 2 verksamhetsutvecklare/metodstödare inom socialtjänsten
- 1 gruppleddare vid skyddat boende/socialtjänsten.

Det övergripande syftet var att undersöka vilka kunskaper och erfarenheter yrkesverksamma har av att möta målgruppen, det vill säga personer med funktionsnedsättning och erfarenheter av att leva i en hederskontext. Data analyserades med hjälp av kvalitativ innehållsanalys.

Delstudie 2 – Intervjuer med yrkesverksamma inom stöd- och boendeformer

Ett inklusionskriterium för medverkan var att deltagaren skulle vara yrkesverksam inom hem för vård eller boende (HVB), kvinnojourer, öppenvård, skyddat boende, daglig verksamhet eller LSS-boenden. Totalt intervjuades 14 personer:

- 1 yrkesverksam vid en kvinnojour
- 3 yrkesverksamma vid skyddat boende
- 2 yrkesverksamma vid öppenvårdsverksamhet
- 1 yrkesverksam vid HVB
- 1 yrkesverksam vid familjehem
- 3 yrkesverksamma vid LSS-boende med särskild service
- 3 yrkesverksamma vid daglig verksamhet.

Det övergripande syftet var att undersöka vilka kunskaper och erfarenheter yrkesverksamma har av att möta målgruppen, det vill säga personer med funktionsnedsättning och erfarenheter av att leva i en hederskontext. Data analyserades med hjälp av reflexiv tematisk analys.

Delstudie 3 – Intervjuer med yrkesverksamma inom NKJT

Ett inklusionskriterium för medverkan var att deltagaren skulle vara yrkesverksam inom Nationell kvinnojour och stöd på teckenspråk (NKJT) och ha erfarenhet av personer med hörselskada, dövhet eller dövblindhet, där målgruppen har erfarenheter av en hederskontext.

Två yrkesverksamma deltagare intervjuades. Det övergripande syftet var undersöka deras erfarenheter av arbete med personer med hörselskada, dövhet eller dövblindhet, där målgruppen har erfarenheter av att leva i en hederskontext. Data analyserades med hjälp av reflexiv tematisk analys.

Delstudie 4 – Intervjuer med döva och hörselskadade

Ett inklusionskriterium för medverkan var att deltagaren skulle ha erfarenheter av en hederskontext samt någon form av hörselskada, dövhet eller dövblindhet. Fem personer med brukarerfarenhet intervjuades.

Det övergripande syftet var att undersöka hur vuxna med hörselskada, dövhet eller dövblindhet och där målgruppen har erfarenheter av att leva i en hederskontext, reflekterar kring utsatthet samt erfarenheter av stöd- och hjälpinsatser från samhället. Data analyserades med hjälp av reflexiv tematisk analys.

Delstudie 5 – Intervjuer med personer med funktionsnedsättning

Inklusionskriterium för medverkan var barn och vuxna från 15 år och uppåt där någon form av funktionsnedsättning förekom tillsammans med erfarenheter av att leva i en hederskontext. Det slutliga urvalet bestod av fem kvinnor mellan 19 och 30 år.

Det övergripande syftet var att undersöka hur personer med funktionsnedsättning och erfarenheter av att leva i en hederskontextuell miljö reflekterar kring utsatthet samt erfarenheter av stöd- och hjälpinsatser från samhället. Data analyserades med hjälp av reflexiv tematisk analys.

Sammanfattning - Intervjuer

De yrkesverksamma

Gruppen personer med funktionsnedsättning och erfarenheter av hedersrelaterat våld och förtryck beskrevs av de yrkesverksamma som en isolerad grupp med ett stort behov av stöd från anhöriga och omgivningen för att klara det dagliga livet. Att stå i beroendeställning gentemot sin omgivning kan ha en negativ inverkan på många livsområden.

Beroendet medförde svårigheter för de yrkesverksamma att skilja mellan kontroll och begränsningar och vad som var verklig omsorg om en familjemedlem. En annan svårighet för de yrkesverksamma var att förstå och kategorisera de svårigheter som klienterna uppvisade. Det kunde handla om svåra överväganden kring huruvida en brukares uppvisade svårigheter härrörde från en funktionsnedsättning eller om det handlade om konsekvenser av att leva i en våldsam miljö, en hederskontext.

Det framträder brister i den interna samverkan mellan funktionsstödsenheten och IFO, vilket troligen leder till utmaningar för socialtjänsten vad gäller att samordna insatser för en enskild person med stora behov. Det framkom att yrkesverksamma som arbetade med heders- och våldsproblematik generellt saknade kunskaper om funktionsnedsättning. De efterfrågade tydligare nationell vägledning i arbetet samt olika typer av vetenskapligt utvärderat metodmaterial anpassat för att möta olika former av funktionsnedsättningar och hedersproblematik.

När det gällde yrkesverksamma inom daglig verksamhet samt LSS-boende med särskild service saknades generellt kunskaper om hedersrelaterat våld och förtryck samt kunskap om vad det kan innebära att leva med skyddad identitet. Detta kunde innebära att daglig verksamhet tackade nej till att ta emot klienter/brukare som levde med skyddad identitet på grund av bristande erfarenhet av hedersrelaterat våld och förtryck.

De yrkesverksamma beskrev erfarenheter av beröringspunkter mellan gängkriminalitet, funktionsnedsättning och att leva med hedersnormer. Familjer som vill lämna den hederskontextuella miljön är uppmärksammade men stöd- och hjälpinsatser är inte utvecklade.

En ansträngd kommunal budget angavs vara en stor påverkansfaktor på möjligheterna att utforma hållbara och individanpassade risk- och stödinsatser. Biståndet baserades därför ofta på kortsiktiga och mindre kostsamma lösningar.

Brukarnas röster

Det förekom stora variationer avseende brukarnas familjerelationer, vilket också avspeglades i deras erfarenheter av hedersrelaterat våld och förtryck. Gruppen kvinnor med intellektuell funktionsnedsättning, posttraumatiskt stressyndrom (PTSD) och psykisk ohälsa kom från vad som kan beskrivas som dysfunktionella familjesammanhang. Utifrån kön framkom familjernas starka krav på kvinnors lydnad och kyskhets tillsammans med ett starkt oskuldskrav.

I flera familjer beskrevs bland annat psykisk ohälsa och missbruk, där flera familjemedlemmar också hade ett stort våldskapital. I familjerna beskrevs även inslag av kriminalitet. I denna grupp beskrevs ett allvarligare och grövre våld med inslag av kniv- och pistolhot. De brukare som kom från dessa familjeförhållanden levde vid intervjutillfället med skyddad identitet och samtliga bedömdes vara i stort behov av hjälp och stöd från samhället under lång tid.

Gruppen från dövvärlden bestod av tre män och två kvinnor. Samtliga kom från i högre grad fungerande familjesammanhang där normer om kvinnors lydnad och kyskhets samt oskuldskrav inte var lika framträdande. I denna grupp framkom att religionen (islam och kristendom) hade en stor plats och i flera familjer beskrevs starka normer om hörande som det rätta. Utifrån kön beskrevs även starka normer om att heterosexualitet ansågs som det enda rätta. I denna grupp beskrevs mer psykiskt än fysiskt våld.

Gruppen var relativt resursstark med arbete och socialt nätverk, där fyra av fem klarade sig på egen hand. Två hade brutit med sin familj efter att ha kommit ut som homosexuella; de beskrev dock ingen överhängande risk för att bli utsatta för hot om våld eller våld. En brukare bodde hemma efter att ha varit utsatt för tvångsäktenskap, men hen uttryckte en stark önskan om eget boende. En brukare levde med skyddad identitet.

Rekommendationer i det fortsatta arbetet

Ett viktigt resultat är att verksamheterna inom LSS-området behöver ökade kunskaper om hedersrelaterat våld och förtryck. Likaså behöver verksamheter som arbetar med heders- och våldsproblematik kunskaper om funktionsnedsättningar. Ett sätt att dra nytta av respektive verksamhets sakkunskaper är att upprätta riktlinjer för hur den interna samverkan inom socialtjänsten ska gå till. Detta är i första hand ett ledningsansvar som med fördel kan inledas genom upprättandet av så kallade samverkansavtal som tydliggör ansvaret för respektive verksamhet.

Att skapa möjligheter för gemensamma utbildningssatsningar där olika yrkesprofessioner medverkar kan vara en underlättande faktor för att skapa samsyn och förståelse för personer som tillhör målgruppen.

Ledningsfunktionen inom socialtjänsten behöver tilldelas resurser för att få större utrymme att arbeta med verksamhetsutveckling. Exempelvis bör målgruppens behov bättre tydliggöras i de berörda förvaltningars verksamhetsuppdrag inom socialtjänsten. Likaså kan

förbättrade kunskaper om implementeringsprocesser bidra till att ett utvecklingsarbete inriktat mot målgruppens behov blir mer varaktigt och hållbart.

Det behövs även en utökad satsning på interventionsforskning för att bistå yrkesverksamma med vetenskapligt utvärderade metoder inriktade på såväl universella insatser som arbetet med indikativ prevention.

Socialtjänsten har ansvar för att utveckla kunskap om dess verksamhet samt vilka effekter arbete och insatser har för berörda enskilda och deras omgivning. Det är därför ytterst angeläget att ett starkt brukarperspektiv får prägla verksamheternas fortsatta utvecklingsarbete.

Avslutningsvis kan inte nog understrykas vikten av att fortsätta att synliggöra och samla erfarenheter från personer med funktionsnedsättning och samtidigt erfarenheter av att leva i en hederskontext.

Summary

Honour-based violence and oppression is a serious global problem and a violation of human rights, as stipulated in the United Nations (UN) Declaration of Human Rights, Declaration of Women, Convention on the Rights of the Child, and the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and in the Istanbul Convention. It is a health problem and a gender equality problem and is covered by the Government's fifth, sixth and seventh gender equality policy sub-goals *Equal health; Men's violence against women shall end* and *Honour-related violence and oppression shall end*. Honour-related violence and oppression is a violation of Swedish law. These criminal acts include preserving or restoring the honour of a person, a family, a relative, or a similar group. It can be deprivation of liberty, coercion, forced marriage, child marriage, deception into marriage trip, female genital mutilation, threats, offensive photography, molestation, assault, and murder or attempted murder.

The purpose of the report was to examine professionals' experiences of working with people with disabilities who have experiences of living in an honour context. A sub-aim was to investigate how adults with disabilities, with experiences of living in an honour-contextual environment, account for vulnerability and their experiences of support and assistance from society. This section summarises the results of the survey.

The assignment has been based on the Swedish Agency for Participation (MFD), which has been given a government assignment to, in light of a previous government assignment that the agency has had, carry out an in-depth survey of honour-related violence and oppression against people with disabilities. Against this background, MFD appointed Siv-Britt Björktomta, project leader, Uppsala University and Helén Olsson, Mid Sweden University, to carry out a sub-study to the project.

The report consists of five qualitative sub-studies with professionals and with people with user experience. In sum, 30 interviews were conducted with 38 professionals, both individually and in groups. Helén Olsson collected and analyzed the data and conducted the discussion of the results in Study 1. Siv-Britt Björktomta collected and analyzed the data and conducted the discussion of the results in studies 2, 3, 4, and 5.

Sub-study 1 – Interviews with social services professionals

An inclusion criterion for participation was that the participant should be professionally active and have some form of investigative or managerial position within the social services or through clients hired by the social services. Participants were primarily chosen based on previous experience of meetings with the target group. However, there was no requirement for experience in handling or investigating this type of case. Of those interviewed, 9 were administrators in family, child and youth units at Health and Social Care Inspectorate (IFO), 4 disability-oriented administrators/unit managers in LSS, 2 consultants in the family, child and youth area (IFO), 1 family law secretary (IFO), 4 administrators in family and adult units (IFO), 2 business developers/method supporters in the social services and 1 group leader sheltered housing/social services. A total of 23 professionals were included. The

overall aim was to investigate professionals' knowledge and experiences in meeting the target group, i.e., people with disabilities who have experienced living in an honour context. Data was analyzed using qualitative content analysis.

Sub-study 2 – Interviews with professionals within support and housing

An inclusion criterion for participation was that the participant had to be a professional in activities at homes for care or residence (HVB), women's shelters, outpatient care, sheltered housing, daily activities, supported accommodations: group homes and serviced housing. Of those interviewed, 1 was employed at a women's shelter, 3 at sheltered housing, 2 at outpatient care activities, 1 at HVB homes, 1 at family homes, 3 at supported accommodations: group homes and serviced housing, 3 at daily activities. A total of 14 professionals were included. The overall aim was to investigate what knowledge and experiences professionals have of meeting the target group, i.e., people with disabilities who have experiences of living in an honour context. Data were analysed using reflexive thematic analysis.

Sub-study 3 – Interviews with professionals from NKJT

NKJT is the acronym for the National Women's Shelter and support in sign language.¹ An inclusion criterion for participation was that the participant should be a professional in the deaf world's work with domestic violence. Participants have primarily been chosen based on previous experience of meetings with people with hearing impairments, deaf/deafblind people, and people who have experience of living in an honour context. Two professional participants have been interviewed. The overall aim was to investigate their experiences of working with people with hearing impairments and deaf/deafblind people who have experiences of living in an honour context. Data were analyzed using reflexive thematic analysis.

Sub-study 4 – Interviews with deaf and hearing impaired

An inclusion criterion for participation was that the participant should have experience in an honour context and some form of hearing impairment, deafness or deaf-blindness. Five people with user experiences have been interviewed. The aim was to investigate how adults with hearing impairment, deafness, or deaf-blindness with experiences of living in an honour context, reflect on vulnerability and experiences of support and help from society. Data were analyzed using reflexive thematic analysis.

Sub-study 5 – Interviews with people with disability

The inclusion criterion for participation was children/adults from 15 years and older, where some form of disability occurred together with the experience of living in an honour context.

¹ More information in English about NKJT is available on NKJT:s website: <https://nkjt.se/nkjt-in-english/>.
[Hämtad, 2025-12-19].

The final sample consisted of five young women between 19 and 30. The overall aim was to investigate how people with disabilities and those who have experienced living in an honour-contextual environment reflect on vulnerability and experiences of support and help from society. Data were analyzed using reflexive thematic analysis.

Summary of all interviews

The professionals

The group of people with disabilities with experiences of honour-related violence and oppression was described by the professionals as an isolated group with a great need for support from relatives and the environment to cope with daily life. Being dependent on one's surroundings can have a negative impact on many areas of life.

The dependency made it difficult for the professionals to distinguish between control and limitations and what was genuine care for a family member. Another difficulty for professionals was understanding and categorizing the difficulties that clients presented. It could be a matter of complex considerations about whether a user's demonstrated difficulties stemmed from a disability or whether it was about the consequences of living in a violent environment, an honour context.

Shortcomings appear in the internal collaboration within housing with special services for adults (LSS) and certain IFO units for family, children and adults which probably leads to challenges for the social services in coordinating efforts for an individual with significant needs. It emerged that professionals who worked with honour and violence problems generally lacked knowledge about disability. They asked for more explicit national guidance in the work. Likewise, different types of scientifically evaluated methodological material adapted to meet different forms of disabilities and honour problems were requested. When it came to professionals in daily activities and LSS housing with special services, there was a general lack of knowledge about honour-related violence and oppression. The study shows that the lack of knowledge about honour-related violence and oppression, as well as knowledge about what a person living with protection needs, can constitute an obstacle for organizations to receive the target group.

Professionals described experiences of points of contact between gang crime, disability and living with honour norms. Families who want to leave the honour-contextual environment have been highlighted, but support and assistance efforts have not been developed.

A strained municipal budget was stated to be a major influencing factor on opportunities to design sustainable and individualised risk and support measures. Aid was therefore often based on short-term and less costly solutions.

Users' voices

There were large variations in the users' family relationships, which was also reflected in their experiences of honour-related violence and oppression. The group of women with intellectual disabilities, post-traumatic stress disorder (PTSD) and mental illness came from

what can be described as dysfunctional family contexts with strong virginity requirements and norms about women's obedience and chastity. In the families, there were elements of mental illness, substance abuse, but also strong religiosity. Several family members had a large capital of violence, even with elements of crime. In this group, a more serious and serious violence was described with elements of knife and gun threats. The users who came from these family circumstances lived with protected identities at the time of the interview and all were considered to be in great need of help and support from society for a long time.

The group from the deaf world consisted of two women and three men who came from a more functional family context. In this group, strong norms about heterosexuality were described as the only and right thing. It was a relatively resourceful group and at the time of the interview they had work and a social network. Four out of five managed on their own. Two had broken up with the family after coming out as homosexuals but described no imminent risk of being exposed to threats of violence or violence. One user lived at home, after having been subjected to forced marriage, but expressed a strong desire for his own accommodation. One user was living with a protected identity at the time of the interview.

Recommendations for further work

An important result is that the activities in the LSS area need increased knowledge about honour-related violence and oppression. Likewise, organisations that work with honour-violence problems need knowledge about disabilities. One way to benefit from the expertise of each organisation is to establish guidelines for how internal collaboration within the social services should take place. This is primarily a management responsibility and can advantageously be initiated by drawing up so-called collaboration agreements that clarify the responsibilities of each organization.

Creating opportunities for joint educational initiatives in which different professions participate can be a facilitating factor in creating consensus and understanding for people who belong to the target group.

The management function within the social services needs to be allocated resources to have greater scope to work with business development. For example, the needs of the target group should be better clarified in the relevant administrations' operational assignments within the social services. Likewise, improved knowledge of implementation processes can contribute to a development work focused on the needs of the target group becoming more lasting and sustainable.

An increased investment in intervention research to assist professionals with scientifically evaluated methods, focused on both universal interventions and in the work with indicative prevention. The social services are responsible for developing knowledge about the activities and their effects on individuals and their surroundings. It is therefore extremely important that a strong user perspective is allowed to characterise the continued development of this work. Finally, the importance of continuing to make visible and collecting experiences from people who have a disability and who at the same time have experiences of living with honour norms cannot be overemphasized.

Rapportens disposition

Kapitel 1 innehåller en redogörelse för uppdraget och dess avgränsningar samt det övergripande syftet med tillhörande frågeställningar.

Kapitel 2 inleds med en begreppsgenomgång som utgör en utgångspunkt för den fortsatta texten.

Kapitel 3 innehåller ett fördjupat resonemang kring hedersrelaterat våld och förtryck i kombination med att den utsatta personen även har en funktionsnedsättning. Här ingår en redogörelse för utmaningar som främst polis och socialtjänst upplever i arbetet med hedersvåld. Avslutningsvis i kapitlet görs en kortfattad internationell utblick.

Kapitel 4 innehåller en redogörelse för vald datainsamlingsmetod och avslutas med de etiska överväganden som omgett studien.

Kapitel 5 innehåller en redogörelse för delstudie 1 med yrkesverksamma inom socialtjänsten avseende rekrytering och urval, analysmetod, analysresultat, sammanfattande analys och diskussion samt slutsatser.

Kapitel 6 innehåller en redogörelse för delstudie 2 med yrkesverksamma inom olika stöd- och boendeformer avseende rekrytering och urval, analysmetod, analysresultat, sammanfattande analys och diskussion samt slutsatser.

Kapitel 7 innehåller en redogörelse för delstudie 3 med yrkesverksamma inom Nationell kvinnojour och stöd på teckenspråk (NKJT) avseende rekrytering och urval, analysmetod, analysresultat, sammanfattande analys och diskussion samt slutsatser.

Kapitel 8 innehåller en redogörelse för delstudie 4 med brukare inom döv världen avseende rekrytering och urval, analysmetod, analysresultat, sammanfattande analys och diskussion samt slutsatser.

Kapitel 9 innehåller en redogörelse för delstudie 5 med brukare avseende rekrytering och urval, analysmetod, analysresultat, sammanfattande analys och diskussion samt slutsatser.

Kapitel 10 sammanfattar resultatet från samtliga fem delstudier.

Kapitel 11 redogör för rekommendationer för det fortsatta arbetet.

Kapitel 12 innehåller slutord och metodologiska reflektioner.

Kapitel 1 - Inledning

Myndigheten för delaktighet (MFD) har fått ett regeringsuppdrag² att, mot bakgrund av ett tidigare regeringsuppdrag³ som myndigheten har haft, genomföra en fördjupad kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning. MFD:s utgångspunkt är att stärka arbetet för att motverka att barn, unga och vuxna med funktionsnedsättning utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck. Målsättningen är att alla yrkesverksamma som arbetar med personer med funktionsnedsättning ska ha god kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck för att kunna upptäcka samt ge stöd och skydd.

MFD stödjer verksamheter i arbetet för att göra samhället och de tjänster som erbjuds användbara för fler, och i uppdragsdirektivet⁴ konstateras att personer med funktionsnedsättning kan vara extra sårbara för att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck. Men för att hedersrelaterat våld och övergrepp mot barn, unga och vuxna med funktionsnedsättning ska kunna upphöra, och för att rätt stöd och skydd ska kunna tillhandahållas av samhällsaktörer med ansvar, behöver fler verksamheter ha mer kunskap samt rätt arbetssätt och metoder att förebygga, upptäcka och utreda samt ge adekvat stöd till dem som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck.

Uppdragets utformning och syfte

I regeringsuppdraget ingår att inhämta yrkesverksammas erfarenheter av att möta målgruppen inom olika relevanta verksamheter.⁵ Mot denna bakgrund har MFD lämnat uppdraget att genomföra denna studie till projektledarna Siv-Britt Björktomta vid Uppsala universitet och Helén Olsson vid Mittuniversitetet. Syftet är att kartlägga yrkesverksammas kunskap och arbetssätt kring hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning. Ett delsyfte är att undersöka vilka erfarenheter personer med funktionsnedsättning har av att leva i en hederskontext samt vilken hjälp och stöd de behöver av samhället.

Studien ska bidra till MFD:s fördjupade kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning genom att belysa hinder, utvecklingsbehov, förbättringsmöjligheter, framgångsfaktorer och goda exempel av arbetssätt för att förebygga och upptäcka samt stödja och skydda personer med funktionsnedsättning som utsätts eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck.

² Regeringsbeslut III:2, 2023-06-29, Uppdrag att kartlägga och utveckla stödmaterial om våld mot barn och unga med funktionsnedsättning samt fördjupad kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning, dnr S2023/02178 (delvis).

³ Regeringsbeslut II:7, 2021-10-28. Uppdrag att inventera relevanta aktörers kunskap om våld mot personer med funktionsnedsättning samt föreslå åtgärder, dnr A2021/02052.

⁴ Regeringsbeslut III:2, 2023-06-29.

⁵ I regeringsuppdraget nämns socialtjänst, grundsärskola, gymnasiesärskola, habiliteringsverksamhet, ungdomsmottagningar och daglig verksamhet. Vidare ska myndigheten inhämta funktionshindersorganisationernas kunskap inom området samt erfarenheter från personer med funktionsnedsättning.

Arbetet har genomförts med regelbundna avstämningar med MFD. Analys, slutsatser och rekommendationer är författarnas egna, där uppdragsgivarnas synpunkter mer har varit att säkerställa att syfte och frågeställningar tydligt beskrivs i rapporten.

Avgränsningar

Ett fokus i arbetet är att undersöka hur vissa verksamheter inom socialtjänsten, verksamheter kopplade till lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS)⁶ med fokus på daglig verksamhet och bostad med särskild service, hem för vård eller boende (HVB)⁷, familjehem⁸, öppenvård samt skyddade boenden arbetar med personer med funktionsnedsättning och har erfarenheter av hedersrelaterat våld och förtryck. Därmed exkluderas andra verksamheter som arbetar inom funktionshinderområdet respektive området hedersrelaterat våld och förtryck.

Arbetet är avgränsat till att studera hur yrkesverksamma arbetar med frågor om hedersrelaterat våld och förtryck som kan drabba personer med funktionsnedsättning samt vilka kunskaper och erfarenheter yrkesverksamma inom ovan nämnda verksamheter har av att möta målgruppen, det vill säga personer med funktionsnedsättning som lever i en hederskontext. Ett annat fokus är att undersöka hur personer med funktionsnedsättning och erfarenheter av en hederskontext beskriver sin situation samt vilket behov av stöd och hjälp från samhället de beskriver. Därmed exkluderas personer med erfarenheter av en hederskontext men som inte har någon funktionsnedsättning.

Studien ger inte någon fullständig bild av verksamheternas arbete eller målgruppens situation utan ska ses som en explorativ undersökning av ett antal verksamheter och av yrkesverksammas kunskaper och erfarenheter samt några individers egna erfarenheter av att ha en funktionsnedsättning och leva i en hederskontext.

Syfte och övergripande frågeställningar

Syftet är att undersöka yrkesverksammas erfarenheter av arbetet med personer med funktionsnedsättning och erfarenheter av att leva i en hederskontext. Ett delsyfte är att undersöka hur vuxna med funktionsnedsättning med erfarenheter av att leva i en

⁶ Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade. LSS är en rättighetslag som ska garantera att personer med omfattande och varaktiga funktionsnedsättningar har goda levnadsvillkor, att de får den hjälp de behöver i det dagliga livet och att de kan påverka vilket stöd och vilken service de får. Målet är att dessa personer får möjlighet att leva som andra.

⁷ HVB tar emot enskilda eller familjer som behöver socialtjänstens insatser i form av vård eller behandling av utbildad personal i kombination med heldygnsvistelse i särskilt anpassade lokaler. En placering på HVB pågår under en begränsad tid med bestämda mål.

⁸ Ett familjehem betraktas utifrån juridisk aspekt som ett enskilt hem som på uppdrag av socialnämnden tar emot barn för stadigvarande vård och fostran. Placeringen kan ske i barnets familj eller hos släkt eller övrigt nätverk och pågå under kortare eller längre tid. Biståndet kan utgå i form av ett beslut enligt socialtjänstlagen (2025:400) (SoL) eller lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Även vuxna kan erhålla bistånd i form av familjehemsplacering. Likaså kan föräldrar och barn bo tillsammans i ett familjehem.

hederskontextuell miljö redogör för utsatthet samt deras erfarenheter av stöd- och hjälpinsatser från samhället.

Specifika frågeställningar

Ur de yrkesprofessionellas perspektiv:

- Hur uppmärksammas respektive identifieras utsatthet vid konstaterad funktionsnedsättning där det finns misstanke eller kännedom om hedersrelaterat våld och förtryck?
- Hur möter och hanterar yrkesverksamma denna misstänkta eller konstaterade dubbla utsatthet?
- Hur arbetar yrkesverksamma med att ta del av kunskapsbidrag inom området?
- Hur framstår yrkesverksammas behov av adekvata respektive förbättrade arbetssätt och metoder för att möta målgruppens behov och förutsättningar?

Ur målgruppens perspektiv:

- Hur beskriver målgruppen sin situation samt sina erfarenheter av utsatthet?
- Vilka behov av stöd beskriver målgruppen och vilken erfarenhet har den av stödinsatser från myndigheter respektive civilsamhälle?

Kapitel 2 – Definitioner och begrepp

I detta kapitel redovisas definitioner och begrepp som är aktuella i rapporten och som har använts i analys och diskussion.

Funktionsnedsättning och funktionshinder

Funktionsnedsättning beskrivs i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning som varaktiga fysiska, psykiska, intellektuella eller sensoriska funktionsnedsättningar, vilka i samspel med olika hinder kan motverka ett fullt och verkligt deltagande i samhället på lika villkor som andra.⁹ Enligt Socialstyrelsens termbank definieras funktionsnedsättning som en nedsättning av fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga. En funktionsnedsättning kan uppstå till följd av sjukdom eller annat tillstånd eller till följd av en medfödd eller förvärvad skada och kan vara av bestående eller övergående natur.¹⁰

Funktionshinder är en begränsning som en funktionsnedsättning innebär för en person i relation till omgivningen. Exempel är svårigheter att klara sig själv i det dagliga livet och bristande delaktighet i arbetslivet, i sociala relationer, i fritids- och kulturaktiviteter, i utbildning och i demokratiska processer. Hindren handlar framför allt om bristande tillgänglighet i omgivningen.¹¹

Hedersrelaterat våld och förtryck

I studien tillämpas regeringens definition av hedersrelaterat våld och förtryck som fastslår att hedersrelaterat våld och förtryck är kopplat till hedersnormer som bygger på starkt patriarkala och heteronormativa värderingar. Hedersnormer syftar till att upprätthålla familjens eller släktens heder, vilken anses vara avhängig flickors och kvinnors beteende och sexualitet. Våldet och förtrycket är kollektivt utövat eller sanktionerat.¹²

Det hedersrelaterade våldet och förtrycket kan ta sig olika uttryck. Det kan handla om fysiskt, psykiskt, socialt, ekonomiskt, materiellt eller sexuellt våld och gälla allt från vardagliga begränsningar rörande klädsel, socialt umgänge och fysiskt handlingsutrymme till livsval som utbildning, arbete, giftermål och skilsmässa, där olika former av kontroll, hot och våld kan ingå.¹³

I september 2025 beslutade regeringen att införa ett sjunde jämställdpolitiskt delmål med formuleringen ”Hedersrelaterat våld och förtryck ska upphöra. Alla oavsett kön, ska genom hela livet ha samma rätt och möjlighet att leva sitt liv utan att begränsas av kollektivt grundade hedersnormer”.¹⁴

⁹ United Nations (2006).

¹⁰ Socialstyrelsens termbank.

¹¹ Ibid.

¹² Jfr Regeringskansliets definition i SOU 2025:59 och i Skr. 2007/08:39.

¹³ Bhanbhro, de Chavez & Lusambili (2016); Björktomt (2019); Lidman & Hong (2018); Olsson (2024).

¹⁴ Jfr Regeringskansliet (2025).

Den utsatta målgruppen

I studien talas om den utsatta målgruppen, vilket är barn, unga och vuxna med funktionsnedsättning som utsätts, eller riskerar att utsättas, för hedersrelaterat våld och förtryck, inklusive alla dess uttrycksformer. Utsattheten kan även ta sig andra uttryck än det våld och förtryck som personer utan funktionsnedsättning utsätts för.

Sårbarhets- och utsatthetsfaktorer för att utsättas för våld

I forskning har faktorer som beroende, osynlighet och sårbarhet¹⁵ identifierats som förklaring till den särskilda utsattheten hos personer med funktionsnedsättning.

Beroende

Personer med funktionsnedsättning är många gånger beroende av sin omgivning för att få vardagen att fungera samt för stöd och närhet. Att vara beroende av vårdare och andra personer kan också innebära en förstärkning av den sårbarhet som en funktionsnedsättning kan innebära.

Osynlighet

Begreppet osynlighet kännetecknar dels personer vars kontakter med omgivningen sker genom ett fåtal vårdare, dels personer som har en funktionsnedsättning som innebär svårigheter att kommunicera och göra sig förstådda. Ytterligare kännetecken för osynlighet kan vara att de våldshandlingar som personen utsätts för inte definieras eller hanteras som våldsbrott. Osynligheten kan också bestå i att det våld man utsätts för inte betraktas eller hanteras som våldsbrott. Osynligheten kan också i en utvidgad bemärkelse komma att utgöra ett funktionshinder.¹⁶

Sårbarhet

Begreppet sårbarhet är delvis kopplat till funktionsnedsättningen och varierar därför med typ och grad av funktionshinder och kan även vara en följd av ålder och kön. Sårbarheten kan kopplas till avsaknaden av fysiska möjligheter att skydda sig mot övergrepp, avsaknaden av kunskap om, eller svårigheter att uttrycka, sina rättigheter eller berätta att man utsatts för våld.¹⁷

¹⁵ Nilsson & Westlund (2007).

¹⁶ Myndigheten för delaktighet (2017).

¹⁷ Ibid.

Socialstyrelsen listar i sina föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer (HSLF-FS 2025:40) ett antal punkter som kan innebära särskild utsatthet eller sårbarhet för att utsättas för våld:

- ekonomisk situation
- funktionsnedsättning (grad av)
- hedersrelaterad kontext
- kön
- könsöverdrivande identitet eller uttryck (hbtqi)
- missbruk och beroende
- sexuell läggning
- tillhörighet till en nationell minoritet
- utländsk bakgrund
- ålder.

Sårbarheten kan även vara en följd av

- brist på kunskap om vilka rättigheter man har
- brist på kunskap om var man kan vända sig för hjälp
- negativa erfarenheter av kontakt med myndigheter
- socialt och ekonomiskt beroende av närstående eller av samhället
- beroende av våldsutövaren
- isolering och ensamhet
- sjukdom och funktionsnedsättning.

Socialtjänstlagen

Den nya reformerade socialtjänstlagen (SoL) (2025:400) trädde i kraft den 1 juli 2025. Syftet är att socialtjänsten ska bli mer förebyggande, tillgänglig, jämställd och kunskapsbaserad.¹⁸ SoL är en målinriktad ramlag. Det innebär att så länge kommunerna når de gemensamma målen i SoL så har de stor frihet att ordna verksamheten efter sina egna förutsättningar och behov. I portalparagrafen anges de övergripande målen och grundläggande värderingarna för samhällets socialtjänst. Lagen ska tillförsäkra enskilda goda levnadsvillkor. För att tydliggöra kommunernas ansvar för barn- och kvinnofrid skärptes lagen 2007 genom en ändring av 5 kap. 11 §.

¹⁸ Jfr Sveriges Kommuner och Regioner (2024a).

Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade

År 1994 trädde lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) i kraft. Lagen har bidragit till ett utökat kommunalt ansvar för tre grupper av personer med specifika funktionsnedsättningar, så kallade personkretsar (1 § LSS):

- Personkrets 1: personer med intellektuell funktionsnedsättning, autism¹⁹ eller autismsliknande tillstånd
- Personkrets 2: personer med betydande och bestående begåvningsmässig funktionsnedsättning efter en hjärnskada i vuxen ålder, vilken har orsakats av yttre våld eller kroppslig sjukdom.
- Personkrets 3: personer som har andra stora varaktiga fysiska eller psykiska funktionsnedsättningar som uppenbart inte beror på normalt åldrande och som gör att personen har stora svårigheter att på egen hand klara daglig livsföring, till exempel att klä på sig, laga mat, förflytta sig eller kommunicera med omgivningen.

LSS ska tillförsäkra enskilda goda levnadsvillkor som underlättar för ett gott och självständigt liv, och det är tydligt angivet vilka personer som kan få olika typer av insatser. Det innebär att kommunerna har ett mer begränsat handlingsutrymme i jämförelse med socialtjänstlagen.

LSS ger rätt till sammanlagt tio olika insatser, där kommunen ansvarar för nio av dem och hälso- och sjukvården ansvarar för den tionde: ansvar för råd och stöd i form av rehabiliterande insatser samt via habiliteringen.

Socialtjänsten

Socialtjänsten/socialförvaltningen är i de flesta svenska kommuner inordnad under socialnämnden.²⁰ Socialtjänsten ansvarar för att fullgöra det praktiska och politiska arbete som regleras av de båda rättighetslagarna SoL och LSS.

I socialtjänstens olika verksamhetsområden ingår generellt sett individ- och familjeomsorg i form av barn- och ungdomsvård, ekonomiskt bistånd, familjerätt, våld i nära relationer, missbruks- och beroendevård samt ibland arbetet med nyanlända barn och vuxna. Det största verksamhetsområdet inom socialtjänsten är äldreomsorgen. Storleksmässigt därefter följer funktionsstödsenheten som inrymmer socialpsykiatri samt stöd och service till personer med funktionsnedsättning. IFO utgör en mindre del av socialtjänstens totala kostnader.²¹

¹⁹ Autism är en utvecklingsrelaterad funktionsnedsättning som visar sig i hur en person uppfattar omvärlden och samspelar och kommunicerar med andra. Jfr Autism Sverige (2024).

²⁰ Olika kommuner har olika benämningar på socialnämnd respektive socialförvaltningen. Namnen kan således variera från kommun till kommun.

²¹ Kostnaderna för IFO har ökat något sedan 2017 och fram tills nu (2025), vilket kan hänföras till utökade insatser för barn och unga. När det gäller kostnaderna för socialtjänsten står äldreomsorgen för drygt hälften

Yrkesverksamma inom socialtjänsten arbetar inom olika specialistfunktioner, exempelvis myndighetsutövning, stöd och behandling i öppenvård samt olika typer av omsorgsarbete. Socionomer inom socialtjänsten innehar olika specialistfunktioner som exempelvis barn- och ungdomshandläggare, familjebehandlare, familjehemssekreterare, familjerättssekreterare, LSS-handläggare, integrationshandläggare, handläggare av ekonomiskt bistånd samt våld i nära relationer. De olika specialfunktionerna styrs av olika lagrum, föreskrifter och nationella riktlinjer.

En mängd olika lagar måste efterföljas inom vart och ett av dessa verksamhetsområden. (Se vidare i avsnittet *Specialistfunktioner och samverkan*).

medan insatser till personer med funktionsnedsättning står för strax under en tredjedel av kostnaderna. IFO utgör en femtedel av socialtjänstens totala kostnader (Socialstyrelsen, 2023, s. 24).

Kapitel 3 – Ämnesfördjupning

I detta kapitel ges en sammanfattande bild av aktuell forskning om hedersrelaterat våld och förtryck där specifika kännetecken för en hederskontext, tillsammans med en bild av vem/vilka som utövar detta våld, synliggörs. Utifrån syftet för denna studie beskrivs även hedersrelaterat våld och förtryck i kombination med att den utsatta personen även har en funktionsnedsättning samt vilka utmaningar polis och socialtjänst har i mötet med denna grupp. Kapitlet avslutas med en internationell utblick vad gäller forskning kring hedersrelaterat våld och förtryck.

Hedersrelaterat våld och förtryck

I Sverige har begreppet hedersrelaterat våld och förtryck alltmer kommit att bli ett paraplybegrepp som även omfattar barnäktenskap, tvångsäktenskap och könsstympning av flickor och kvinnor. Hedersrelaterat våld och förtryck är ett allvarligt globalt problem som handlar om kränkningar av mänskliga rättigheter som de uttrycks i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna samt i kvinnodeklarationen, i FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen), i FN:s konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning samt i Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet (Istanbulkonventionen).²² Det är såväl ett jämställdhetsproblem som ett hälsoproblem och omfattas av regeringens femte, sjätte respektive sjunde jämställdhetspolitiska delmål *Jämställd hälsa, Mäns våld mot kvinnor ska upphöra* och *Hedersrelaterat våld och förtryck ska upphöra*.²³

Socialstyrelsen beskriver att hedersrelaterat våld och förtryck uppstår för att skydda eller återupprätta en familjs eller en större släkts heder och sociala anseende och att det omfattar olika former av fysiskt, psykiskt och socialt våld.²⁴ Trots avsaknaden av en enhetlig definition har en bred konsensus uppstått bland både myndigheter och forskare om våldets särdrag, som den svenska regeringen beskriver som stridande mot ”samhällets grundläggande värderingar”.²⁵ För att stärka det straffrättsliga skyddet mot hedersrelaterat våld och förtryck (HRV) har nya lagar antagits under de senaste åren om hedersrelaterade brott.²⁶ En exakt siffra på antalet utsatta är dock inte möjlig att få fram.²⁷ Vid de kartläggningar som genomförts i Sverige har hedersrelaterat våld mätts på olika sätt och med olika metoder, vilket gör att resultaten i olika studier inte är jämförbara. Det är även vanligt

²² FN-förbundet Sverige (1948) – mänskliga rättigheter; FN-förbundet Sverige (1993) – kvinnokonventionen; Unicef Sverige (2009) – barnkonventionen; Socialdepartementets promemoria Ds 2008:23 – FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning; Europarådet (2011) – Istanbulkonventionen artikel 37, 38 och 42.

²³ Jfr Regeringskansliet (2025).

²⁴ Socialstyrelsen (2022).

²⁵ Socialstyrelsen (2022).

²⁶ Cinthio (2025).

²⁷ Socialstyrelsen (2019).

att uppgifter som rör hedersrelaterat våld ingår som en delmängd i befintlig statistik och inte redovisas separat.²⁸

Större delen av de kartläggningar som genomförts har skett inom skolans värld. Bland skolelever i Malmö uppger cirka 20 procent av alla elever i årskurs 9 att de lever med begränsningar på grund av hedersnormer,²⁹ och i Uppsala uppskattas att 20 procent av flickorna och 10 procent av pojkarna i årskurs nio lever med oskuldskrav.³⁰

Hedersrelaterat våld och förtryck är ett brott enligt svensk lagstiftning.³¹ Den 1 januari 2020 blev barnkonventionen svensk lag, och från den 1 juni 2022 är hedersförtryck ett brott enligt brottsbalken (BrB) vilket kan ge fängelse 1–6 år (4 kap. 4 e § BrB). Hedersförtryck är ett samlingsnamn för olika brottsliga handlingar som begåtts i syfte att bevara eller återupprätta en persons, en familjs, en släkts eller motsvarande grupps heder och kan exempelvis handla om frihetsberövande, tvång, äktenskapstvång, barnäktenskap, vilseledande till äktenskapsresa, hot, kränkande fotografering, ofredande, misshandel, mord eller mordförsök. En särskild straffskärpningsgrund för brott med hedersmotiv har införts i 29 kap. 2 § brottsbalken.

Kontroll, begränsningar – olika former av våld

Att växa upp och fostras i ett familjesammanhang där det förekommer kontroll, begränsningar samt ett latent och även faktiskt utövat våld, och där hedern har en nyckelroll i familjernas vardagsliv, är en stor påverkansfaktor på en individs möjligheter att självständigt och på lika villkor skapa sig ett eget liv.³²

Hedersrelaterat våld och förtryck bygger på starka patriarkala och heteronormativa föreställningar, där specifika uttryck avseende kontrollen av flickors och kvinnors sexualitet är centrala och starkt knutna till kollektivet. En stark norm om heterosexualitet som det ”rätta” kan innebära att även pojkar och män, binära och ickebinära transpersoner³³ samt hbtqi-personer i alla åldrar riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck.³⁴

²⁸ Ibid.

²⁹ Baianstovu m.fl. (2020).

³⁰ Ghadimi & Gunnarsson (2019).

³¹ Hedersförtryck – 4 kap. 4e § BrB. Tvångsäktenskap – 4 kap. 4c § första stycket BrB. Barnäktenskap – 4 kap. 4 c § 3 BrB. Vilseledande till äktenskapsresa – 4 kap. d § BrB. Straffskärpningsgrund för brott med hedersmotiv – 29 kap. 2 § BrB. Utreseförbud – 31 kap. a § LVU. Kvinnlig könsstympning – lag (1982:316) med förbud mot kvinnlig könsstympning

³² Björktomt (2012); Olsson (2024).

³³ I fråga om transpersoner syftar binär på att samhället delar in människor i två kön, där man förväntas vara antingen kille eller tjej. Med ickebinär avses en person som identifierar sig utanför tvåkönsnormen (Barnombudsmannen, 2021).

³⁴ Baianstovu m.fl. (2020).

Områden som ofta kontrolleras och omges av begränsningar eller förbud är tillgång till ekonomi, vänner, fritidsaktiviteter, mobiltelefon, internet, kläder och smink,³⁵ vilket påverkar ungas möjligheter att göra egna livsval som att välja äktenskapspartner, att få genomgå en viss utbildning eller att få arbeta.³⁶ Familjens rykte och anseende ses som avhängigt flickors och kvinnors faktiska eller påstådda beteende, där föreställningar om oskuld och kyskhets står i centrum.³⁷

I en svensk nationell kartläggning om ungas erfarenheter av våld (4 700 elever 15–17 år) har frågor om elevernas upplevda frihet att själva bestämma över sina liv belysts.³⁸ Frågorna handlade om utseende, kläder, vänner, fritidsaktiviteter, utbildning, religion/livsåskådning, politisk/ideologisk uppfattning samt val av livspartner. Resultatet synliggör en koppling mellan begränsningar och kontroll samt utsatthet för olika former av våld och visar att det finns en stor grupp elever som lever med begränsningar av sina liv. Inom denna grupp var dock elever vars föräldrar är födda utanför Norden överrepresenterade.

Skillnaderna var störst när det gällde möjligheten att själv få bestämma religion/livsåskådning och vem man ska gifta sig eller bo tillsammans med. Gruppen elever som uppgav att de inte själva fick bestämma över sina liv var överrepresenterad vad gäller samtliga former av barnmisshandel.

Att utöva hedersrelaterat våld och förtryck – kvinnors och mäns roll

Hedersrelaterat våld utövas i huvudsak av män och riktar sig i huvudsak mot kvinnor, men jämfört med andra fall av våld i nära relation är kvinnor oftare inblandade som våldsutövare när det gäller hedersrelaterat våld.³⁹ Forskning visar att pojkar och unga män som växer upp med hedersnormer kan vara utsatta för förtryck och våld och samtidigt själva vara utövare av våldet.⁴⁰

Pojkar och män kan utsättas för varierande former av våld, till exempel fysiskt våld, kontroll, hot om våld på grund av upptäckt av homosexualitet, försök till tvångsäktenskap, psykisk misshandel, emotionell utpressning, ekonomiskt våld och undanhållande av mat, men de kan även bli drogade och tystade. I en studie identifierades flera olika förövare, framför allt pappor och äldre manliga ledare i familjen, men även mammor, familjemedlemmar och släktingar, svärföräldrar, fruar och partners kunde vara delaktiga i våldet som primära eller sekundära förövare.⁴¹

³⁵ Björktomta (2019).

³⁶ Eldén (2003); Gill (2008); Olsson (2024).

³⁷ SOU 2025:59.

³⁸ Jernbro & Jansson (2017).

³⁹ Bates (2018).

⁴⁰ Gill (2008).

⁴¹ Idriss (2022).

Forskning visar att även kvinnor kan ha en dubbel roll som både våldsutsatt och våldsutövare genom att till exempel kontrollera och utöva straff vid överträdelser av hedersnormer.⁴² Vidare kan mammor stå för psykiska övergrepp och även använda våld i avsikt att till exempel framkalla abort. De kan även ha en tolerans för det våld som manliga släktingar, främst söner, utövar. Döttrarnas lojalitet och ovilja att åtala sina mammor bidrar till att gränserna suddas ut mellan mammor som förövare och mammor om sekundära offer som agerar under tvång, vilket i sin tur kan påverka polisinsatser negativt.⁴³ Ofta förklaras mammors våld med att de är ansvariga för sina barns uppfostran. Begår barnet en normöverträdelse anses mamman ha misslyckats, vilket innebär att hon själv kan bli utsatt för bestraffning.⁴⁴

Sammantaget är det en varierad bild av förövarens roll som framkommer, men för att förstå kvinnors och mäns olika roller när det gäller hedersrelaterat våld och förtryck behövs ytterligare forskning.⁴⁵

Dömda för hedersbrott

För gruppen dömda för hedersbrott pekar studier på överlappningar med klienter dömda för våld i nära relation och allmän våldsbrottslighet.⁴⁶ Yourstone beskriver att gruppen hedersvåldsdömda förövare befinner sig någonstans mellan den matchade normalpopulationen och gruppen dömda för ”övrig våldsbrottslighet.” Gruppen är i stor uträkning registrerad för missbruk, tidigare misstanke om brott, lagföring för brott samt psykiatrisk diagnos som förövare lagförda för våld mot barn men i mindre utsträckning än förövare lagförda för partnervåld. I jämförelse med en matchad normalpopulation utgjorde hedersvåldsgruppen en mer antisocial grupp med tidigare och fler misstankar och lagföringar, och en högre andel hade registrerats med psykiatriska och somatiska diagnoser.⁴⁷

I en studie baserad på 16 intervjuer med personer som dömts i Sverige för brott relaterade till hedersrelaterat våld framkommer flera individuella faktorer som tidigare inte har lyfts fram i forskning om hedersrelaterat våld men som är välkända från forskning om utövandet av andra brott.⁴⁸ Det handlar om normaliserat våld, tidigare antisocialt beteende och bristande prosocial coping⁴⁹ samt problemlösningsförmåga.

⁴² Walker & Gill (2019).

⁴³ Aplin (2018).

⁴⁴ Walker & Gill (2019).

⁴⁵ Bates (2018).

⁴⁶ Bates (2018); Kriminalvården (2020).

⁴⁷ Yourstone m.fl. (2018).

⁴⁸ Grip & Dynevall (2024).

⁴⁹ Prosocial coping när det gäller våldsutövare handlar om färdigheter som främjar ett socialt liv, förbättrar sociala färdigheter och minskar aggressioner. Det kan bland annat handla om utveckling av empati, förmåga att lyssna på andra och förmåga att följa instruktioner. Se vidare Prinz, Blechman & Dumas (1994).

Deltagarna beskrev gemensamma erfarenheter av familjefragmentering genom dödsfall, skilsmässa och migration. Under uppväxten var papporna ofta frånvarande, vilket innebar att kontroll och socialisering av barnen – och därmed reproduktionen av värderingar – ofta föll på mammornas lott. Deltagarna själva beskrev de brott de blivit dömda för som drivna av känslor och impulser. Nästan alla avvisade vad som kan benämnas som det kulturella narrativet och den kulturella etiketten och de ville inte förknippas med hederskultur. Abji & Korteweg tolkar beteendet som ett försök att motstå en extern bild av att tillhöra en underlägsen eller rasifierad grupp.⁵⁰

Äktenskapets och heterosexualitetens betydelse

Konservativa föreställningar om kön och sexualitet är bakomliggande faktorer för hedersrelaterat våld och förtryck och medför att kön och sexualitet kan beskrivas som sårbarhetsfaktorer i en hederskontext. Konflikter om giftermål och val av äktenskapspartner är ofta orsaken till att unga personer utsätts för hedersvåld. Familjens heder används ofta som argument för tidiga äktenskap eller tvångsäktenskap, och personer med intellektuella funktionsnedsättningar, men även hbtqi-personer, löper större risk för att utsättas för tvångsäktenskap.⁵¹

I en svensk studie uppskattas risken för tvångsäktenskap bland vuxna personer med intellektuell funktionsnedsättning vara tämligen jämnt fördelad mellan kvinnor och män.⁵² Brittisk forskning visar att det kan finnas en risk för tvångsäktenskap i vissa minoritetsgrupper även i länder med lagstiftning som förbjuder detta.⁵³ Tvångsäktenskap kan till exempel ses som en lösning för att säkra vård och omsorg om familjemedlemmar med intellektuell funktionsnedsättning på lång sikt. Tvångsäktenskap kan också framstå som ett alternativ om familjen saknar kunskap om lagstiftningen eller inte förstår hur omsorg om personer med funktionsnedsättning i offentlig regi fungerar. Även faktorer som talar emot tvångsäktenskap identifierades, inklusive rädsla för övergrepp och försummelse.⁵⁴

Oskuldskrav och starka normer om heterosexualitet kan innebära att heterosexuella flickor och kvinnor samt hbtqi-personer riskerar att utsättas för ett starkt förtryck och även för olika former av våldshandlingar. Den starka normen om heterosexualitet innebär därtill att hbtqi-personer löper en hög risk för att giftas bort mot sin vilja, eftersom det är ett sätt att tvinga dem att leva i heterosexuella relationer.⁵⁵ Vissa former av våld är direkt riktade mot det normbrott som hbtqi-personer anses stå för och skiljer sig från de våldshandlingar som heterosexuella flickor och kvinnor utsätts för. Det kan till exempel handla om så kallade omvändelseförsök.

⁵⁰ Abji & Korteweg (2021).

⁵¹ Aplin (2018); Gunnarsson m.fl. (2020); Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2022a).

⁵² Gunnarsson m.fl. (2020).

⁵³ McCarthy m.fl. (2020).

⁵⁴ Aplin (2018).

⁵⁵ Skr. 2016/17:10.

I en rapport lyfter Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF)⁵⁶ fram förekomsten av unga hbtqi-personers utsatthet för omvändelseförsök i Sverige och pekar samtidigt på att det i dag saknas en systematisk dokumentation av fenomenet samt att omfattningen inte är känd, vare sig i hederskontext eller generellt. Även andra studier visar att hbtqi-personer trakasseras i offentliga miljöer samt att gruppen kan uppleva hinder för att berätta om sin utsatthet.⁵⁷

Funktionsnedsättning – En ökad sårbarhet för hedersrelaterat våld och förtryck

En funktionsnedsättning kan innebära att en person får en nästan dubbelt ökad sårbarhet för att utsättas för alla former av våld jämfört med personer som inte har en funktionsnedsättning.⁵⁸ För kvinnor med funktionsnedsättning är våldsutsatthet generellt högre jämfört med övriga kvinnor.⁵⁹ För barn finns ett starkt samband mellan funktionsnedsättning, oavsett diagnos, kroniska sjukdomar och psykiatriska tillstånd, med utsatthet för våld, oavsett förövare.

Stiftelsen Allmänna Barnhusets nationella kartläggning av våld mot barn⁶⁰ visar att en funktionsnedsättning närmast fördubblade sannolikheten för att ha blivit mobbad, psykiskt misshandlad, fysiskt misshandlad eller utsatt för sexuella övergrepp samt mer än fördubblade risken att ha blivit utsatt för sexuell exploatering. Samma kartläggning visar att ungdomar med neuropsykiatriska eller psykiatriska tillstånd var särskilt utsatta; mer än en tredjedel av eleverna med adhd rapporterade att de var multiutsatta, det vill säga utsatta för flera former av våld.⁶¹

Även internationella studier visar att barn med funktionsnedsättning har en ökad risk att utsättas för våld, med 3–7 gånger större risk jämfört med andra barn. Mest sårbara är barn med intellektuell eller psykosocial funktionsnedsättning.⁶²

Fysiska funktionsnedsättningar kan ge en ökad sårbarhet som innebär sämre möjligheter att skydda sig mot övergrepp. För personer som saknar kunskap om, eller möjligheter att uttrycka, sina rättigheter kan det vara svårt att förstå och/eller berätta att de utsatts för våld. Utifrån kön och ålder kopplat till funktionsnedsättningen kan det även vara svårt att tillgodosöka sig information, vård eller hjälp som är tillgänglig för andra.⁶³ Barn med

⁵⁶ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2022b).

⁵⁷ Baianstovu m.fl. (2020).

⁵⁸ Myndigheten för delaktighet (2023a; 2023b).

⁵⁹ Nationellt centrum för kvinnofrid (2013); Anyango, Goicolea & Namatovu (2023).

⁶⁰ Jernbro, Landberg & Thulin (2023).

⁶¹ Jernbro & Landberg (2022).

⁶² Fundamental Rights Agency (2015).

⁶³ Myndigheten för delaktighet (2017).

funktionsnedsättning kan antas vara särskilt beroende av vårdande familjemedlemmar, vilket kan fördjupa deras sårbarhet.⁶⁴

I en studie med yrkesverksamma inom LSS och daglig verksamhet⁶⁵ framkommer en bild av sårbara brukare med nedsatt förmåga och svårigheter att göra åldersadekvata omdömen, i synnerhet med utgångspunkt från en hederskontextuell normbildning. Dessa brukare befinner sig i en beroendeställning till sina anhöriga och har ofta svårt att avgöra vad som räknas som ett eget val, en kränkning eller en våldshandling. Verksamheter som möter personer utsatta för prostitution, oavsett om dessa personer lever i en hederskontext eller inte, beskriver att intellektuella funktionsnedsättningar eller neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF), till exempel autism eller adhd, är vanligt förekommande i målgruppen.⁶⁶

Utmaningar för socialtjänst och polis

Området funktionsnedsättning och hedersrelaterat våld och förtryck är tämligen obeforskat, men de få studier som genomförts pekar på flera utmaningar. Studier från Sverige och Storbritannien⁶⁷ visar att offentliga myndigheter som exempelvis socialtjänst och polis har svårt att identifiera och hantera personers sårbarhet vid psykisk ohälsa eller intellektuell funktionsnedsättning i kombination med hedersrelaterat våld. Flickors och kvinnors utsatthet i samband med särskild sårbarhet förefaller dock vara mindre beaktad bland svenska myndigheter. Sårbarheten ger legitimitet för bedömningen att de begränsande och kontrollerande handlingar som familjemedlemmar utför är nödvändiga och utförs för de utsatta personernas eget bästa.

I en enkät till yrkesverksamma inom LSS⁶⁸ uppgav var femte yrkesverksam att de känner till eller misstänker att det finns brukare som utsatts för hedersrelaterat våld av en närstående som samtidigt är brukarens personliga assistent eller gode man. En studie från England⁶⁹ lyfter fram flera utmaningar:

- En första utmaning är att professionellt verksamma behöver ha kunskap om att denna typ av utsatthet förekommer.
- En andra utmaning är att kunna identifiera personer med funktionsnedsättning som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.
- En tredje utmaning är att ha beredskap att möta de utsatta individernas hjälp- och stödbehov.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Gunnarsson m.fl. (2020).

⁶⁶ Jämställdhetsmyndigheten (2021, s. 17).

⁶⁷ Aplin (2018); Statskontoret (2021).

⁶⁸ Gunnarsson m.fl. (2020).

⁶⁹ Aplin (2018).

- En fjärde utmaning handlar om förmågan att kunna skilja de familjemedlemmar som verkligen skyddar och vill sina närstående väl från de familjemedlemmar som utövar kontroll och begränsningar.

I rapporteringen av ett regeringsuppdrag till Jämställdhetsmyndigheten⁷⁰ som fokuserade på hedersrelaterat våld och förtryck i kombination med människohandel och prostitution framgick att myndigheter behöver hantera arbetet med frågorna utifrån ett mer vidgat perspektiv. Det framkom att människohandelsoffer, som ofta härstammade från Östeuropa och påträffades i en svensk kontext, tvingades in i tiggeri och prostitution. De kunde ha olika typer av funktionsnedsättningar, leva i en hederskontext och vara utsatta för barn- eller tvångsäktenskap. Rapporten visar att det var otydligt hur ansvaret mellan myndigheter ska fördelas, vilket gör att arbetet förläggs och hanteras i separata verksamhetsområden. Det råder även brist på samverkan och en sammanhållen helhetssyn, vilket inverkar på möjligheterna att uppmärksamma de utsattas situation.

Socialtjänsten möter ytterligare utmaningar i sitt arbete med personer som utsatts för hedersrelaterat våld och som samtidigt har en intellektuell funktionsnedsättning, eftersom dessa ärenden kräver dubbel kompetens av handläggaren. Det krävs kunskap om heder men också pedagogisk kompetens att kommunicera väl med personer som har svårigheter att tänka abstrakt. Till exempel kan användning av alternativ och kompletterande kommunikation (AKK) behövas.⁷¹ Olika funktionsnedsättningar medför också svårigheter att korrekt bedöma risk- och skyddsbehov hos enskilda.⁷²

En internationell blick

Tidigare forskning om hedersrelaterat våld och förtryck skiljer sig åt vad gäller land, samhällelig kontext och över tid, där en gemensam nämnare är kopplingen till migration och invandratäta områden. I Sverige uppmärksammades fenomenet hedersrelaterat våld och förtryck på nationell nivå kring millennieskiftet, efter mord på flera unga kvinnor med utländsk bakgrund där det fanns familjeband mellan offer och förövare.

I Sverige har ingången till området hedersrelaterat våld och förtryck varit begrepp som hedersmord, hedersrelaterat våld samt hedersnormer.⁷³ I nederländska och tyska invandratäta områden kallades mord på döttrar och hustrur för hedersmord redan på 1970-

⁷⁰ Olsson, Strand & Källvik (2022).

⁷¹ Alternativ och kompletterande kommunikation (AKK) är kommunikation som ersätter eller kompletterar talat språk. AKK är ett stöd för personer som har svårt att förstå eller använda tal. Förutom uttryckssätt som kroppsspråk och gester finns specifika AKK-former som tecken (med händerna), bilder, Bliss-symboler och ord. Behov av AKK finns i olika grupper av funktionsnedsättningar, och AKK är inte bara till för den som har en funktionsnedsättning utan också för omgivningen (Region Uppsala, 2024).

⁷² Myndigheten för vård- och omsorgsanalys (2023).

⁷³ Björktomt (2007; 2012).

talet.⁷⁴ Det var dock inte förrän på 2000-talet som svenska politiker och beslutsfattare reagerade på denna form av våld.

I Danmark och Norge har debatten sedan 1990-talet till stor del varit kopplad till att migrations- och invandringsspolitiken satte upp arrangerade och tvångsäktenskap på agendan.⁷⁵ I Norge lades tidigt fokus på tvångsäktenskap, men senare har forskare påpekat att det är ett alltför snävt förhållningssätt och betonat att frågan borde placeras i ett bredare problemkomplex som de kallar ”auktoritär uppfostran och kontroll av flickors sexualitet i syfte att bevara familjens heder”.⁷⁶ Genom detta tematiska synsätt har också föräldraskap i en migrantkontext uppmärksamrats på ett mer generellt plan genom termer som stark negativ social kontroll,⁷⁷ där negativ social kontroll definieras som olika former av social kontroll i form av övervakning, påtryckningar samt hot och tvång som utövas för att säkerställa att vissa individer följer familjens eller gruppens normer.⁷⁸

I Finland har hedersrelaterat våld och förtryck blivit en aktuell fråga först under senare år på grund av ökad migration följt av en diskussion om tvångsäktenskap. Diskussionen har fokuserat på hedersrelaterat våld och förtryck samt kollektivets roll som avgörande inslag i denna typ av våld.⁷⁹

Hedersrelaterat våld och förtryck som upprepade handlingar

Utifrån en kvantitativ analys av 1 474 fall hos polis och brottsoffermyndigheter i England och Wales⁸⁰ framkom en bild av hedersrelaterat våld och förtryck som ett mönster av incidenter och handlingar, mer sällan som en engångshändelse, och det liknades vid ett kontinuum från likhet till skillnad, jämfört med våld i nära relation generellt sett:

- Den första typen av hedersrelaterat våld och förtryck beskrevs som relativt synonymt med ”vanligt” våld i nära relation, bortsett från att offret eller förövarna tillhörde etniska minoritetsgrupper. Det involverade alltid en enda förövare som var den nuvarande eller före detta partnern. Det förekom också flera former av övergrepp som ofta involverade svartsjuka, kontrollerande beteende och fysisk misshandel.
- Den andra typen beskrevs som en förlängning av våld i nära relation, där svärföräldrar går samman med partnern för att misshandla och kontrollera offret. Våldsoffret var ofta invandrade makar med osäker immigrationsstatus. Dessa beskrev upplevelser av fler former av våld.

⁷⁴ Yurdakul & Korteweg (2020).

⁷⁵ Bredal (2011); Jensen m.fl. (2006).

⁷⁶ Bredal & Skjerven (2007, s. 12).

⁷⁷ Friberg & Bjørnset (2019).

⁷⁸ Ibid., s. 32.

⁷⁹ Lidman & Hong (2018).

⁸⁰ Bates (2021).

- Den tredje typen beskrevs ha de mest specifika egenskaperna och involverade övergrepp endast från familjemedlemmar, vanligtvis infödda familjemedlemmar. Det fanns en distinkt profil av offer (främst kvinnor men fler män), förövare (främst män men många fler kvinnor) samt riskbruk- och beroendeproblematik. Denna typ involverade mest sannolikt tvångsäktenskap.

Från studien framkommer att övergreppsprofilen har stora likheter med andra fall av våld i nära relation med upplevelser av svartsjuka och kontrollerande beteenden samt känslomässiga, fysiska och sexuella övergrepp. I majoriteten av fallen är våldet könsuppdelat med primärt en manlig förövare och ett primärt kvinnligt offer, och övergreppen drivs ofta av patriarkala idéer om könsroller och kontroll av kvinnlig sexualitet eller autonomi.

Kapitel 4 – Metod

Den kvalitativa studiens ontologiska utgångspunkt är att samhället utspelar sig genom samtal, texter och andra kommunikationssätt och att förståelse av sociala fenomen inte kan uppnås utan studier av hur språket fungerar i den sociala världen.⁸¹ Den kvalitativa forskningsintervjun gör det möjligt att ta del av berättelser där människor utifrån sina egna erfarenheter och sammanhang bidrar till beskrivningar som leder till en utökad förståelse av ett fenomen.⁸²

Detta kapitel har fokus på metod och det inleds med etiska och metodologiska överväganden som systematiskt hanterats under projektiden. Sammanfattningsvis består den kvalitativa datainsamlingen av semistrukturerade intervjuer som genomförts med tre grupper av yrkesverksamma (delstudie 1, 2 och 3). Informanterna har rekryterats från verksamheter som möter människor där utsatthet härrör från hedersrelaterat våld och förtryck i kombination med funktionsnedsättning. Semistrukturerade intervjuer har även genomförts med vuxna personer från målgruppen (delstudie 4 och 5). Intervjuerna genomfördes mellan april och oktober 2024.

Etiska och metodologiska överväganden

Ansökan är godkänd av Etikprövningsmyndigheten.⁸³ Ansvariga forskningsledare Siv-Britt Björktomta samt Helén Olsson har gjort en avvägning av det förväntade kunskapstillskottet och möjliga risker i form av negativa konsekvenser både på kort och på lång sikt, såväl för berörda intervjudeltagare som för eventuellt tredje person.

Studien innehåller ingen registrering av känsliga personuppgifter. Det som möjligen skulle kunna innebära etiska dilemman är insamlandet av personliga uppgifter eller uttalanden. Stor omsorg har därför lagts vid att beakta de forskningsetiska principer som gäller för humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning.⁸⁴ Principen om informerat samtycke har tillämpats genomgående. Information har meddelats både skriftligt och muntligt om forskningsdeltagares rättigheter samt om hur personuppgifter hanteras enligt dataskyddsförordningen GDPR. Specifik information har lämnats ut om forskningens syfte och de procedurer som ingår i forskningsprocessen.

För att undvika att ytterligare utsätta sårbara deltagare med brukarerfarenhet har rekryteringen skett på två sätt:

- Personer med intellektuell funktionsnedsättning och/eller psykisk ohälsa har rekryterats med hjälp av personal på skyddat boende som bedömt att brukaren lever under ordnade och trygga omständigheter samt att mognad och hälsotillstånd medger deltagande i studien. Det behövde också säkerställas att brukaren inte kunde utsättas för repressalier, hot eller våld till följd av medverkan i intervju.

⁸¹ Krippendorff (2019, s. xii).

⁸² Patton (2015, s. 13).

⁸³ Dnr 2024-00404-01.

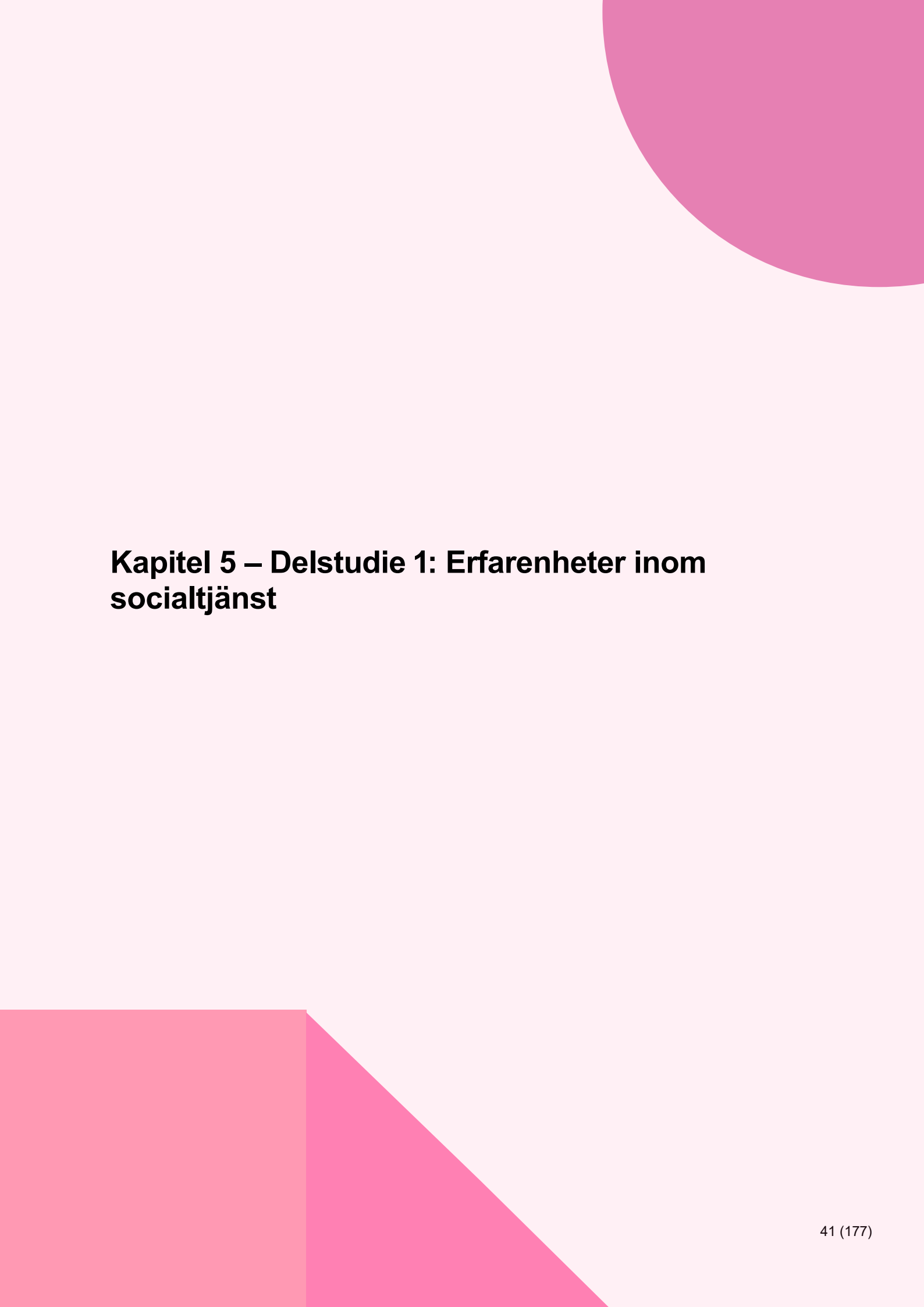
⁸⁴ Vetenskapsrådet (2024).

- Personer med hörselskada, dövhet respektive dövblindhet har rekryterats med hjälp av Nationell kvinnojour och stöd på teckenspråk (NKJT), som översatt en informationsannons till teckenspråk. Annonsen har lagts ut på sociala medier och deltagarna har på egen hand tagit kontakt med NKJT och anmält sitt intresse av att delta. Dessa brukare har själva bedömt sin situation när det gäller risk för repressalier, hot eller våld till följd av medverkan i intervjun. Intervjuer har vid behov genomförts genom teckenspråks- och dövblindtolkning.

Muntlig information om studien gavs först av personalen på de olika kvinnojouren vilka bidrog vid rekryteringen av deltagare. Vid intervjutillfället gick forskaren inledningsvis igenom informations- och samtyckesblanketten på nytt, för att försäkra sig om att brukaren förstod och också gav sitt samtycke. I de fall brukaren så önskade fanns personal eller annan stödperson med som socialt och kommunikativt stöd både under och efter intervjun.

Samtliga intervjupersoner som ingår, såväl personal som personer med brukarerfarenhet, har informerats om att deltagandet är frivilligt, att de kan avbryta sitt deltagande oavsett tidpunkt och utan att förklara varför, samt att de uppgifter de lämnat endast kommer att användas i forskningssyfte och hanteras så att ingen obehörig kan ta del av dem. I det utskrivna datamaterialet har alla uppgifter raderats som möjliggör identifiering av enskilda intervjudeltagare. Det har fästs stor uppmärksamhet vid att avidentifiera intervjuerna och redovisa resultaten på ett sådant sätt att deltagarens integritet skyddas.

I samband med intervjun fick samtliga intervjudeltagare information om möjligheten att återkomma med återkoppling på intervjuerna. I de fall intervjun på något sätt väckte obehag var deltagaren informerad om möjligheten till stöd- och hjälpinsats. Ingen av deltagarna återkom dock med synpunkter eller behov av stöd efter intervjutillfället. Det framkom att intervjuerna varit uppskattade på grund av att frågorna upplevdes bidra till reflektion och eftertanke. När det gäller brukarna påpekade flera att de deltog för att sprida kunskap om sin målgrupps situation och behov. Detta var troligtvis faktorer som både underlättade och påskyndade rekryteringen av intervjudeltagare.

Kapitel 5 – Delstudie 1: Erfarenheter inom socialtjänst

I detta kapitel redogörs för intervjuer med 23 yrkesverksamma inom socialtjänsten. Avsnittet inleds med en beskrivning av rekryterings- och urvalsprocessen. Därefter redogörs för vald analysmetod med tillhörande tillvägagångssätt. I avsnittet presenteras resultatet av den kvalitativa innehållsanalysen. Avslutningsvis görs en kortfattad sammanfattning av analysresultatet.

Rekrytering och urval

Rekrytering av deltagare har skett med hjälp av Myndigheten för delaktighet samt genom förfrågningar som skickats ut via mejl till kommuner i mellersta och södra Sverige. Helén Olsson har ansvarat för datainsamling, analys av data samt tillhörande resultatdiskussion. Vid förfrågan om deltagande bifogades ett informationsbrev om studien samt en önskan om att vidarebefordra förfrågan till fler intresserade kollegor.

Ett så kallat snöbollsurval har tillämpats, vilket är en snabb och kostnadseffektiv metod att rekrytera informanter. Allt eftersom lämpliga informanter rekryteras har processen (snöbollen) genererat nya deltagare.⁸⁵ För att undvika vänskapsrekrytering, där risk för liknande åsikter föreligger, inleddes en bred sökning av informanter via mejl från Region Västernorrland i norr till Region Östergötland i södra Sverige. Information om studien och önskemål om informanter har således utgått till länsstyrelser, FoU-enheter, resurscentrum mot hedersvåld, familjehemskonsulenter samt enskilda kommuner.

Totalt skickades 17 förfrågningar ut till olika verksamheter inom respektive region i maj och juni 2024. Därefter har 22 digitala enskilda intervjuer genomförts med totalt 23 personer som är verksamma inom socialtjänsten eller konsulter med uppdrag av socialtjänsten. Två personer intervjuades tillsammans. Intervjuerna pågick maj–september 2024 och de är fördelade på 10 kommuner (landsbygd, tätortsnära landsbygd samt storstadsområde). De intervjuade bestod av:

- 9 handläggare på barn- och ungdomsmottagningar (IFO)
- 4 handläggare/enhetschefer inom LSS
- 2 konsulter inom barn och unga-området (IFO)
- 1 familjerättssekreterare (IFO)
- 4 handläggare inom vuxnenheter (IFO)
- 2 verksamhetsutvecklare/metodstödjare inom socialtjänsten
- 1 gruppleddare vid skyddat boende/socialtjänsten.

Beräknad median vad gäller antal yrkesverksamma år i socialt arbete är 16,5 år (från 2 till 38 år). För delstudien där yrkesverksamma ingår har en semistrukturerad intervjuguide använts, vilket innebär att intervjufrågorna formulerades på förhand och ställdes på samma sätt till

⁸⁵ Krippendorff (2019, s. 121).

alla yrkesverksamma som deltog. Datainsamlingen inleddes med att en testintervju genomfördes för att säkerställa att ingen fråga var otydlig eller oklart formulerad. Intervjuerna varade 1–1,5 timmar, spelades in och transkriberades via en digital mötesplattform.

Ett inklusionskriterium för medverkan i delstudie 1 var att deltagaren antingen skulle vara yrkesverksam inom socialtjänst och ha någon form av utredande eller ledande befattning eller ha anlitats av socialtjänsten genom uppdragsgivare. Deltagare har i första hand valts utifrån tidigare erfarenhet av möten med målgruppen. Dock fanns inget krav på erfarenhet av att ha handlagt eller utrett denna typ av ärenden. En ambition i projektet har varit att få en jämn könsfördelning i informantrekryteringen. Denna ambition infrias inte, eftersom samtliga personer som anmälde intresse att delta var kvinnor. En förklaring är att socionomyrket, och i synnerhet socialsekreteraryrket, är könsmärkt; en sammanställning från hösten 2024 visar att andelen kvinnor som söker till svenska socionomutbildningar uppgår till mellan 78 och 91 procent.⁸⁶

Analysmetod

Delstudien har analyserats med hjälp av kvalitativ innehållsanalys.⁸⁷ Metoden fokuserar på att förstå och tolka innebörden bakom frekventa ord och meningar i en text. Den är empiriskt grundad och utforskande till sin karaktär.⁸⁸ Metoden valdes eftersom den är transparent och lätt att följa för mottagaren.

Kvalitativ innehållsanalys omfattas av en schematisk struktur som underlättar arbetet med att abstrahera och kondensera datamaterialet. Analysförfarandet erbjuder forskaren möjligheter att tolka data på olika abstraktionsnivåer. Den latent innehållsanalysen inriktas på att tolka texten utifrån en djupare och mer subjektiv underliggande mening. Ambitionen i delstudie 1 har varit att bidra med en överskådlig och empirinära nulägesbild av berörda deltagares erfarenheter av arbetet med målgruppen. Därför valdes att analysera data utifrån en manifest innehållsanalys där fokus ligger på att mer förutsättningslöst beskriva det som överensstämmer med texten och som synliggör det tydligt uppenbara.⁸⁹

⁸⁶ Universitets- och högskolerådet (2024).

⁸⁷ Graneheim & Lundman (2004); Graneheim, Lindgren & Lundman (2017); Krippendorff (2019); Patton (2015).

⁸⁸ Krippendorff (2019).

⁸⁹ Graneheim, Lindgren & Lundman (2017).

Analysprocessen utgjordes av fem faser:

1. Med syftet i fokus lästes intervjumaterialet igenom flera gånger för att få en uppfattning om skillnader och likheter samt skapa en känsla av en helhet.
2. Därefter markerades så kallade röda trådar⁹⁰ i texten, vilket kunde vara återkommande eller liknande ord, meningar och stycken.
3. Detta bildade i sin tur ett antal meningsbärande enheter som därefter kondenserades och kodades.
4. I den fjärde fasen abstraherades kodningsarbetet där det centrala innehållet från intervjuerna förtätades.
5. Den slutliga femte fasen utmynnade i tre huvudteman med två vardera tillhörande underteman.

Analysresultat

I detta avsnitt beskrivs resultatet från intervjuer med 23 yrkesverksamma deltagare. Samtliga deltagare är vid något eller några tillfällen representerade i analysresultatet. Syftet var att undersöka yrkesverksammas upplevelser av arbetet med personer med funktionsnedsättning som lever, eller har erfarenheter av att leva, i en hederskontext. För besvarandet av syftet har två övergripande frågeställningar formulerats:

- Vilka kunskaper och erfarenheter har yrkesverksamma av att möta målgruppen, det vill säga personer med funktionsnedsättning som har erfarenhet av att leva i en hederskontext?
- Hur arbetar yrkesverksamma med frågor om hedersrelaterat våld och förtryck kopplat till funktionsnedsättning?

Utifrån deltagarnas berättelser utmynnande den kvalitativa innehållsanalysen i tre huvudteman med vardera två underteman:

Huvudtema 1: Erfarenheter av möten med målgruppen

- Att möta personer med särskild sårbarhet
- Att möta behov och verka i en motsägelsefull kontext

Huvudtema 2: Organisatoriska gränser och samverkan

- Gråzonsärenden
- Verksamhetsutveckling och förebyggande arbete

Huvudtema 3: Resursmässiga förutsättningar

- Kompetensutveckling och nytta av kunskapsbidrag
- Brist på stöd och upplevda utmaningar

⁹⁰ Ibid.

Erfarenheter av möten med målgruppen

Det första huvudtemat baseras på erfarenheter från möten med barn och vuxna som lever, eller misstänks leva i, en hederskontext och samtidigt har eller misstänks ha en funktionsnedsättning. Inledningsvis redogörs för i vilken omfattning intervjudeltagarna har erfarenhet av att möta målgruppen. Därefter ges korta beskrivningar av olika omständigheter som präglar barns och vuxnas livsförhållanden, som deltagarna har mött inom ramen för sitt arbete.

Att möta personer med särskild sårbarhet

Från intervjuer med yrkesverksamma framgår att en majoritet (16 av 23) av deltagarna har erfarenhet av ärenden där en person har, eller bedöms ha, en funktionsnedsättning och samtidigt lever eller misstänks leva i en hederskontext. Vidare framgår att två deltagare var osäkra på om de mött målgruppen inom ramen för sitt yrke. Tre deltagare har mött personer som lever i en hederskontext utan att det förekommit någon funktionsnedsättning.

När det gäller vidareutbildning inom funktionshinderområdet anger åtta socialsekreterare att de genomgått någon typ av utbildning, dock inte relaterat till hedersrelaterat våld och förtryck. De fyra yrkesverksamma som arbetar inom funktionsstöd har samtliga genomgått olika typer av vidareutbildningar med inriktning mot funktionsstöd, dock inte relaterat till hedersrelaterat våld och förtryck.

Det framgår att det finns stora regionala skillnader när det gäller hur vanligt det är med ärenden där hedersrelaterat våld och förtryck förekommer. Några deltagare i mindre kommuner beskriver att det inte är så vanligt med ärenden där en vuxen eller ett barn misstänks vara utsatt för hedersrelaterat våld inom ramen för sin familj. Flera av de intervjuade anser därför att det är svårt att generellt få rutin och erfarenhet av att handlägga ärenden där det handlar om hedersrelaterat våld och förtryck, oavsett om en funktionsnedsättning föreligger hos klienten. Samtidigt uppskattar en socialsekreterare i en kommun med omkring 25 000 innevånare att minst tio ärenden per år är ett mått på vanlig förekomst.

Nedan redogörs för korta beskrivningar av möten med personer som varit föremål för eller uppfattades ha ett hjälpbehov från socialtjänsten.⁹¹ Intervjudeltagarna beskriver livsförhållanden som präglades av stora individuella skillnader.

- Ett möte gäller en person med rörelsehinder och hörselnedsättning, där personen inte kan teckenspråk. Personen uppfattas vara gift genom ett arrangerat äktenskap, där samtycke verkar saknas från personen. Det beskrivs vara svårt att bedöma om någon intellektuell funktionsnedsättning föreligger, eftersom personen i hela sitt liv behandlats som en "sak". Personen är i behov av skyddat boende, eftersom hen utsatts för våld inom äktenskapet; i ett liknande fall placerades en annan person inom äldreomsorgens särskilda boende för att skyddet skulle kunna tillgodoses, med

⁹¹ Av etiska skäl är beskrivningar av personers livsförhållanden korta eftersom anonymisering och sekretess är viktigt att beakta vid beskrivningar av tredje person. Detta är också ett önskemål från intervjudeltagarna.

hänvisning till problem med att finna ett adekvat skyddat boende. Ärendet tillhör LSS; det familjevårdsteam som är involverat saknar kunskaper om funktionsnedsättning.

- En ung person i övre tonåren med funktionsnedsättning behöver skydd från familjen. Personen flyttar till en annan del av landet, byter namn och hittar på en annan historia om sig själv. Hen behöver också bryta med alla vänner på sociala medier. Stora krav i kombination med mental påfrestning leder till att personen väljer att återvända hem.
- Ett litet barn med grava svårigheter, troligen både autism och intellektuell funktionsnedsättning, lever i en hederskontext. Det är svårt att hålla barnsamtal och förstå barnet, vilket innebär stora utmaningar i bedömningen kring barnets bästa. Föräldrar bedöms själva vara i behov av bland annat en NPF-utredning.
- Det finns enligt en socialsekreterare behov av att arbeta ”utanför boxen” i ärenden där hedersrelaterat våld och förtryck ingår. Exempelvis kan det uppstå behov av att arbeta utanför kontorstid och fundera ut hur möten med familjemedlemmar kan arrangeras utan att röja dem utifrån en säkerhetsaspekt.
- En ung person i övre tonåren lever i en hederskontext där hot och våld ingår. Personen är beviljad personlig assistans och har också anpassad gymnasiegång. Efter en riskbedömning beslutas om bistånd i form av skyddsplacering på ett korttidsboende inom LSS, med hänvisning till att det är svårt att hitta ett adekvat skyddat boende.
- En person beskrivs ha vuxit upp i en hederskontext där hen varit utsatt för svår misshandel. Personen har inte haft någon stadig hemvist under sin uppväxt och har varit placerad hos olika släktingar. En svårighet i ärendet enligt socialsekreteraren har varit att skilja på ohälsa som härrör från att vara svårt traumatiserad och/eller ha svårigheter som följer av en intellektuell funktionsnedsättning.
- En person med intellektuell funktionsnedsättning är bosatt hos föräldrarna, vilka uppbär assistansersättning för att bistå hen i vardagen. Personen gifte sig i hemlandet genom ett arrangerat äktenskap som hen inte bedöms ha förmåga att ge samtycke till, det vill säga ett tvångsäktenskap. Personen har flera barn men kan inte namnen på dem. Hen förefaller inte förstå vare sig sin roll som partner eller sin föräldraroll.
- Det uppfattas förekomma starka religiösa inslag i en familj där det förespråkas att en funktionsnedsättning kunde vara ”Guds straff”, vilket anses skamfyllt. Det förefaller som om mamman till barnet skuld- och skambelagts eftersom hon fött ett barn med funktionsnedsättning. Mamman anses därför inte som en ”hedersam” person.
- Ett barn med funktionsnedsättning upplevs bli dubbelt bestraffad i en hederskontext. Dels beskrivs erfarenheter av att föräldrar inte vill erkänna att barnet har en funktionsnedsättning. Dels beskrivs att den äldre generationen (som ibland befinner sig i andra länder) kunde säga nej till att barnet skulle utredas. Detta kan leda till att barnet undanhålls möjligheter till stöd och hjälp.

- En person är beviljad assistansersättning via Försäkringskassan, vilket blir en inkomstkälla för familjen. När erbjudande om daglig verksamhet blir aktuellt nekas personen att delta. Motiveringen är att assistanstimmarna då minskas; därmed minskas också lönen till föräldrarna som är anställda.
- En person uppfattas hamna i en beroendeställning gentemot sin familj. Det bedöms leda till social isolering eftersom stöd och hjälp genom god man och i form av kontaktperson tillhandahålls genom familjen.
- Ett barn som tillhör en personkrets inom LSS nekas stöd eftersom barnet blir placerat i ett familjehem. Behovet bedöms därmed vara tillgodosett genom familjehemmets försorg.
- En person med intellektuell funktionsnedsättning uppfattas som snäll och aningslös och bedöms därför vara lätt att utnyttja i många avseenden. Hen litar mycket på sin familj och sina vänner, fast det samtidigt finns misstankar om ett utnyttjande från deras sida. Personen uppfattas ha svårt att förstå gränser, regler och normer. Denna typ av sårbarhet beskrivs kunna leda till att personer blir utnyttjade sexuellt eller genom gängkriminalitet.

I ett antal intervjuer beskrevs dessutom generella upplevelser av möten med personer som lever i en hederskontext. Bland annat kan föräldrar välja att snabbt flytta eller lämna landet när socialtjänsten vill samtala med barnen; en sådan riskfylld situation kräver noggranna och korrekta överväganden av handläggaren när det gäller det framtida arbetet med familjen. Vidare beskrevs upplevelsen att det är färre flickor än pojkar som har en utredd funktionsnedsättning och samtidigt lever i en hederskontext, och att avsätta tid för utredning, stöd och hjälp prioriteras inte för flickor eftersom de anses behövas i hemmet för att sköta hushållssysslor och barnpassning.

Det förmedlades också upplevelser av att pojkar med funktionsnedsättning kan leva ett relativt bra liv om de bereds eget boende, eftersom de passas upp av sina systrar med städning och matlagning. Detta stöd från familjens sida ansågs inte flickor med funktionsnedsättning ha tillgång till i samma utsträckning.

Att möta behov och verka i en motsägelsefull kontext

Detta tema omfattas av ett generellt perspektiv där erfarenheter kring arbetet med våld i nära relationer, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck, beskrivs. Temat innehåller också ett specifikt perspektiv inriktat på arbetet med personer som har en funktionsnedsättning och samtidigt erfarenheter av att leva i en hederskontext.

Att det finns motsägelser och dilemman i arbetet med personer som lever i en hederskontext med eller utan funktionsnedsättning beskrivs vid flera tillfällen under intervjuerna. Ärendena kännetecknas ofta av familjemedlemmars motstridiga berättelser kring familjesituationen, och socialsekreteraren behöver lägga ned ett stort arbete på att försöka hantera och finna substans i dessa berättelser. En röd tråd i en majoritet av intervjuerna är en upplevelse av att försöka mota bort rädslor vid handläggningen av dessa typer av ärenden. Frågor kring

hedersvåld kan väcka obehag, såväl hos enskilda handläggare och familjehemmet som hos den som får frågorna ställda till sig: "Du kan behöva hantera ilska samtidigt som du är ensam handläggare i ärendet." Vikten av att våga ställa obekväma frågor berörs i intervjuerna och också modet att följa upp det man behöver veta mer om.

En socialsekreterare säger: "Hur bekväm är man egentligen att prata om hedersvåld med en familj? Kränker man? Rädd att fördomar och rasism påverkar ens beslut ...". En annan intervjudeltagare säger: "Socionomer är ganska rädda nu för tiden vilket gör dem handlingsförlamade ... om de bara kunde lyssna [på klienten] i stället för att fundera över om de har kompetensen".

En intervjudeltagare problematiserar ytterligare och säger: "men etniska svenskar kommer ju också från olika kulturer. Kanske vi kan tänka att arbetet med hedersvåld inte är så särskilt från andra typer av våldsärenden?". Det förmedlas också erfarenhet av familjer som inte strikt följer hedersnormer och där det finns en vilja från familjens sida att bryta sig loss. Dessa familjer är uppmärksammade men hur stödet ska utformas är oklart: "Många familjer anpassar sig inte strikt till hedersnormer och många vill ju bryta sig loss ... familjerna behöver ju få hjälp".

Arbetet med personer som misstänks vara utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck beskrivs handla om att fatta svåra beslut. Det är ett risktagande från socialtjänstens sida kring att vänta ut en person som vill lämna, eftersom det samtidigt måste finnas en beredskap att snabbt kunna ingripa med en skyddsplacering. Det som ytterligare komplicerar är att denna placering kanske behöver baseras på ett tvångsomhändertagande. Flera socialsekreterare anser att det är nödvändigt att vänta ut personer, både barn och vuxna, som vill lämna sin familj, eftersom det handlar om inre processer att lämna och att separera: "Vi måste 'härda ut' i ärendet ... är personen redo att kliva ut? Vi måste vänta in ...". En annan socialsekreterare uttrycker det motsägelsefulla genom följande: "Familjearbete ... går det? Nej, inte enligt forskningen".

Flera socialsekreterare beskriver att föräldrarna behöver göras delaktiga genom samtal, till exempel genom reflexiva frågor som handlar om att begränsa en familjemedlem: "Vad är ni föräldrar beredda till för eftergifter? Är det rimligt att den unge får ha med sig mobiltelefon till skolan? Vad tänker ni föräldrar när jag säger så här? Vad är rimlig frihet för en ungdom i denna ålder?".

Vid placeringar förmedlas erfarenheter av att den skyddade personen väljer att återvända hem: "Personen återvänder alltid hem – jag har bara erfarenheter av sådana ärenden". En annan socialsekreterare säger: "Den placerade ger upp och återvänder hem – isoleringen på skyddat boende är värre än det som finns hemma". Samtidigt påpekas att: "ja, livet blir svårt vid en placering och många ger upp – men många kommer tillbaka efter nåt år och ber om hjälp igen".

En person som lever i en hederskontext och samtidigt har en intellektuell funktionsnedsättning behöver bemötas utifrån de särskilda förutsättningar som föreligger menar flera socialsekreterare: "Ibland kan det till och med vara svårt att förstå att jag utsätts

för våld och förtryck ... jamen de tar ju hand om mig? Det kan vara så svårt att byta rutiner och byta miljö ...”.

En annan deltagare säger att man som socialarbetare måste tänka på hur man kommunicerar i sina försök att nå målgruppen: ”Det är sååå viktigt att förstå – att det kan vara svårt att förstå för klienten. Tänk hela tiden på språket och att förenkla”. Det förekommer också erfarenheter kring svårigheter att förmedla till en våldsutsatt person som samtidig har en funktionsnedsättning att förutse konsekvenser av ett risktagande, till exempel genom att röja sin identitet via sociala medier. Vilket i sin tur innebär en risk: ”Man röjer också skyddet som socialtjänsten tillsätter”.

En erfarenhet som flera deltagare förmedlar är att det handlar om långa processer hos den som ska bryta upp och det kan behöva få ta tid: ”... även människor med kognitiva svårigheter mognar ju. Det är ett viktigt jobb att få en person att börja reflektera”. En deltagare med över 26 års erfarenhet av arbete med våldsutsatta säger att stödet för denna målgrupp måste bedrivas på långsiktig basis: ”Det är en lång process för att uppnå självständighet och lämna hot och våld bakom sig”.

Flera socialsekreterare beskriver hur barn som växt upp i en hederskontext har stora behov av stöd och hjälp, även om de inte har någon funktionsnedsättning: ”Barnen är ju inte åldersadekvata eftersom deras vardag ofta är begränsad till hemmet. De är i behov av mycket stöd och hjälp om de flyttas ur familjen”.

En deltagare beskriver hur kommunens ekonomi styr över hur många och hur långa placeringar som kan tillåtas: ”Placeringstiden blir också väldigt mycket kortare hela tiden och det blir mer beställar- och utföraruppdrag”.⁹² En annan deltagare beskriver hur många ärenden leder till begränsade mötestider med varje klient: ”Det finns sällan tid för förändringsarbete och motivationsarbete [...] ibland blir det ju bara att vi sitter och råddar med praktiska frågor, vi hinner inte ens prata om våld under placeringstiden [med klienten]”.

Organisatoriska gränser och samverkan

Detta huvudtema belyser upplevelser av samverkan kring målgruppen. Flera deltagare säger att både den interna och den externa samverkan underlättas om man arbetar i en mindre kommun, eftersom man ofta sitter i samma hus och delar lokaler med andra kommunala verksamheter, ibland också Polismyndigheten. Trots den uppfattningen står det klart att den interna samverkan mellan funktionsstödsenheten och LSS å ena sidan samt enheterna för barn och unga respektive vuxna (ofta organisatoriskt förlagda inom IFO) å andra sidan, inte omges av någon upparbetad samverkan. Flera deltagare uttrycker frustration över den bristfälliga samverkan mellan respektive verksamhetsområde. Det går även att skönja ett misstroende hos personalen gentemot varandras ansvarsområden, trots att det tydligt framgår i intervjuerna med deltagarna att de har vetskap om att en person med en

⁹² I det här fallet har socialtjänsten efter beslut om insats (till exempel i form av ett skyddat boende) formulerat ett uppdrag till en utförare som utför det nedtecknade uppdraget. Utföraren bidrar inte till något ytterligare stöd utöver det uppdrag som formulerats från socialtjänsten.

funktionsnedsättning rent generellt kan ha sämre möjligheter att freda sig emot våld och förtryck.

Gråzonsärenden

Många deltagare säger att frågor kring samverkan mellan funktionsstöd, socialpsykiatri och LSS samt enheterna för barn och unga respektive vuxna inte är uppmärksammade eller särskilt föreskrivna från ledningens sida. I de fall samverkan förekommer är den inte organiserad utan bygger mer på samarbete mellan kollegor som föredrar att arbeta tillsammans. En socialsekreterare säger att det handlar om: "... en personbunden samverkan där man vill samverka". En LSS-handläggare säger: "Vår målgrupp glöms bort lite ... de [andra verksamhetsområdena] har lite kunskaper om våra brukare. Vi behöver marknadsföra oss till andra enheter för att få i gång samverkan bättre". Socialsekreterare säger att den organiserade och väl uppstyrda samverkan som sker via Barnahus och barnskyddsteamet är den enda samverkan som verkligen fungerar.

En socialsekreterare har uppfattningen att LSS-handläggare har lite kunskaper om barn- och ungdomsenhetens sociala barnperspektiv och att orosanmälningar från LSS därför inte förekommer: "Jag har då aldrig varit med om att LSS anmält eller larmat till oss." En annan deltagare säger: "Ett LSS-ärende i ett familjehem? Nej, det har jag aldrig varit med om ... vet inte var de tar vägen?" En LSS-handläggare förklarar att: "LSS-lagstiftningen förutsätter fungerande föräldrar, men ibland kan lagen i stället bli som en inlåsnings effekt som kan bidra till försummelse. Ofta är det för luddigt för att göra en orosanmälan".

En socialsekreterare säger: "... nej, inga inkörda roller ... separata spår absolut ... det finns inget naturligt nätverk mellan [verksamhetsområdena]". Samma uppfattning har en annan socialsekreterare som säger att samverkan i bästa fall kommer till stånd när ett ärende måste hanteras akut, men då är det kopplat till en enskild utsatt individ.

Samverkan beskrivs försvåras av att det handlar om två olika lagar, SoL och LSS. Dessutom tillhör respektive verksamhet olika kostnadsställen. LSS är en rättighetslag som samtidigt helt bygger på ett frivilligt bistånd, och en LSS-handläggare säger: "Familjer där det förekommer hedersnormer söker inte självmant och vi når inte ut till dem. Det är ju svårt att sortera ut vem som ska göra vad när flera förvaltningar är inblandade ... det är gråzonsärenden, där personer ramlar mellan stolarna".

En annan orsak till att samverkan mellan LSS och enheterna för barn och unga respektive vuxna försvåras är att utbildningar kring funktionsnedsättningar ofta har ett socialpsykiatriskt fokus, ofta i relation till psykisk ohälsa. Det resulterar i att våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck i relation till funktionsnedsättning och funktionshinder inte uppmärksammas på samma sätt: "Funktionsnedsättning, till exempel NPF-diagnoser, diskuteras ofta i relation till psykisk ohälsa. Mer sällan kopplat till hedersvåld och våld i nära relationer". En deltagare anser att samverkan mellan LSS och övriga enheter på IFO skulle vinna på att arbetsgrupperna helt enkelt slås ihop eller genom att det arbetas fram en strukturerad samverkan där möten sker på veckovis basis mellan de olika verksamheterna.

Det är ett ”segt system att samverka i” säger en deltagare om den externa samverkan. Till exempel avslutas kontakten med habiliteringen när en person fyller 18 år. Sedan måste personen själv göra en ny ansökan: ”Den motorn har man ofta inte själv om man lever i en hederskultur och har en funktionsnedsättning”. För det mesta känner inte LSS-verksamheten till den avslutade kontakten och kan därför inte ta vid för att fortsätta att stödja personen vid möten med habiliteringen.

Verksamhetsutveckling och våldsförebyggande arbete

När det gäller uppfattningar kring hur och vem som ansvarar för verksamhetsutvecklingen inom respektive verksamhetsområde framträder en splittrad bild. Ibland beskrivs hur verksamheten präglas av en genomtänkt plan där det är tydligt föreskrivet vem som bär det övergripande ansvaret för verksamhetsutveckling. Där ingår också ansvar för att uppdatera handlingsplaner, rutiner och riktlinjer: ”Vi har en intresserad chef som tar ansvar för utvecklingen, därför är ärendena prioriterade. Vi arbetar alltid två handläggare i ärendena. Vi är ett välfungerande kontor med mindre personalomsättning”.

Ungefär hälften av deltagarna säger att de inte vet om det pågår något arbete kring verksamhetsutveckling eller vem som bär ansvaret: ”... inte uttalat vem som ansvarar för att uppdatera rutiner och riktlinjer hos oss”. Flera av deltagarna vet inte om det finns nedskrivna rutiner och riktlinjer för målgruppen. Några deltagare vet att däremot de finns: ”men oklart om de är uppdaterade – nä, vet inte var de ligger”.

De flesta deltagare är osäkra på om det bedrivs något strukturerat förebyggande arbete kring områden som gäller personer med funktionsnedsättning som samtidigt lever i en hederskontext. Det är även oklart vem som ansvarar för det våldsförebyggande arbetet. Dock har socialtjänsten förväntningar på sig att arbeta brottsförebyggande med gängkriminalitet, vilket framgår av intervjuerna. Det förekommer beröringspunkter mellan kriminalitet, funktionsnedsättning och att leva med hedersnormer: ”En person kan ju både vara kriminell och utsatt för hedersvåld, ofta så när det gäller pojkar”. Ofta anges att kommunens ansträngda ekonomi har bidragit till att det mer strukturerade förebyggande arbetet har tagits bort eller minskats på: ”Det förebyggande arbetet har tagits bort ... öppenvården har dragits ned på senare år men vi försöker samverka med skolan”.

Samtidigt nämns ett flertal återkommande punktinsatser där socialsekreterare försöker nå ut till övriga berörda aktörer med allmän information om socialtjänstens arbete mot våld i nära relationer, exempelvis via fritidsgårdar, förskola, grund- och gymnasieskola samt olika civilsamhällesorganisationer. Övriga informationssatsningar i förebyggande syfte sker genom:

- olika typer av föräldragrupper.

- undervisning om mänskliga rättigheter i grundskolan, integrationen samt inom ramen för SFI-undervisning⁹³
- inspelad film med ett generellt fokus på våld i nära relationer som visas för alla medarbetare i kommunen
- skriftlig information om våld i nära relationer via metoden *Huskurage* i alla kommunens trapphus
- en vecka i högstadiet där attitydpåverkansprogrammet *Fri från våld* genomförs för elever
- regelbunden samverkan mellan skola och socialtjänst kring saknade elever efter sommarlovet.

Handlingsplaner är för det mesta generellt skrivna utifrån våld i nära relationer. I en kommun har man nyligen utsett en gemensam arbetsgrupp som ska ta fram en handlingsplan för att försöka få till stånd mer gemensamma bedömningar och liknande arbetssätt i ärenden som gäller partnervåld och hedersrelaterat våld och förtryck: "... men sen är ju frågan: hur mycket tid har de till det här? Hur mycket stöd har de från chefshåll?". En annan deltagare beskriver: "Jag tycker att man skickar folk på utbildningar. Det kommer nytt, men det finns ingen ledning som tar hand om att implementera och hålla i och hålla ut i verksamheterna".

Ledningens betydelse för verksamhetsutveckling nämns i intervjuerna. I de fall chefen tycker frågorna är viktiga uppmärksammas de också i personalgruppen. Samtidigt framgår att arbetsgruppen kan vara pressad av för hög ärendebelastning samtidigt som chefen bevakar och försöker föra ut ny information till personalgruppen: "Då kunde jag som chef få till mig att nämen nu skickar du för mycket grejer, vi orkar inte läsa". En arbetsledare inom funktionsstödsenheten säger att förväntningen är att allt ska ligga på enhetschefen att hantera, vilket är en omöjlighet: "Jag vill jobba med verksamhetsutveckling framåt. Som chef släcker du bara bränder på dagarna".

Resursmässiga förutsättningar

Det som främst berörs är nya rön eller konklusioner inom det befintliga kunskapsfältet som fokuserar på hedersrelaterat våld och förtryck. Det kan röra sig om allt från forskningsartiklar till avhandlingar, rapporter, läroböcker och nya nationella riktlinjer. Vidare redogörs för upplevelsen av brist på stöd och utmaningar i arbetet med målgruppen. Det ges beskrivningar av en ansträngd socialtjänst som behöver hantera en kravfylld tillvaro. Det framträder en önskan om att få tillgång till en konkret och bättre vägledning vid utredning och handläggning av ärenden som berör målgruppen.

⁹³ Komvux i svenska för invandrare (SFI) ingår i den svenska vuxenutbildningen och riktar sig till personer som behöver grundläggande kunskaper i svenska.

Kompetensutveckling och att dra nytta av kunskapsbidrag

Det förekommer beskrivningar av ansträngda arbetsvillkor i form av hög arbetsbelastning, ofta i kombination med stor omsättning av personal, både bland medarbetare och arbetsledning. En socialsekreterare säger: ”Kommunerna går på knäna och arbetet är slitigt. Det är svårt att mäta med och hålla [utrednings]tider och att göra det som krävs ... de flesta kommuner har det väldigt snärjigt”. Dessa arbetsvillkor beskrivs göra det svårare att få tid över till kompetensutveckling och att söka ny kunskap, till exempel om nya styrdokument, nya föreskrifter eller ny lagstiftning.

Flera socialsekreterare beskriver hur akutstyrd deras verksamhet är och hur alltför många prioriteringar i verksamheten läggs på hög eller trängs med varandra: ”Saker och ting bortprioriteras till förmån för annat ... det ligger nog också mer ansvar på den enskilde handläggaren att ta reda på vad som gäller”.

När det gäller kompetensutveckling i form av utbildning anser några intervjudeltagare att explicita utbildningar kring hedersrelaterat våld och förtryck förefaller ha minskat på senare år. De flesta deltagare har genomgått dagslånga utbildningar med fokus på våld i nära relationer. Samtidigt har dessa utbildningar endast innehållit kortare inslag om hedersvåld och dessutom saknat innehåll om hur en person med funktionsnedsättning kan påverkas av våldet.

I ett kunskapsbidrag från Jämställdhetsmyndigheten⁹⁴ uppmärksammades att personer som lever i en hederskontext och samtidigt har en funktionsnedsättning också kan vara utsatta för barn- och tvångsäktenskap. I de fall tvångsäktenskapet är förenat med ett brudpris kan också människohandelslagstiftning⁹⁵ bli tillämplig. Av de 23 intervjuade uppger 21 att denna omständighet inte hade uppmärksammats eller diskuterats i deras arbetsgrupper: ”Jag vet ju att det sker en betalning vid människohandel ... men har inte kopplat ihop det med hedersvåld ... men spännande att du uppmärksammar”. En deltagare uttrycker sig så här om nya kunskapsbidrag som publiceras: ”... jo så här säger forskningen men det sipprar liksom inte ned till oss”.

Ett annat område som belyses var önskade kunskapsbidrag eller olika typer av vägledningar eller stödfunktioner som skulle kunna underlätta arbete med målgruppen och bättre bidra till deras behov av stöd och hjälp. De flesta deltagarna anger att samtliga presenterade alternativ (se tabell 1 nedan) skulle vara till nytta i deras verksamhet.

⁹⁴ Olsson, Strand & Källvik (2022).

⁹⁵ Jfr brottsbalken 4 kap. Om brott mot frihet och frid; Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/36 EU av den 5 april 2011 om förebyggande och bekämpande av människohandel, om skydd av dess offer och om ersättning av rådets rambeslut 2002/629/RIF.

Tabell 1. Förstahandsval avseende olika alternativa stödfunktioner

Antal	Önskade kunskapsbidrag/ vägledning
10	a) En tydlig nationell handlingsplan inriktad mot hedersrelaterat våld och förtryck (jfr Socialstyrelsens senaste våldshandbok)?
5	b) Tydligt utfärdade rutiner och riktlinjer på din arbetsplats kring hur arbetet mot målgruppen ska utföras?
2	c) Vetenskapligt utvärderade metoder för familjearbete? ⁹⁶
2	d) Olika typer av norm- och attitydpåverkansprogram i lokalsamhället?
1	e) Möjligheter att genomföra systematiska uppföljningar av olika typer av insatser?
2	f) Kompetensutveckling, vidareutbildning inom området?
1	g) Redogör för annat som du anser skulle underlätta arbetet med målgruppen.

Dock ombeds de att välja ut tre alternativ som de särskilt tror skulle kunna underlätta vid arbetet med målgruppen. En majoritet av deltagarna anser att konkret och bättre vägledning vid utredning och handläggning av dessa ärenden skulle ingå i deras tre val. Förtydligat handlade det om alternativ a), det vill säga ”En tydlig nationell handlingsplan inriktad mot hedersrelaterat våld och förtryck” (jfr Socialstyrelsens senaste handbok om våld i nära relationer). Flera deltagare diskuterar värdet av att få stöd i arbetet genom en nationell vägledning, vilket också skulle bidra med mer likvärdigt stöd och hjälp för målgruppen.

En deltagare uttrycker sitt val så här: ”Jag väljer alternativ a därför att det behövs vägledning på nationell nivå. Det tror jag, för om vi i stället väljer b-alternativet så skulle det vara upp till varje kommun, och det tror jag är ett för tungt ansvar för en enskild kommun”.

Intervjudeltagarna ges också möjligheten att som alternativ g presentera andra stödfunktioner än de föreslagna som skulle underlätta arbetet med målgruppen och bättre tillgodose deras behov av stöd och hjälp. Ett förslag är: ”Vi behöver en tydlig samverkansmodell”. Andra önskemål är bättre stöd att kommunicera med personer med kognitiva funktionsnedsättningar, till exempel genom användandet av bildstöd. En deltagare anser att kartläggningar genom ett utökat användande av riskbedömningar inriktade mot målgruppen skulle underlätta arbetet. (I övrigt se tabell 1 för förstahandsval avseende kunskapsbidrag och vägledning i arbetet med målgruppen).

⁹⁶ Familjearbete ska i första hand utgå från barnets behov och rättigheter. Vid familjearbete ges stöd till vuxna i rollen som föräldrar så att de bättre kan möta och bistå sina barn i vardagliga utmaningar. Målet med familjearbete är förbättra en familjs livssituation genom att beakta vuxnas och barns egna resurser. Familjearbete bedrivs oftast ostrukturerat av icke vidareutbildad personal, till exempel socionomer med endast grundutbildning eller via certifierade familjebehandlare som arbetar i enlighet med olika metoder eller modeller. Kraven på förkunskaper kring behandlingens upplägg och omfång varierar stort och få metoder och modeller är vetenskapligt utvärderade.

Brist på stöd och upplevda utmaningar

Flera intervjudeltagare nämner bristen på nationell vägledning, det begränsade kunskapsläget och därmed bristen på bra behandlingsmetoder, såväl för familjen som för enskilda personer som väljer att lämna sin familj. En socialsekreterare beskriver hur lite man egentligen vet om verkningsfulla insatser till föräldrar som lever i en hederskontext. Hon beskriver det som angeläget: ”Absolut, det här med vetenskapligt utvärderade metoder för familjearbete”. När det gäller stöd och vägledning i arbetet med målgruppen framträder upplevelser av att: ”lagstiftningen räcker inte alltid till ... finns brister och kryphål i flyttförbudet.⁹⁷ Hur ska vi göra med syskonen då?”.

Verksamheten inom socialtjänsten beskrivs som ”jättetuff” och att stuprörstänket mellan förvaltningar härrör från ”en allt för hårt pressad socialtjänst”. Vidare beskrivs arbetet som skört och personbundet: ”Försvinner vissa nyckelpersoner så försvinner allt”. Det förefaller vara svårt för socialtjänsten att hitta bra stöd för barn som utsatts för trauma: ”Det måste till ett alternativ till barn- och ungdomspsykiatri för det är så svårt att hitta stöd till barn i sorg”. Det förekommer berättelser om unga socialsekreterare som kommer direkt från utbildningen och som får litet eller inget stöd i arbetet.

Kraven på socialtjänsten är något som intervjudeltagarna återkommer till, liksom svårigheter att prioritera bland dessa krav. En upplevd resursbrist i samband med ökade krav komplicerar ytterligare: ”Gängkriminalitet är just nu aktuellt. Men vi skulle behöva fokusera på en sak i taget, vi kan inte greppa allt”. En socialsekreterare säger att frågor om hedersrelaterat våld och förtryck prioriteras mindre i dag: ”De senaste åren i min kommun har ju varit väldigt fokuserade på gängkriminalitet”.

En annan utmaning är att nå föräldrar i en hederskontext. Föräldrar avvisar ofta myndighetskontakter och det kan vara svårt att kommunicera även om en tolk finns med som stöd. Det kan också finnas en skam över att ha ett barn med funktionsnedsättning. En deltagare säger att kulturella skillnader kan medföra stora svårigheter i att förstå en annan människa: ”Man behöver verkligen förstå sin egen och andras kultur ... det behövs mycket kunskaper samtidigt som man inte ska vara rädd”. Att samtala med föräldrar kring huruvida deras barn kan behöva utredas för en eventuell funktionsnedsättning är ofta en utmaning. Socialsekreterare har kännedom om att diagnosen neuropsykiatrisk funktionsnedsättning inte erkänns i vissa länder, vilket anses komplicera samtalen ytterligare: ”Då säger de ’nej men mitt barn är inte sjukt. Den behöver ingen medicin’...”.

Mycket föräldrastöd behövs men flera socialsekreterare beskriver att de helt saknar den insatsen. En deltagare önskar att habiliteringen kan hålla föräldrakurser för föräldrar som behöver extrastöd. En socialsekreterare berättade att ett föräldrapar inte förstod hur de skulle navigera i välfärdssystemet: ”Och då kom det fram att de kanske inte riktigt förstod vad skillnaden var mellan socialtjänsten, barnpsykiatri och habiliteringen”.

⁹⁷ Jfr begreppet utreseförbud.

Samma socialsekreterare säger att kommunen har anställt så kallade samhällsvägledare för att bistå hjälpbehövande föräldrar att hitta rätt stöd.

Öppenvårdsinsatser⁹⁸ inom socialtjänsten är ett viktigt bistånd anser de flesta deltagare, men samtidigt uttrycks en tvekan om huruvida de traditionella familjebehandlingsteamerna⁹⁹ har kompetens att kunna möta aktuell målgrupp: "Familjebehandlarna behöver jobba på ett nytt sätt här ...". Dessutom anger en socialsekreterare att brist på kunskap eller olika synsätt på hedersrelaterat våld och förtryck kan göra att till exempel en öppenvårdsenhet kan börja ifrågasätta våldsproblematik som misstänks härröra från hedersvåld: "Nästan jämt och ständigt blir vi ifrågasatta. Det ska tas både en och tre och fem gånger innan man kommer fram till ... hedersproblematiken är väl kanske inte det primära, men den finns där".

En erfarenhet som förmedlas av flera deltagare är att tillgången till skyddade boenden som kan möta behov hos personer som lämnar en hederskontext och som samtidigt har en funktionsnedsättning är ytterst begränsad. Dessutom är det en "otroligt varierande kvalitet på boendena". En person som är beviljad bistånd i form av skyddat boende kan av olika anledningar behöva flyttas på vid några tillfällen. Dessa flyttar kan leda till att utredningar om huruvida en funktionsnedsättning föreligger aldrig kommer till stånd: "En person skrevs in på kölistan i flera olika regioner för utredning men flyttarna försvårade".

⁹⁸ Öppenvårdsinsatser är utformade utifrån varje enskild kommuns personella och ekonomiska förutsättningar. Det råder således stora variationer kring hur väl utbyggd öppenvården är i olika kommuner. Några vanliga exempel på öppenvårdsinsatser är olika former av familjecentraler samt olika typer av samtalsstödjande verksamheter, ibland med behandlande inslag.

⁹⁹ Traditionell familjebehandling, så kallade familjerådslag, har ofta systemteoretiska inslag där familjen behöver samlas för att nå olika typer av överenskommelser. I familjer där våld förekommer är det olämpligt att samla förövare och våldsutsatta och be dem kommunicera och nå överenskommelser.

Sammanfattande analys och diskussion

I detta avsnitt förs ett resonemang med utgångspunkt från resultatet av den kvalitativa innehållsanalysen. Resultatet diskuteras med utgångspunkt från yrkesverksammas upplevelser av arbetet med målgruppen. Området är komplext och svårgripbart eftersom det berör människors arbetsvillkor och livsvillkor på flera olika nivåer.

På grund av uppdragets snäva tidsram har datainsamlingen inte analyserats utifrån något fördjupat teoretiskt resonemang. Resultatet som berör de yrkesverksamma kan dock med fördel diskuteras utifrån teorier och forskning kring handlingsutrymme, policyer och implementering. I synnerhet är arbetsvillkor och ledningsstrukturer intressanta att diskutera utifrån sådana teorier.

En annan användbar teoretisk utgångspunkt som influerat arbetet är det intersektionella perspektivet. Detta perspektiv har stora fördelar när det gäller att synliggöra hur olika maktordningar samverkar vid våldsutsatthet och våldsutövning samt hur sociala kategorier inverkar på samhällets skydd och stöd. Även tidigare kunskapsbidrag i form av rapporter och forskning utgör en grund i diskussionsavsnittet.

Diskussionen utgår från följande rubriker: *Sammanfattning av intervjuer, Komplexa ärenden och värdekonflikter, Specialistfunktioner eller samverkan samt Ledningens betydelse vid implementeringsprocesser.*

Sammanfattning av intervjuer

De utsatta personer som yrkesverksamma kommit i kontakt med beskrivs stå i en stark beroendeställning till sin familj, och flera olika typer av våldsutsatthet förekommer.

Det förekommer beskrivningar av ansträngda arbetsvillkor i form av hög arbetsbelastning, ofta i kombination med stor personalomsättning. Vidare beskrivs arbetet med målgruppen som komplicerat, där handläggningen präglas av svåra överväganden om huruvida akuta omhändertaganden är nödvändiga samt i vilken utsträckning föräldrar bör göras delaktiga. Det framkommer att det saknas särskilda specialistkunskaper som behövs för att hantera målgruppen behov.

Olika förhållningssätt till och teoribildningar kring hedersrelaterat våld och förtryck förefaller ha återverkningar på det praktiska sociala arbetet, vilket skapar rädslor och osäkerhet hos yrkesverksamma. Det framträder också brister i den interna samverkan mellan funktionsstödsenheten och IFO, vilket troligtvis leder till utmaningar för socialtjänstverksamheterna i att samordna ett insatspaket för en enskild person med stora behov. Dock finns ett värde i att bevara de olika specialistfunktionerna, eftersom sakkunskapen kan användas för att vägleda och berika varandra i ett samverkansarbete.

Det framgår att vidareutbildningar bedrivs i separata spår utan ett intersektionellt perspektiv. Utbildningar kring våld i nära relationer hålls ofta på ett generellt plan där det endast undantagsvis förmedlas fördjupade kunskaper om hedersrelaterat våld och förtryck samt hur en funktionsnedsättning kan påverka en persons utsatthet och sårbarhet.

På grund av begränsade kommunala budgetar anges att biståndet till målgruppen allt oftare baseras på kortsiktiga och mindre kostsamma lösningar. En tredjedel av de yrkesverksamma uppger att såväl förebyggande insatser som behandlande öppenvårdsinsatser har begränsats eller tagits bort helt av ekonomiska skäl. I mer än hälften av intervjuerna framgår dessutom att ledningens roll är oklar vid verksamhetsutveckling och upprättande av implementeringsstrategier.

Det förmedlas upplevelser av att det finns beröringspunkter mellan gängkriminalitet, funktionsnedsättning och att leva med hedernormer, dock med bristande vägledning kring hur dessa områden ska hanteras. Familjer som vill lämna den hederskontextuella miljön är uppmärksammande av flera intervjudeltagare men stöd- och hjälpinsatser är inte utvecklade.

Ytterligare utmaningar som beskrivs är ett begränsat vetenskapligt stöd att luta arbetet mot. Det framförs önskemål om vetenskapligt utvärderade metoder för såväl universella insatser som i arbetet med indikativ prevention.¹⁰⁰ Likaså framförs önskemål om nationell vägledning med tillhörande stödfunktioner i det operativa arbetet med målgruppen.

Komplexa ärenden och värdekonflikter

Från analysresultaten framträder kortfattade beskrivningar av möten med barn och vuxna med erfarenheter av att leva i en familj där hedersnormer tillämpas. Livsförhållandena präglades av stora individuella skillnader beroende på ålder, familj- och boendesituation och typ av funktionsnedsättning. De utsatta personerna beskrivs som särskilt sårbara för försummelse. De har begränsade möjligheter till självbestämmande och står ofta i en stark beroendeställning till sin omgivning. I en tidigare studie beskrivs liknande iakttagelser. Personer med intellektuell funktionsnedsättning bedöms ha heterogena behov. Yrkesverksamma behöver således både kunna identifiera våld och samtidigt kunna bedöma om en klient har en intellektuell funktionsnedsättning samt i vilken utsträckning funktionsnedsättningen påverkar hjälpbehovet.¹⁰¹

Tidigare kartläggningar visar att en särskild våldsutsatthet förekommer hos personer med funktionsnedsättning i förhållande till självbestämmande och omsorgssituationer.¹⁰² I linje med detta resultat, samt resultat i tidigare kartläggningar, har en osund ekonomisk beroendeställning uppmärksamats, vilken kan uppstå när en familjemedlem är god man eller anställd som personlig assistent.¹⁰³

Både från detta resultat och från tidigare kartläggningar framgår att handläggningen av ärenden som berör personer som lever i en hederskontext, oavsett om det finns en funktionsnedsättning eller inte, uppfattas som komplex och moraliskt utmanande att

¹⁰⁰ Universella insatser riktar sig till en bredd grupp, till exempel kommunanställda. Arbetet med indikativ prevention handlar om direkta våldsförebyggande insatser till våldsutsatta och våldsutövare.

¹⁰¹ Punzi, Larsson & Starke (2025).

¹⁰² Myndigheten för delaktighet (2017; 2023b).

¹⁰³ Källström m.fl. (2022).

hantera.¹⁰⁴ Det framgår att arbetet präglas av svåra överväganden kring risk- och skyddsaspekter, huruvida akuta omhändertaganden bedöms vara nödvändiga, i vilken utsträckning föräldrar ska göras delaktiga och om eventuella syskon befaras fara illa.

Socialekreterare beskriver att handläggningen av ärenden med hedersrelaterat våld och förtryck kompliceras om det föreligger en funktionsnedsättning hos personen. Dels handlar det om bristen på skyddade boenden som är särskilt anpassade för att möta de unika behoven hos personer som har en funktionsnedsättning och samtidigt vill bryta sig loss ur en hederskontext. Dels har inte alltid socialekreteraren de särskilda specialistkunskaper som behövs för att fatta beslut om lämpligt kommunikationsstöd. Likaså beskrivs problematiken med personalomsättning, vilken innebär att mindre erfaren personal kan få i uppgift att handlägga ärenden där personer är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.

Tydligare lagstiftning och vägledning inom området våld i nära relationer inklusive hedersrelaterat våld och förtryck har underlättat för myndigheter att hantera området och bättre bistå med stöd och skydd till utsatta. Forskning visar dock att hanteringen av hedersrelaterat våld och förtryck fortfarande uppfattas som komplex och är förknippad med flera dilemman.¹⁰⁵ Vissa studier framhåller att myndigheter genom att skilja mellan våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck verkar i enlighet med stereotypa idéer som stigmatiserar och kategoriserar människor med migrantbakgrund.¹⁰⁶ Den ständiga närvaron av olika, och ofta motstridiga, förhållningssätt har skapat en osäkerhet, vilket leder till brist på aktiva initiativ från myndigheterna mot hedersrelaterat våld och förtryck.¹⁰⁷

Även i delstudie 1 aktualiseras dessa omständigheter, eftersom det framkommer att det komplexa och ibland motsägelsefulla skapar osäkerhet och rädslor samt i något fall upplevelser av handlingsförlamning. Vidare beskrivs det komplexa handla om rädslor för att utsätta människor för fördomar och rasism samt frågeställningar kring huruvida arbetet med hedersrelaterat våld och förtryck behöver särskiljas från annat familjebaserat våld, exempelvis partnervåld.

I en brittisk studie framträder ett liknande resultat. Där föreföll ärendenas komplexitet leda till en passiv hållning hos polisen. Det kunde handla om att man lutade sina bedömningar på förövares eller anhörigas förklaringar och därmed snabbare kunna avskriva ärendena eller om att underlåta att göra riskbedömningar. Poliserna var också inaktiva kring att initiera samverkan med socialtjänsten.¹⁰⁸

Professor Erik Blennberger resonerar kring den problematiska dubbla roll som socialarbetare måste kunna hantera. Han menar att det sociala arbetet innehåller

¹⁰⁴ Baianstovu m.fl. (2020); Olsson & Bergman (2021); Olsson, Strand & Källvik (2022).

¹⁰⁵ Olsson & Bergman (2021).

¹⁰⁶ Baianstovu & Strid (2024).

¹⁰⁷ Aplin (2018).

¹⁰⁸ Aplin (2018).

ofrånkomligt disciplinerande och fostrande moment. Likafullt föreligger ett grundläggande inslag i arbetet som bygger på empowerment och frigörelse.¹⁰⁹

En grundbult i socialtjänstens arbete är att möten med människor ska bygga på respekt för människors lika värde, oavsett om det är ett föräldrapar som misstänks försumma eller skada sitt eller sina barn eller om det är ett våldsutsatt barn som söker hjälp. Socialtjänsten har därmed en problematisk dubbelroll att hantera, eftersom de yrkesverksamma både har ett skyddsansvar för barn och unga och ett tydligt lagstadgat krav att bistå med stöd till våldsutövare.¹¹⁰ Den balansgången är troligen de flesta socialsekreterare medvetna om när de försöker navigera i dessa ärenden. Exempelvis beskrivs hur personer som levde i en hederskontext önskade få en tidsfrist i samband med att de avsåg att bryta upp och lämna sin familj, vilket i vissa fall behövde respekteras. Att inte ingripa direkt med en tvångsåtgärd är ett risktagande, men det beskrivs samtidigt som ett försök från socialsekreterarens sida att vara lyhörd inför enskildas önskemål.

I resultatet från denna studie framgår att samtalen med föräldrar beskrivs som svåra och känsliga att hålla eftersom det kan finnas en skamprägel för familjen över att ha ett barn med en funktionsnedsättning.¹¹¹ Det var vanligt att föräldrar avvisade eller var mindre benägna att ta till sig att ett barn kunde behöva utredas för en funktionsnedsättning. En svensk rapport har funnit att familjer som lever i en hederskontext kan betrakta ett barns (intellektuella) funktionsnedsättning som skamfull.¹¹²

Att en funktionsnedsättning inte erkänts som en diagnos i alla länder är troligen också en aspekt som försvårar samtalen med föräldrar; i dag har 181 av 195 länder signerat FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.¹¹³ En annan faktor som försvårar socialarbetares möjligheter att nå ut med hjälp och stöd till föräldrar är de desinformativa narrativ som är förknippade med den så kallade LVU-kampanjen.¹¹⁴

Studier kring integrationsprocesser beskriver hur föreställningar om ”svenskhet” som kan vara svåra att förhålla sig till kan underlättas om föräldrar ges möjligheter till en mer långsiktig och kontinuerlig kontakt med någon form av samhällsväglare under sin

¹⁰⁹ Blennberger (2005).

¹¹⁰ Se ny bestämmelse från den 1 augusti 2021. Den nya bestämmelsen medför ett krav på socialtjänsten att verka för att personer som utsätter eller har utsatt närstående för våld eller andra övergrepp ska ändra sitt beteende. Se 13 kap 8 § SoL (2025:400).

¹¹¹ Sveriges Television (2021) har tagit fram Socialstyrelsens siffror för alla barn med adhd som är födda 1989–2011. Det framgår att diagnosen ställs hälften så ofta på barn med två utlandsfödda föräldrar som på barn med föräldrar födda i Sverige.

¹¹² Gunnarsson m.fl. (2020).

¹¹³ United Nations Treaty Collection (2023). Webbplats över länder som signerat avtal avseende *15 Convention on the Rights of Persons with Disabilities*.

¹¹⁴ I Socialstyrelsen (2024a) beskrivs hur den så kallade LVU-kampanjen fört ut desinformation om att socialtjänsten ägnar sig åt kidnappning och människohandel med barn.

integrationsprocess.¹¹⁵ Denna typ av vägledande insats omnämns dock endast i en av intervjuerna men ansågs vara ett bra komplement till möten med socialsekreteraren.

Även om de intervjuade inte använder begreppen kulturella utmaningar¹¹⁶ och värdekonflikter¹¹⁷ så är deras berättelser färgade av detta. Sociologen Michael Lipskys teori om handlingsutrymme beskriver hur socialarbetaren¹¹⁸ som representant för en organisation försöker hantera det inbyggda dilemmat att möta en persons behov med utgångspunkt från de ramar som organisationen formulerat för socialarbetarens uppdrag. Lipsky menar att socialarbeters handlingsutrymme bestäms av flera faktorer, till exempel lagar, regler och ämnesspecifika traditioner.

Lipsky¹¹⁹ använder begreppet coping mechanism när han beskriver hur socialarbetare utvecklar strategier för att skydda sig själva när gapet mellan klienters förväntningar och förmågan att uppfylla förväntningarna blir för stort. Han beskriver denna diskrepans som en sorts kontrollförlust som socialarbetaren försöker hantera genom att spara på tid. När personella resurser saknas behöver arbetet rationaliseras och effektiviseras, exempelvis genom att minska antalet klientmöten och förkorta tiden på de möten som är nödvändiga. Exempel på detta framgår från resultatet i denna studie där socialsekreterare berättar att tiden för möten med placerade klienter endast räckte till för att diskutera hur praktiska vardagliga problem skulle hanteras.

Flera socialsekreterare beskriver den värdekonflikt eller det moraliska dilemma som uppstår i deras arbete när de saknar tillgång till adekvata skyddande boenden till personer med funktionsnedsättning. Likaså framgår att kommuners ekonomi är en försvårande faktor som leder till alltför kortsiktiga lösningar. Samtidigt visar resultatet en medvetenhet från socialarbeters sida om att vuxna och barn som söker hjälp för att lämna en hederskontextuell miljö måste bistås med ett långsiktigt och individanpassat stöd. Både detta resultat och tidigare forskning visar att insatser som inte uppfyller behoven av stöd och hjälp kan leda till att skyddsplacerade personer förlorar motivationen och återvänder hem.¹²⁰

Att behöva hantera värdekonflikter beskrivs vidare handla om att inte ha resurser nog för att tillgodose klienters behov, exempelvis i form av psykologisk behandling eller möjligheter att arbeta våldsförebyggande. Resultatet visar också att familjer som avvisar hedersnormer och vill lämna en hederskontextuell miljö ofta lämnas utan stöd och hjälp. Vidare beskrivs

¹¹⁵ Schierenbeck & Spehar (2021, s. 214).

¹¹⁶ *Global Leadership Magazine* (2024) beskriver hur kulturella skillnader kan skapa utmaningar i mötet mellan människor. Språkbarriärer, religion och olika tankesätt kring uppförande, gester och normer kan leda till felkommunikation.

¹¹⁷ Schierenbeck & Spehar (2021) använder sig av begreppen kulturella utmaningar och värdekonflikter när de skriver om migration i välfärdsstaten.

¹¹⁸ Lipsky (1980/2010) använder sig av begreppet street level bureaucrats vilket i svenska sammanhang ofta översätts till frontlinjebyråkrat, gräsrotsbyråkrat eller gatubyråkrat (jfr Svensson, Johnsson & Laanemets, 2008). I denna text benämns dock street level bureaucrats som socialarbetare eller yrkesverksamma.

¹¹⁹ Lipsky (1980/2010, s. 78).

¹²⁰ Wikström & Ghazinour (2010).

avsaknaden av vetenskapligt stöd att luta sig emot när det gäller arbetet med såväl den utsatta målgruppen som den kvarvarande familjen.

Flera intervjudeltagare beskriver vikten av att få tillträde till familjen och att ges tillåtelse av föräldrar att samtala vidare även efter att deras barn placerats. Även om det i dagsläget inte finns någon beforskad metod för att bedriva familjearbete i en hederskontextuell miljö understryker flera intervjudeltagare en önskan om en bättre vägledning kring hur familjearbete ska bedrivas, eftersom det ofta kan finnas en stor syskonskara kvar i familjen som behöver utredas och värnas om. Från tidigare studie framgår att tillämpande av hedersnormer i en familj ofta har en splittrande effekt på relationer mellan vuxna och barn, ofta med långtgående negativa psykologiska effekter på hela familjen.¹²¹

Specialistfunktioner och samarbete

Det intersektionella perspektivet¹²² genomsyrar numera de flesta professionsutbildningar inom välfärdsområdet och är bland annat tydligt inskrivet i utbildningsprogram och kursplaner. Samtidigt är fortfarande socionomstudenters utbildning och undervisning indelad i områden som är skarpt avgränsade från varandra,¹²³ vilket också är en vanlig företeelse i många läroböcker. Det innebär att socionomer kan få svårt att integrera kunskaper om intersektioner i sitt praktiska yrkesutövande.

Socialtjänsten är också indelad i väl avgränsade verksamhetsområden, vilket motiveras av att arbetsuppgifterna inom de olika verksamhetsområdena är kvalificerade och kräver specialistkunskaper. Samtidigt förs en diskussion bland forskare kring hur det framtida sociala arbetet ska bedrivas:¹²⁴ Ska socialsekreteraren grunda sitt arbete på en bred generell kunskapsbas eller är en specialistkompetens nödvändig för att möta och tillgodose behoven? Vid en genomlysning av socialsekreterares arbete framkom att verksamheten reglerades av cirka 400 lagar och förordningar,¹²⁵ och en socialsekreterare behövde dagligen beakta ett sjuttiofem av dessa i sitt arbete. Felaktigt fattade beslut kan också leda till att enskilda socialsekreterare döms för tjänstefel.

Det framtida sociala arbetet ställer stora krav på organisation, ledning och professionella när det gäller att möta och ombesörja nya målgruppers behov av stöd och hjälp. Det är således

¹²¹ Olsson (2024).

¹²² De sociala kategorier som ofta nämns i en intersektionell analys kan jämföras med de sju diskrimineringsgrunderna i svensk lagstiftning: kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning och ålder. Övriga maktordningar som kan påverka en individs livsvillkor är socioekonomi och geografisk hemvist. Jfr Lykke (2003).

¹²³ Exempelvis sker undervisning om funktionsnedsättning, våld i nära relationer, migration och integration vanligtvis genom egna och väl avgränsade moment. Ofta sker undervisningen av lärare/forskare som är specialiserade inom de olika områdena.

¹²⁴ Jfr Josefsson (2013).

¹²⁵ Arbetsmiljöverket (2018).

av yttersta vikt att styrningen av arbetet med hedersrelaterat våld och förtryck är tydligt formulerad på nationell nivå.

Lipsky hävdar att specialiserade och tydliga roller, som också bygger på kunskap och erfarenhet, är en möjlighet för socialarbetare att ytterligare utöka sitt handlingsutrymme i sin organisation eftersom professionell kunskap ger möjligheter att påverka det givna utrymmet och på så sätt få tillgång till bättre och fler valmöjligheter i det operativa arbetet. Samtidigt befarar Lipsky att en ökad specialisering kan leda till brist på helhetssyn och att en välfärdsaktör inte ser resultatet av en intervention.¹²⁶

En svensk studie¹²⁷ visar att yrkesverksammas arbete med våld i nära relationer underlättades av en specialiserad yrkesroll inriktad mot våld i nära relationer, eftersom specifika kunskaper hos både polis och socialsekreterare bidrog till en smidigare samverkan dem emellan. Polisen ansåg att samverkan med icke-specialiserade socialsekreterare försvårades av att det saknades kunskaper om våld. Polisen saknade också en utsedd kontakt i familjevåldsärenden i de icke-specialiserade verksamheterna. Det framkom också att socialsekreterare som verkade i icke-specialiserade verksamheter hade ett större behov av ett strategiskt ledningsansvar som bistod dem i arbetet med våld i nära relationer.

Resultatet från delstudie 1 visar att intern samverkan mellan funktionsstödenheten och IFO inte förekommer eller är undermålig. Det framgår att socialsekreterare anser att LSS-handläggare saknar kunskaper om barn- och ungdomsenhetens sociala barnperspektiv. LSS-handläggare anser i sin tur att övriga verksamhetsområden har lite kunskaper om deras brukare och att deras målgrupper ofta glöms bort i förvaltningen. Dessutom framkommer att personer som lever i en hederskontext sällan söker bistånd inom ramen för LSS. En tidigare studie¹²⁸ visar dock att ärenden som berör målgruppen inte är ovanliga inom funktionsstödsverksamheten. Var femte yrkesverksam (LSS-handläggare och personal på daglig verksamhet) svarar att de känner till eller misstänker att det finns brukare som utsatts för hedersvåld av en nära anhörig som samtidigt är brukarens personliga assistent eller god man. Var femte yrkesverksam svarar att de känner till eller misstänker att brukare riskerar att bli bortgifta mot sin vilja.¹²⁹

En omständighet som kan ses som en försvårande faktor för intern samverkan är att de båda yrkesgrupperna LSS-handläggare respektive socialsekreterare förefaller besitta specifika kunskaper inom sina respektive verksamhetsområden, dock utan möjlighet att skapa en helhetssyn runt en klients hjälpbehov. Det kan i sin tur leda till att fördelar med samverkan kan vara svåra att identifiera för anställda inom socialtjänsten.

En annan förklaring till bristen på samverkan kan vara att vidareutbildningar kring hedersrelaterat våld och förtryck och funktionsnedsättningar bedrivs i separata spår utan ett

¹²⁶ Lipsky (1980/2010, s. 78).

¹²⁷ Larsson, Olsson & Strand (2024).

¹²⁸ Gunnarsson m.fl. (2020).

¹²⁹ Ibid.

intersektionellt perspektiv. Detta förhållande kan försämra möjligheterna till samsyn mellan socialsekreterare inom IFO och funktionsstödsenheten. Av resultatet framgår att olika synsätt på området hedersrelaterat våld och förtryck mellan kommunens öppenvård och socialsekreteraren ledde till en ifrågasatt bedömning och en försvårad samverkan.

Vidare förefaller samverkan mellan de båda verksamhetsområdena inte vara organiserad eller särskilt föreskriven från ledningens sida, vilket kan vara en faktor som bidrar till att personer som tillhör målgruppen hanteras i separata spår, trots att handläggarna känner till att personer med funktionsnedsättning kan ha sämre möjligheter att freda sig mot våld och förtryck. I några fall beskrivs ärenden som berör målgruppen som gråzonsärenden som man inte ser, inte vet hur de ska hanteras och inte vart de tar vägen.

En liknande problematik identifierades i en litteraturöversikt där utsatthet för våld undersöktes hos personer med intellektuell funktionsnedsättning. Det konstaterades att yrkesverksamma som arbetar med personer med intellektuella funktionsnedsättningar kan ha bristfällig kunskap om våld. Likaså föreföll yrkesverksamma som arbetar med våldsutsatta sakna kunskap om intellektuella funktionsnedsättningar. En slutsats var att förbättrande möjligheter till samverkan och där kunskaper delas mellan professioner, kan bidra till ett mer heltäckande stöd för målgruppen.¹³⁰

Brist på samverkan runt den specifika målgruppen har tidigare uppmärksammats i en svensk kontext.¹³¹ I den rapporten var fokus på den externa samverkan kring målgruppen men där finns beröringspunkter även med samverkansproblem i en intern kontext. Bland annat beskrevs hur helhetssyn och en gemensam definition av hedersrelaterat våld och förtryck försvårade samverkan. Det rådde dessutom oklarheter om hur ansvar skulle fördelas mellan olika involverade aktörer. Den organisatoriska otydligheten skapade i sin tur en grogrund för tillitsproblem och missnöjesyttringar gentemot andra potentiella samverkanspartners. I resultatet från en undersökning finansierad via Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd (Forte)¹³² föreslås att en gemensam utbildningssatsning för socialtjänst, regioner och polis kan leda till en mer effektiviserad samverkan, eftersom de olika aktörerna lär känna varandras uppdrag bättre.

Ytterligare faktorer som uppges ligga till grund för att verksamheternas arbete sker i separata spår uppges vara att de är förlagda till olika kostnadsställen. Att arbeta under ekonomiskt ansträngda villkor beskrivs vara en ständig påverkansfaktor i arbetet. Det leder till en begränsad resurstilldelning som bland annat påverkar insatser och förkortar längden på en placering. Det anges att verksamhetsutveckling och upprättande av handlingsplaner var något som i vissa fall prioriterades bort på grund av hög arbetsbelastning. Ekonomiska besparingar medförde också att personalstyrkan i vissa fall var underdimensionerad och att tidsbrist i arbetet var en daglig upplevelse.

¹³⁰ Starke, Larsson & Punzi (2025).

¹³¹ Olsson, Strand & Källvik (2022).

¹³² Larsson, Petersson & Strand (2023).

Sveriges Kommuner och Regioners ekonomirapport¹³³ från maj 2024 styrker socialsekreterares upplevelser av en ansträngd socialtjänst. Rapporten visar att två av tre kommuner har riktade besparingskrav på vissa verksamheter, främst inom IFO-området där hela 52 procent anger ett underskott. Detta förklarades med fler komplexa fall, ökade krav på brottsförebyggande åtgärder samt fler och dyrare placeringar. Rapporten visar också att underskott även föreligger inom äldreomsorgen, vilket framledes kan medföra att verksamheter riktade till barn och unga måste ställas om till verksamheter riktade till äldre.

Dessa omständigheter innebär att både kommunledning och stat behöver lämna tydliga besked om vilka prioriteringar som i framtiden behöver genomföras inom socialtjänstens verksamheter.

Det våldsförebyggande arbetet som beskrivs i delstudie 1 uppgavs ha ett generellt och informativt fokus på våld i nära relationer. Denna typ av universell insats riktade sig till en bred grupp, ofta kommunanställda. Det råder dock osäkerhet om huruvida det bedrivs något strukturerat förebyggande arbete kring områden som gäller personer med funktionsnedsättning som samtidigt lever i en hederskontext. Det förefaller vara oklart om vem i verksamheten som ansvarar för det våldsförebyggande arbetet gentemot målgruppen. Vidare framgick från cirka en tredjedel av intervjuerna att förebyggande insatser och öppenvårdsinsatser hade begränsats eller tagits bort helt av ekonomiska skäl.

Förebyggande arbete inriktat mot barn och ungdomar som riskerar att rekryteras in i kriminella nätverk är uppmärksammat inom socialtjänsten, och flera intervjudeltagare upplever att det är ett prioriterat område som ska tillskrivas tid och resurser. Dock beskrivs problemområdet vara svårt att överblicka och något oklart definierat, vilket skulle kunna handla om att det saknas en tydlig intersektionell analys kring hur maktordningar på olika nivåer påverkar dessa ungdomars förutsättningar i livet. Från resultatet framgår dock att flera olika sociala kategorier kan samvariera hos en ungdom, till exempel en funktionsnedsättning, föräldrar som åtföljer hedersnormer och uppväxt i en socioekonomiskt utsatt miljö.

Ledningens betydelse vid implementeringsprocesser

Det bör uppmärksammas att första linjens chefer inom den sociala vård- och omsorgssektorn står inför stora utmaningar när det gäller att organisera och leda verksamheten.¹³⁴ Exempel i denna studie visar att hög arbetsbelastning i kombination med att dagligen behöva ”släcka bränder” medför begränsat med tid för enhetschefen att arbeta med verksamhetsutveckling och med att uppdatera handlingsplaner och rutiner. Dessa arbetsmiljöförhållanden har stor

¹³³ Sveriges Kommuner och Regioner (2024b). Av rapporten framgår bland annat att en rad nya reformer kommer att påverka kommuner och regioners arbete. Det befaras att den så kallade finansieringsprincipen inte kommer att efterföljas, vilket kommer att innebära att full finansiering för flera föreslagna reformer inte kommer att följa med (s. 14).

¹³⁴ Bruhn m.fl. (2020).

inverkan på de anställdas hälsa och välbefinnande, såväl för första linjens chefer som för den personal de ansvarar för.¹³⁵

Det är viktigt att framhålla att det också ges exempel på goda arbetsplatser som upplevs som välfungerande. En socialsekreterare hänvisar till ett antal omständigheter när hen beskriver varför inte arbetsplatsen hade någon personalomsättning. Dels anges att arbetsplatsen har en chef som är involverad i utvecklingsarbetet kring våld i nära relationer, vilket uppges leda till mer genomtänkta prioriteringar i ärendena. Dels är chefen aktiv i arbetet kring att uppdatera handlingsplaner, rutiner och riktlinjer inom området. Det ges också möjligheter att arbeta två handläggare i samma ärende. Dessa omständigheter har, i en tidigare studie med socialsekreterare, visat sig ha värdefull påverkan på arbetsmiljön i form av minskad stress och utsatthet.¹³⁶

Resultatet från denna studie visar att hälften av deltagarna inte vet om det pågår något utvecklingsarbete i deras verksamhet, inte heller vem som bär ansvaret för till exempel uppdatering av rutiner, riktlinjer och handlingsplaner. Det beskrivs också att nya kunskapsbidrag har svårt att få fotfäste i det operativa arbetet. Ett exempel på detta är när endast 1 av totalt 23 intervjuade säger sig ha kunskaper om att människohandelslagstiftning kan vara tillämpbar i samband med barn- eller tvångsäktenskap.¹³⁷

Myndigheten för delaktighet bedömer i en rapport att det finns ett implementerings- och spridningsproblem vad gäller tidigare framtagna kunskaper inom områden som fokuserar på att förebygga och bekämpa våld mot personer med funktionsnedsättning.¹³⁸ En annan rapport poängterar ledningens betydelse när det gäller att identifiera och hantera våldsutsatthet bland personer med funktionsnedsättning genom kompetensutveckling, implementering av rutiner och nya arbetssätt samt skapandet av fungerande samverkansformer.¹³⁹

Värdet med att ledningsfunktionen är aktiv och engagerad i verksamhetsutveckling och implementering¹⁴⁰ av nya arbetssätt kan inte nog poängteras – i synnerhet när det som i detta fall handlar om ett förbättringsarbete inriktat på barn och vuxna som lever, eller misstänks leva, i en hederskontext och samtidigt har eller misstänks ha en funktionsnedsättning. Det handlar om att kvalitetssäkra¹⁴¹ verksamheten genom att skapa hållbara och varaktiga implementeringsprocesser som berör värdegrunder, tillämpning av ny lagstiftning samt

¹³⁵ Arbetsmiljöverket (2018).

¹³⁶ Olsson, Larsson & Strand (2023).

¹³⁷ Olsson, Strand & Källvik (2022) redogör för sambandet mellan barn- och tvångsäktenskap och människohandelslagstiftning.

¹³⁸ Myndigheten för delaktighet (2023a).

¹³⁹ Källström m.fl. (2022).

¹⁴⁰ Att implementera evidens handlar om kunskapsintegrering i det praktiska arbetet. Några engelska begrepp som används är *knowledge translation*, *knowledge transfer* och *research utilisation*. Jfr Nilsen (2015). Implementeringsforskning utgår ofta från organisations- och beteendeteorier.

¹⁴¹ LSS § 6; SoL 5 kap. 1-3 §; SOSFS 2011:9; SOSFS-FS 2022:26.

upparbetande av en effektiv intern samverkan. Att förbättra strukturer kring samverkan torde vara den mest optimala vägen att gå i ett förbättringsarbete, eftersom specialistfunktionerna inom socialtjänsten troligtvis behöver behållas med hänvisning till kompetenskraven inom flera verksamhetsområden.¹⁴²

Ledningen bör ta ett övergripande ansvar för strategier runt implementeringsprocesser och samtidigt involvera personalen i det tänkta förbättringsarbetet. Det handlar om att motivera och uppmuntra personalen att överge gamla invanda arbetssätt och komma till insikt om att en förändring skulle kunna höja kvaliteten och därmed förbättra klientarbetet.¹⁴³ Det vilar ett tungt inledande ansvar på verksamhetsledaren att konkretisera ett förbättringsarbete genom upprättandet av en tydlig implementeringsplan. Denna plan kan exempelvis vara inriktad mot att bättre uppmärksamma och tillgodose en specifik målgrupps behov av hjälp och stöd.¹⁴⁴ Det kan också handla om att implementera nya riktlinjer, rutiner och handlingsplaner som gäller särskilt sårbara grupper.¹⁴⁵

Intervjudeltagarna tillfrågades om önskade vägledningar eller stödfunktioner som de ansåg skulle kunna förbättra arbetet med målgruppen.¹⁴⁶

Som förstahandsval anger tio deltagare önskemål om en nationell handlingsplan inriktad på hedersrelaterat våld och förtryck. Fem deltagare önskade mer tydliga rutiner och riktlinjer om hur arbetet med målgruppen skulle utföras. Samtliga önskemål har beröringspunkter med implementeringsprocesser, eftersom det i slutändan handlar om ett förbättringsarbete som behöver tas om hand för att bli varaktigt och hållbart. I och med att ledningen visar en tydlig mål- och viljeinriktning tilldelas också chefen bättre legitimitet och mandat att leda verksamheten. Forskning visar att brist på implementeringsstrategier kan leda till att socialarbetare begränsas i att bedriva ett gott socialt arbete.¹⁴⁷ Denna brist kan också leda till omotiverad personal som inte följer ledningens muntliga direktiv och anvisningar.¹⁴⁸

Trots att många av landets socialtjänster drivs med knappa ekonomiska resurser är det inget valfritt arbete huruvida verksamheten ska anpassas efter nya politiska viljeinriktningar. Att initiera ett implementeringsarbete kräver bland annat resurser i form av tid. Därför behöver beslut om att inleda en implementeringsprocess fattas på en högre nivå i organisationen. Således behöver första linjens chefer redan initialt vid en implementeringsprocess få klara

¹⁴² Jfr Arbetsmiljöverket (2018).

¹⁴³ Olsson (2023).

¹⁴⁴ I Olsson (2023) redogörs för ett konkret exempel på vilka faser som bör ingå i en implementeringsplan. Vidare beskrivs hur ett antal stödfunktioner kan underlätta ett implementeringsarbete och bidra till att uppgiften inte blir tidskrävande eller en alltför omfattande aktivitet.

¹⁴⁵ Meyers m.fl. (2012) menar att implementering inte bara behöver beröra införandet av nya policyer utan det kan rent generellt handla om att iscensätta eller realisera nya idéer i en verksamhet.

¹⁴⁶ Se tabell 1.

¹⁴⁷ Olsson (2023).

¹⁴⁸ Fixsen m.fl. (2005); Gifford m.fl. (2013).

besked kring vilka resurser arbetsgivaren är beredd att bistå med samt vilken målinriktning man från arbetsgivarhåll väljer att formulera.¹⁴⁹

Slutsatser

När de yrkesverksamma beskrev målgruppen och deras behov framgick att målgruppen är långt ifrån homogen. Det framträdde beskrivningar av livsförhållanden och olika sårbarheter som präglas av stora individuella skillnader beroende på ålder, boende- och familjesituation samt typ av funktionsnedsättning. Vidare beskrevs hur personer kan vara utsatta för olika typer av våldsformer; framför allt framträdde konsekvenser av att befinna sig i en beroendeställning till sin familj. Socialtjänsten behöver således göra en väl genomtänkt och individuell behovsprövning där hänsyn tas till omständigheterna i det specifika fallet.

Eftersom det framträder brister i den interna samverkan är det troligtvis en utmaning för socialtjänstverksamheterna att samordna ett insatspaket¹⁵⁰ för en enskild person med stora behov. Utmaningen handlar också om att få tillgång till ett brett spektrum av insatser, till exempel heldygnsinsatser som kombineras med öppna insatser, där också annan huvudman behöver vara involverad. En tidigare rapport från Jämställdhetsmyndigheten¹⁵¹ visar att arbetet med personer som lever i en hederskontext och som samtidigt kan ha en funktionsnedsättning sker i separata spår hos många verksamheter. Ett liknande resultat framkommer i denna studie, där det visar sig att socialtjänstens olika verksamheter sällan samarbetar i ärenden som gäller personer som är utsatta för våld och som samtidigt har en funktionsnedsättning. Brist på samverkan kan bidra till ett ogenomtänkt och fragmenterat arbete där enskilda klienter inte får sitt fulla hjälpbehov tillgodosett eftersom den utredande verksamheten fokuserar på klientens hjälpbehov utifrån sitt verksamhetsområde och sin specialfunktion.

Brist på samverkan mellan olika aktörer leder också till att ett stort ansvar läggs på det utsatta brottsoffret. Det kan handla om att behöva söka och sammanställa information och att själv identifiera och kontakta de aktörer som kan bistå med stöd.¹⁵²

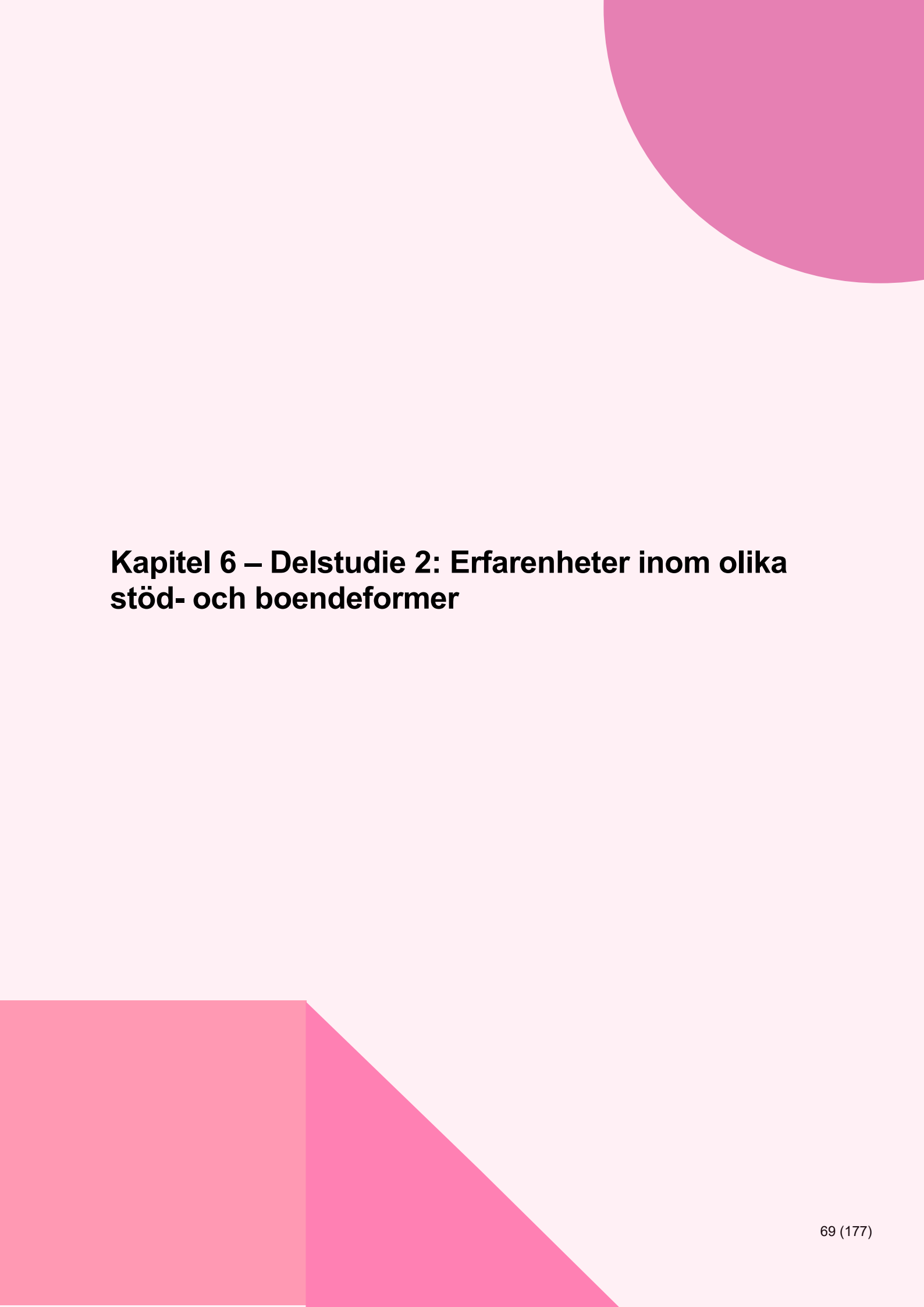
Ett återkommande inslag i intervjuerna var att den interna samverkan kring personer som lever i en hederskontext och som samtidigt kan ha funktionsnedsättning inte är organiserad eller särskilt föreskriven från ledningshåll. En förbättrad samverkan mellan de olika förvaltningarna är en möjlighet att förebygga stora omorganisationer samt förhindra att kompetens försvinner vid personalomsättning. Det finns ett värde i att bevara de olika specialistfunktionerna, eftersom den sakkunskap som finns där kan användas för att vägleda och berika varandra i klientarbetet.

¹⁴⁹ Olsson (2023).

¹⁵⁰ Ett insatspaket kan omfatta flera insatsområden, exempelvis stöd, skydd och behandling.

¹⁵¹ Olsson, Strand & Källvik (2022).

¹⁵² Brottsoffermyndigheten (2024).

Kapitel 6 – Delstudie 2: Erfarenheter inom olika stöd- och boendeformer

I detta kapitel presenteras resultatet av delstudie 2 utifrån intervjuer med 5 verksamheter som arbetar med (heders)våldsproblematik samt 2 verksamheter som arbetar med personer med funktionsnedsättning utifrån LSS-lagstiftningen. Totalt omfattar alltså delstudien 7 verksamheter.

Rekrytering och urval

Rekryteringen av deltagare har skett med hjälp av Myndigheten för delaktighet samt genom förfrågningar via mejl till hem för vård och boende (HVB), skyddade boenden, dagliga verksamheter samt LSS-boenden runt om i Sverige. Vid förfrågan om deltagande bifogades ett informationsbrev om studien samt önskan om att vidarebefordra förfrågan till fler intresserade kollegor. Totalt gick 34 förfrågningar ut till olika verksamheter under maj–juni 2024.

För delstudien har sammanlagt 7 intervjuer, enskilt och i grupp, genomförts med 14 yrkesverksamma som arbetar inom kvinnojourer, skyddat boende, HVB, daglig verksamhet, LSS-boende med särskild service och öppenvård samt inom ett privat familjehemsföretag.

Verksamheter och antal intervjuade fördelades enligt följande:

- 1 kvinnojour/skyddat boende (1 intervju med 1 person)
- 1 skyddat boende (1 intervju med 3 personer)
- 1 öppenvård (1 intervju med 2 personer)
- 1 HVB-hem (1 intervju med 1 person)
- 1 familjehem (1 intervju med 1 person)
- 1 LSS-boende med särskild service (1 intervju med 3 personer)
- 1 daglig verksamhet (1 intervju med 3 personer).

Beräknad median för antal yrkesverksamma år var 5 år (från 9 månader till 29 år).

Utbildningarna för de yrkesverksamma varierade; tillsammans kunde 14 olika utbildningar noteras inom skilda områden som socialt arbete, socialpsykologi, vård och omsorg, psykiatri, media och pedagogik. Flera av de yrkesverksamma hade flera utbildningar (se bilaga 3).

Presentation av verksamheterna

De verksamheter som är aktuella i delstudie 2 har skiftande uppdrag och målgrupperna skiljer sig åt. Verksamheterna arbetar även utifrån olika lagar där kvinnojour, skyddat boende, familjehem, öppenvård och HVB omfattas av SoL medan daglig verksamhet och LSS-boende med särskild service omfattas av LSS. Nedan följer en kort presentation av de olika verksamheterna.

Kvinnjourer – ideell förening

Målgrupp för verksamheten är vuxna kvinnor med medföljande barn utsatta för våld i nära relation, även hedersrelaterat våld och förtryck. Kvinnojouren erbjuder stöd och rådgivning genom chatt, mejl och telefonrådgivning samt professionellt stöd på egen samtalsmottagning, och kvinnojouren driver även ett skyddat boende. Som ideell organisation arbetar de med att producera och sprida information för att påverka samhället om våldets (inklusive det hedersrelaterade våldets) konsekvenser. Målet är att undvika att fler kvinnor och barn utsätts för våld i nära relation eller för hedersrelaterat våld och förtryck.

Skyddat boende – ett aktiebolag och en ideell förening

Båda verksamheterna har målgruppen vuxna våldsutsatta kvinnor (både våld i nära relation och hedersrelaterat våld och förtryck) samt medföljande barn för skydd i kollektivt boende, lägenhet, utslusningslägenhet eller familjehem. Boendena erbjuder stöd dygnet runt, samtalsstöd, behandlande samtal samt materiellt stöd, till exempel ett startpaket med hygienartiklar och kläder, vid behov. Även praktiskt stöd och träning ges kring hur vardagslivet och hushållsekonomi fungerar och hur ett liv med skyddad identitet fungerar för att personen ska kunna leva ett säkert liv. Målet är att möjliggöra ett liv fritt från våld.

Öppenvård – kommunal verksamhet

Målgruppen är kvinnor över 18 år utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck som klarar eget boende med stöd. Öppenvården arbetar på uppdrag av socialtjänsten med praktiskt och psykologiskt stöd. Målet är att kvinnorna ska kunna bo och leva på egen hand med skyddad identitet.

HVB-hem – kommunal verksamhet

Målgruppen är barn och unga 9–16 år med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, ångestproblematik eller hög skolfrånvaro som innebär beteendeproblem som påverkar vardagen för barnet. Verksamheten arbetar med barnutredningar men även i förhållande till föräldrar och hemmet. Målet är att dels hjälpa barnet/ungdomen att hitta strategier och verktyg, dels stötta föräldrarna eftersom hemmiljön för en stor del av målgruppen inte är trygg och stabil.

Familjehem – privat konsultbolag

Målgruppen är barn och vuxna, och föräldrar och barn kan bo tillsammans i ett familjehem. Familjehemmet arbetar på uppdrag av socialtjänsten med socialt och psykologiskt stöd i vardagen. Huvudsyftet är att skapa en trygg och stabil hemmiljö som leder till en fungerande

vardag för barnet och den vuxna. Biståndet kan utgå i form av ett SoL- eller LVU-beslut när det gäller barn och ungdomar. Konsultföretaget står för handledande stöd och kontinuitet till familjehemmet och fungerar som viktig mellanhand mellan socialtjänsten och familjehemmet.

LSS-boende med särskild service – aktiebolag

Målgruppen är vuxna personer som omfattas av personkrets 1 och 3 inom LSS. Boendet erbjuder egna lägenheter med tillgång till stöd och service av personal. Verksamheten arbetar med lågaffektivt bemötande, tydliggörande pedagogik samt alternativ och kompletterande kommunikation (AKK). Målet är att de boende ska kunna leva så självständigt som möjligt.

Daglig verksamhet – aktiebolag

Målgruppen är bred – flickor, kvinnor, pojkar, män, ickebinära från 18 år samt personkrets 1 inom LSS. Verksamheten erbjuder en arbetsinriktad daglig verksamhet i form av hantverk i textil, snickeri, måleri eller musik och podd. I en särskild servicegrupp finns möjlighet att arbeta praktiskt till exempel med att leverera och hämta varor, trädgårdsarbete, städning och biltvätt. Målet är en meningsfull vardag med möjlighet till en utvecklande sysselsättning och social träning.

Ett inklusionskriterium för medverkan i delstudie 2 var att deltagaren skulle vara yrkesverksam inom HVB, kvinnojourer, öppenvård, skyddat boende, daglig verksamhet eller LSS-boenden. Verksamheterna fanns i Stockholms- och Uppsalaområdet samt i södra och västra Sverige. Deltagare har i första hand valts utifrån tidigare erfarenhet av möten med personer med funktionsnedsättning och erfarenheter av en hederskontext. En ambition i projektet har varit att få en jämn könsfördelning i rekryteringen vilket dock inte infriades. Endast 2 av 16 personer som anmälde intresse att delta var män; dessa arbetade inom en daglig verksamhet respektive ett LSS-boende med särskild service.

Analysmetod

Intervjuerna pågick maj–oktober 2024. Fyra intervjuer genomfördes på plats, varav tre i verksamhetens lokaler runt om i landet och en intervju på Uppsala universitet; resterande tre intervjuerna genomfördes digitalt.¹⁵³ Samma semistrukturerade intervjuguide har använts som vid delstudie 1. Intervjufrågorna hade formulerats på förhand och ställdes på samma sätt till alla deltagare. Intervjuerna varade mellan en och drygt två timmar, spelades in och transkriberades med ett AI-verktyg inom en säkerhetsklassad plattform för känsliga personuppgifter utan koppling till internet; plattformen är endast tillgänglig via Uppsala universitets interna nätverk.

Delstudien har analyserats med hjälp av reflexiv tematisk analys¹⁵⁴ för att söka gemensamma teman samt skillnader i en form av datadriven analys. Detta innebär att kodning och utvecklingen av teman styrs av det explicita innehållet i intervjuerna. Med syftet i fokus har intervjuerna först lästs igenom flera gånger för att skapa en överblick av materialet, och samtidigt gjordes anteckningar om forskarens första analytiska observationer och insikter. Utifrån forskningsfrågan utvecklades i nästa fas koder som sammanställdes. Ur dessa koder utvecklades därefter ett bredare meningsmönster som sammanfattades i tre huvudteman med två underteman vardera, där teman definieras som ett sammanhängande och meningsfullt mönster som underbyggs av ett centralt koncept eller en idé.¹⁵⁵

Analysarbetet kan beskrivas som en kreativ process där forskaren pendlar mellan intervjumaterialet, kodning och utvecklingen av teman. I denna fas säkerställdes att de valda temana berättar en övertygande historia om intervjumaterialet/datan som besvarar forskningsfrågan genom att teman vidareutvecklades, splittras, kombineras eller förkastas.

Analysresultat

I följande avsnitt beskrivs resultatet från intervjuer med 14 yrkesverksamma som arbetar inom HVB, kvinnojour, öppenvård, skyddat boende, daglig verksamhet, LSS-boende med särskild service, ett privat familjehemsföretag samt en ideell verksamhet. Syftet var att undersöka de yrkesverksammas erfarenhet av arbetet med personer med funktionsnedsättning som lever, eller har erfarenheter av att leva, i en hederskontext. För besvarandet av syftet har två övergripande frågeställningar formulerats:

- Vilka kunskaper och erfarenheter har yrkesverksamma av att möta målgruppen, det vill säga personer med funktionsnedsättning som har erfarenheter av att leva i en hederskontext?

¹⁵³ Ytterligare två intervjuer med yrkesverksamma inom en kvinnojour har genomförts på plats, nämligen med Nationell kvinnojour och stöd på teckenspråk (NKJT) som har en särskild inriktning mot personer med hörselskada/dövblindhet. Resultatet från dessa intervjuer presenteras i delstudie 3.

¹⁵⁴ Braun & Clarke (2019).

¹⁵⁵ Ibid.

- Hur arbetar yrkesverksamma med frågor om hedersrelaterat våld och förtryck kopplat till funktionsnedsättning?

Utifrån deltagarnas berättelser utmynnande den reflexiva tematiska analysen i tre huvudteman med vardera två underteman:

Huvudtema 1: Erfarenheter av möten med målgruppen

- Att möta personer med särskild sårbarhet
- Hederskontext i interaktion med funktionsnedsättning

Huvudtema 2: Samverkan på flera fronter

- Att synliggöra hedersproblematik
- Säkerheten framför allt

Huvudtema 3: Resursmässiga förutsättningar

- Avsaknad av kunskapsbaserade metoder
- Upplevda utmaningar

Erfarenheter av att möta målgruppen

Följande tema beskriver verksamheternas erfarenheter av möten med barn och vuxna som lever, eller misstänks leva i, en hederskontext och som samtidigt har eller misstänks ha en funktionsnedsättning. Inledningsvis redogörs för i vilken omfattning intervjudeltagarna har erfarenheter av möten med målgruppen. Därefter ges en bild av hur en hederskontext kunde interagera med funktionsnedsättningen.

Att möta personer med särskild sårbarhet

Inom samtliga verksamheter fanns erfarenheter av möten med personer som har, eller bedöms ha, en funktionsnedsättning och samtidigt lever eller misstänks leva i en hederskontext. Totalt 12 av de 14 yrkesverksamma uppgav att de hade egna erfarenheter av målgruppen, 1 deltagare hade mött personer som lever i en hederskontext utan att det förekommit någon funktionsnedsättning medan 1 deltagare var osäker på om hen hade mött någon.

Det var stor skillnad mellan de verksamheter som arbetade med våldsproblematik och de verksamheter som arbetade inom ramen för LSS:

- De yrkesverksamma som arbetade med våldsutsatthet inklusive hedersproblematik på kvinnojourer, skyddat boende och inom öppenvård samt med praktiskt och psykologiskt stöd inom HVB-hem hade lång erfarenhet och hade mött flera brukare med funktionsnedsättning som befann sig i en hederskontext.
- De yrkesverksamma som arbetade på daglig verksamhet och LSS-boende beskrev varsitt ärende där det fanns hedersproblematik eller misstanke om hedersvåld.

Verksamheterna tecknade en övergripande, gemensam bild av den aktuella målgruppen som isolerad och beroende av sin familj och omgivning. Mörkertalet förmodades vara stort. Under intervjuerna framkom att verksamheterna fick kännedom om målgruppens utsatthet på olika sätt. Viktiga arenor som nämndes var skolan men också daglig verksamhet. Det finns en anmälningsskyldighet¹⁵⁶ som riktar sig till allmänheten och innebär att alla har ett ansvar att göra en orosanmälan till socialtjänstens enheter för barn och unga inom IFO vid misstanke om att ett barn far illa. Samma lagstadgade skyldighet finns inte vad gäller vuxna, men vid misstanke om att en person med funktionsnedsättning far illa kan en orosanmälan lämnas till handläggare inom funktionshinderomsorgen.

En av verksamheterna som arbetade med skyddat boende påpekade att gymnasieskolan är frivillig och om unga inte går gymnasiet kan det vara svårare att komma i kontakt med dem:

Så har inga reagerat i skolan så är det inte så många andra som heller reagerar efter det. (Skyddat boende).

Andra sätt som målgruppens utsatthet kunde uppmärksammas på var genom att grannar uppmärksammat bråk, försummelse eller annan utsatthet och gjort en polisanmälan. Det var sällan målgruppen själv som sökte kontakt direkt med till exempel en kvinnojour. För att samhället ska kunna nå denna grupp efterlyste det skyddade boendet och en kvinnojour en större uppmärksamhet från till exempel LSS-handläggare:

Att de ska ställa följdfrågor och vara lite mer aktiva i utredningar av vem som är personlig assistent eller god man. Att det inte är familjeknutet alla gånger. (Skyddat boende)

Det skyddade boendet arbetade specifikt med personer som var utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck och hade olika typer av funktionsnedsättningar, och denna verksamhet hade erfarenheter av att möta personer med en stor variation av olika funktionsnedsättningar. De beskrev en utsatt målgrupp med stort beroende av sin omgivning för stöd och hjälp med så skilda saker som att till exempel ringa färdtjänsten eller att få sin problematik utredd, bli diagnosticerad och därmed få rätt till insatser. En av intervjudeltagarna menade att om familjen väljer att inte kontakta rätt vårdinstans blir den passiviteten en form av utsatthet:

Har du någon typ av fysisk nedsättning eller intellektuell funktionsnedsättning så kräver ju det att du får rätt stöd för att kunna komma ut på aktiviteter, daglig verksamhet eller sådana saker. Och det vi ser är ju att många familjer först och främst inte kontaktar vården, de stöttar inte de här personerna i att få utredningar. (Skyddat boende)

¹⁵⁶ 19 kap. 1 § SoL: "Var och en som får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa bör anmäla detta till socialnämnden."

En svårighet som också beskrevs handlar om att personer med till exempel intellektuell funktionsnedsättning eller autism behöver förutsägbarhet och tydliga rutiner för att vardagen ska fungera. För dessa personer kan ett uppbrott från familjen och en känd miljö vara svårt att hantera. De exempel som gavs handlade om starka känslomässiga band till familjen och en känslomässig ambivalens som innebar att personen, trots att hen varit utsatt för hot och våld, ändå kunde ha svårt att släppa taget om sin familj.¹⁵⁷

Att ha en intellektuell funktionsnedsättning och/eller en diagnos inom autismspektrum kan innebära svårigheter i att läsa av och förstå nyanser i ett socialt samspel, vilket i sin tur kan bidra till att personen utsätter sig för risker. Personalen på den dagliga verksamheten beskrev samtal där brukarna till exempel berättade om att de i helgen som varit hade följt med en främmande person till ett hotellrum och det där hade funnits flera män. Personalen beskriver hur brukarna saknade förmåga att göra både en risk- och en konsekvensanalys.

Andra teman handlade om hur sociala medier kan användas på ett säkert sätt:

Så tänker ju hon att han vill lära känna henne för att hon verkar trevlig och har svårt att läsa av att det skulle finnas en annan agenda eller syfte. Vilket gör att hon följer med den mannen och träffar honom också senare och ger sina kontaktuppgifter och det gör ju att hon har försatts och försätts i många situationer. Där hon blir utnyttjad och utsatt – sexuellt, ekonomiskt och fysiskt och psykiskt. (Skyddat boende)

Det kan vara värt att notera att ovanstående citat beskriver en sårbar situation som kan vara aktuell för personer med funktionsnedsättning generellt, inte enbart för dem som har vuxit upp inom en hederskontext.

Hederskontext i interaktion med funktionsnedsättning

En fråga som samtliga verksamheter brottades med var frågan om vissa av de funktionsnedsättningar som de såg hos klienter och boende var konsekvenser av en verklig medicinsk eller psykiatrisk diagnos eller om det var miljöbetingat. Flera beskrev hur symtom, till exempel sociala svårigheter som kognitivt fungerande personer inom autismspektrumet kan ha, många gånger påminner om en uppväxt i en våldsam miljö. Ett par verksamheter beskrev svårigheter att skilja ut om det handlade om en kognitiv funktionsnedsättning eller om barnet vuxit upp i en hederskontext och bär med sig trauman. Öppenvården påpekade att i början av en ny kontakt kan det vara svårt att veta om det är en diagnos som är hindret eller om det är ett trauma som ligger i vägen och påpekade att: ”Klienterna fungerar som de gör.”

¹⁵⁷ Starka känslomässiga band mellan föräldrar och barn samt den starka ambivalens som nämns här framkom även i intervjuer med unga kvinnor i Björktomta (2012) och kan mer kopplas till familjeorganiseringen inom en hederskontext än till en funktionsnedsättning.

Vi har en mamma nu där vi försöker att fundera lite på vad det var, är det föräldraförmågan eller har hon något annat som stoppar för hon kan inte ta in [hur vi tänkt runt] skyddet? Hur ska vi nå henne? (Öppenvård)

Familjehemmet reflekterade över att erfarenheter från en hederskontext kunde uttryckas på sätt som påminner om en kognitiv funktionsnedsättning, särskilt när det kom till frågor kring egna val i tillvaron som verkade uppfattas som märkliga och kravfyllda:

Hon har aldrig fått frågan ställd, att jag ska välja vad jag vill göra, vad som är bäst för mig. Det liksom finns inte. Hur vill du ha det här? Tycker du om den här maten eller vill du äta annat i dag? Vad vill du göra på fritiden? Hon sitter som ett frågetecken: Vad menar ni? Dels att få välja själv men också: Vad kan man göra? (Familjehem)

HVB-hemmet beskrev att det var vanligt att de flickor som kom för utredning led av psykisk ohälsa och PTSD. De kunde ha ett utåtagerande beteende men det vanligaste var att de vände sig inåt mot sig själva med mycket skuld och skam. Flickorna beskrevs överlag vara mer utsatta för psykiskt våld och kontroll i hemmet. Funktionsnedsättningar hos pojkar som innebär bristande impulskontroll och ett utåtagerande beteende kunde enligt HVB-hemmet bidra till större utsatthet i familjen när det gäller fysiskt våld:

De pojkar jag har mött som man vet har befunnit sig i en hedersproblematik, de är mer utåtagerande och har oftast kanske ADHD eller IF [intellektuell funktionsnedsättning] eller är lågbegåvade vilket gör att de blir oftast mer utsatta fysiskt för att de ska rätta sig in i ledet. Av sina föräldrar ja. (HVB-hem)

För pojkar beskrevs även en större risk för att bli bortförda, ibland mitt i en insats, för vad som benämndes som uppfostringsresor till familjens ursprungsland.

De verksamheter som arbetade med hedersrelaterat våld och förtryck poängterade att om det finns ett hot så är skyddet det primära. Att leva skyddat är inte en enkel sak, och beroende på vilken typ och grad av funktionsnedsättning som personen har behövde personalen ”tänka utanför boxen rejält”, som kvinnojouren uttryckte det. Som tidigare nämnts var det starka band mellan de unga och deras familjer, och funktionsnedsättningen medförde ofta svårigheter för den unga att både se och förstå sin egen utsatthet:

Vi hade ett ärende för inte så länge sen där det var väldigt uppenbart att det var en flicka som var 18 år. Men mentalt 13 kanske. Och hon for jätteilla hemma. Men hon var också myndig på pappret. Så när hon kom hit kunde hon inte förstå och se hur utsatt hon var. Så vårt jobb där i att försöka få henne att förstå blev väldigt svårt. Och hon gick faktiskt hem igen. (Kvinnjour/skyddat boende)

Kvinnojouren beskrev vidare att för personer med funktionsnedsättning är rutiner mycket viktiga. De behöver känna att det finns en trygghet i vardagen. Detta innebär att den här gruppen är extra sårbar för till exempel att behöva byta miljö. Kvinnojouren menade att en flytt kunde bli en traumatisk upplevelse för någon med exempelvis en autismdiagnos och att saknaden efter det välkända, som sitt eget rum, kunde överskugga risken att på nytt utsättas för våld och förtryck. Vad som sedan hände flickan i ovanstående citat var okänt för verksamheten:

Så jag tänker att de löper på jättehög risk för att giftas bort mycket tidigare. Eller utsättas för ännu värre saker. Antingen att man skickar dem till något annat land. Att personen där antingen mister livet eller blir utsatt för allvarlig misshandel resten av livet. (Kvinnojour/skyddat boende)

Samverkan på alla fronter

Utifrån deras skilda uppdrag och målgrupper bestod samverkansaktörerna av en rad olika aktörer, exempelvis poliser, jurister, åklagare, skola, socialtjänst, Skatteverket, Försäkringskassan och Centrala studiestödsnämnden (CSN) samt även skyddat boende, daglig verksamhet och LSS-boende. Öppenvården sammanfattade samverkansaktörerna som ”Allt som har med en människas liv att göra. Det är det vi stöttar upp, i säkerhet.” Fokus i temat låg på samverkan med de aktörer som hade en mer direkt betydelse för verksamheternas arbete med målgruppen.

I detta huvudtema beskrivs verksamheternas samlade erfarenheter av samverkans betydelse utifrån två underteman som är kopplade till den specifika målgruppen: *Att synliggöra hedersproblematik* samt *Säkerheten framför allt*.

Att synliggöra hedersproblematik

Under intervjuerna framkom vikten av att hedersproblematiken synliggjordes för att verksamheterna skulle kunna möta målgruppens specifika behov utifrån det uppdrag och det mandat respektive verksamheter har. Hur verksamheterna fick kännedom om enskilda klienters hedersproblematik varierade, och i detta arbete var verksamheterna ofta beroende av olika samarbetspartners. Den dagliga verksamheten hade fått information från det skyddade boendet i samband med att en ny person skulle börja i deras verksamhet. Eftersom personen hade svårt att själv ansvara för sitt skydd var en viktig aspekt för den dagliga verksamheten att säkerställa att skyddet upprätthölls även vid utflykter.

För verksamheter som arbetade med vålds- och hedersproblematik och hade vuxna som målgrupp fanns hedersproblematiken oftast med i uppdraget från socialtjänsten, så även för det familjehem där en kvinna med barn hade fått skyddsplacering.

Inom LSS-boendet med särskild service beskrevs vid tidpunkten för intervjun ett aktuellt ärende där personalen hade svårigheter att bedöma om det våld som en klient blivit utsatt för av sin partner skulle kategoriseras som hedersrelaterat våld, bristande impuls kontroll kopplad till partners diagnoser eller våld i nära relation. Att göra denna urskiljning var inte

enkel eftersom personalen varken hade specialkunskaper om våld i nära relation eller hedersrelaterat våld och förtryck. Kontakt med kommunens LSS-handläggare och kommunens stödverksamhet för våldsutsatta gav boendet möjligheter att få stöd till både personal, klienten och dess partner.

För HVB-hemmet, som arbetade med behandling, varierade informationen från socialtjänsten. Ibland fanns hedersproblematik tydligt med i uppdraget; ibland framkom tecken på att barnet levde med kontroll och begränsningar i hemmet under insatsen. HVB-hemmet beskrev även ärenden där hedersproblematiken fanns med i det ursprungliga uppdraget från socialtjänsten men där skrivningar om hedersrelaterat våld kunde vara nedtonade eller till och med borttagna i senare versioner:¹⁵⁸

Vi har ett ärende som vi jobbar med nu, där hedersproblematiken var väldigt uttalad från början. Sen när vi fick ett nytt uppdrag så är hedersproblematiken omskriven till att barnet är uppvuxet under psykisk och fysisk misshandel. Där fanns det en ganska hög oro att barnet ska bli bortfört. (HVB-hem)

Ett samverkansforum för socialtjänst och hälso- och sjukvården är möten där en så kallad samordnad individuell plan (SIP) tas fram; SIP används när ett barn behöver ha kontakt med flera olika samhällsinstanser samtidigt till exempel skolan, socialtjänsten, LSS-verksamheten och barn- och ungdomspsykiatri.

Erfarenheterna från HVB-hemmets SIP-möten om ärenden som rör funktionsnedsättning kombinerat med hederskontext var att många professionella sköt ifrån sig ansvaret eftersom det blev ”lite obekvämt och lite obehagligt”. HVB-hemmet påpekade vikten av att alla professionella runt ett barn har ett nära samarbete och att det finns en tät dialog med socialtjänsten för att synliggöra den problematik som barnet lever med. Detta menade man var en förutsättning för att utredningen skulle kunna fokusera på rätt saker och bli så bra som möjligt för barnet.

Säkerheten framför allt

Att synliggöra hedersproblematiken handlade således om att insatsen skulle bli så bra som möjligt, men det fanns också en säkerhetsaspekt som HVB-hemmet pekade på. Utifrån ett konkret exempel beskrevs hur ett barn behövde förstå varför hen var placerad på HVB, varför det fanns umgängesbegränsningar och varför hen inte fick träffa mamma eller pappa, syskon och kusiner, vilket hen ville:

¹⁵⁸ Jfr Heimer, Näsman & Palme (2017).

” Finns det risk att mamma eller pappa dyker upp? För där är det ju ... Pappan sitter just nu i fängelse för misshandel av barnen så där är det ju tydligt att det har skett. Men sen tänker jag också rusta dem väldigt mycket. Alltså ge dem förståelse för vilken situation de befinner sig i, prata med dem om att det har funnits misstankar om syraattacker, att de [föräldrarna] vill föra ut dem ur landet och att hela tiden ha en ganska öppen dialog med barnen om det. Utifrån deras ålder tänker jag. (HVB-hem)

För verksamheter som arbetade med skydd beskrevs särskilda rutiner för kontakter med olika samarbetspartners. Öppenvården hade ett brett kontaktnät och poängterade vikten av att vara försiktig i de inledande kontakterna med nya samarbetspartners:

” Och då har vi en gång, man gör sällan någonting digitalt utan man tar telefonluren helt enkelt och söker upp. Ja, är det skola så är det rektorn och chef. Så får man vara lite försiktig och så inte röja från början men sen så har vi ju tack och lov kommit så långt idag i samhället så att många instanser har ju rutiner för skyddade. Men jag upplever ändå att man aldrig kan vara försiktig nog och poängtera skyddets värde. Säkerheten måste gå först liksom. (Öppenvården)

Resursmässiga förutsättningar

Följande tema beskriver hur olika former av funktionsnedsättningar påverkar verksamheternas arbete med personer som har erfarenheter av en hederskontext när det gäller hjälp och stöd men också den fysiska miljön. Verksamheternas olika uppdrag speglas i de olika förutsättningarna men också i de brister som verksamheterna beskrev.

Under intervjuerna framkom att det å ena sidan fanns bristande kunskap och kompetens när det gäller vålds- och hedersproblematik i de verksamheter som arbetade under LSS. Å andra sidan hade flertalet av de verksamheter som arbetade med vålds- och hedersproblematik bristande kompetens om funktionsnedsättning. De yrkesverksamma som arbetade med vålds- och hedersproblematik saknade även formell utbildning i pedagogiska arbetssätt anpassade för personer med funktionsnedsättning, men flera hade utvecklat egna metoder utifrån learning by doing-principen. HVB-hemmet arbetade med barn och intervjudeltagaren var ett undantag då hen hade dubbla examina som socialpedagog och socionomkunskaper.

Avsaknad av kunskapsbaserade metoder

Även om de yrkesverksamma som arbetade med vålds- och hedersproblematik på skyddat boende, inom öppenvården och på kvinnojouren saknade formell utbildning när det gäller kommunikation, pedagogiska arbetssätt och funktionsnedsättning beskrev flera att de hade praktiska erfarenheter från tidigare arbeten på gruppboenden. Någon hade personliga erfarenheter av funktionsnedsättningar genom en familjemedlem. En ideell verksamhet hade utvecklat metodmaterial för barn och unga med funktionsnedsättning och erfarenheter av en hederskontext. Materialet används i verksamheten men är inte utvärderat.

Det skyddade boendet efterlyste ett pedagogiskt förhållningssätt anpassat för personer med funktionsnedsättning som lever i en hederskontext. Ett exempel som nämndes var att socialtjänsten med hjälp av AKK och bildstöd kunde förbereda en person inför flytten och kanske även visa bilder på det nya boendet utan att avslöja den geografiska platsen. Ett sådant pedagogiskt arbetssätt skulle underlätta för den våldsutsatta.

Två yrkesverksamma inom öppenvården hade under många år arbetat i ett större vårdbolag med både skyddat boende och inom öppenvården och hade således lång erfarenhet av vålds- och hedersproblematisering. Målgruppen för verksamheten hade hela tiden varit kvinnor och medföljande barn utsatta för våld och hedersvåld. I arbetet med hedersrelaterat våld och förtryck saknade de dokumenterade och utvärderade metoder och de beskrev ett arbete som byggde på erfarenhetsbaserad tyst kunskap som de hade samlat på sig genom sina många år inom liknande verksamhet:

[Kunskapen] finns inte dokumenterad och den finns inte utvärderad så på receptet, som att jag kan ta del av den och lära mig av det. Utan det är något som vi har, vår enhet är ju stor med olika uppdrag. Vi tar emot olika uppdrag, olika målgrupper. Så vi har ju behandlare och så och vi har ju haft dialoger ibland där andra behandlare har gått in på timmar och hjälpt till och stöttat i behandlande syfte för mamma och barn kanske. Så att kompetensen finns inom enheten. Vi kan ta hjälp av varandra. Så kompetensen finns. (Öppenvård)

Att nå fram till en fungerande kommunikation med målgruppen beskrevs många gånger som en utmaning. Olika typer av funktionsnedsättningar påverkade målgruppens möjligheter att förstå vad som hände i processen men också att bearbeta våldet. I detta arbete beskrev verksamheter som arbetade med vålds- och hedersproblematisering hur de hade utvecklat egna metoder med hjälp av pedagogiska verktyg, till exempel pictogram och tejpning,¹⁵⁹ för att kommunicera med målgruppen.

Öppenvården använde bland annat tejpning och beskrev hur man genom att tejpa upp en skyddsmur kunde visualisera vikten av att inte ha kontakt med det gamla nätverket. Utifrån det tejpade scenariot ställdes sedan konkreta och öppna frågor för att undersöka personens erfarenheter men också för att få en bild av den kognitiva förmågan. Vidare användes tejpning för att till exempel förklara vad som hade hänt, vad det innebär att leva med skyddad identitet, vad socialtjänsten kan göra samt vad de yrkesverksamma på öppenvården har för funktion.

¹⁵⁹ Pictogram är ett system av bildliknande grafiska symboler tecknade i vitt mot svart bakgrund utvecklat för personer som saknar eller har begränsad förmåga att tala, läsa och skriva. Tejpning är en samtalsmetod för att underlätta kommunikation med hjälp av träfigurer/dockor som illustrerar människor och byggnader. Genom att visualisera situationer och händelseförlopp kan det underlätta för barn och personer med kognitiva svårigheter och intellektuella funktionsnedsättningar att förstå och uttrycka sig. Specialpedagogiska skolmyndigheten (2024).

Samtliga verksamheter arbetade med insatser antingen enligt SoL, LVU eller LSS. Det innebar att samtliga verksamheter som ingick i delstudien träffade målgruppen oftast varje dag och över en längre tid. De båda ideella verksamheternas arbete var brett och omfattade samtalsstöd, skyddat boende, skydds- och utslussningslägenhet samt kontaktperson men också praktiskt och socialt stöd. I vissa fall kunde kontakterna sträcka sig över flera år.

En kvinnojour hade utvecklat en egen modell för att arbeta med hedersvåldsutsatta som innebar att de alltid hade två kontaktpersoner i ärenden som innefattade heder, varav en ansvarade för samtal och stöd och den andra ansvarade för praktiska aktiviteter. En rutin var att skicka ett sms i princip alla dagar till de kvinnor som bodde på deras skyddade boende eller i skyddslägenhet för att höra hur de mätte.

Kvinnojouren beskrev även en nystartad form av gruppaktiviteter som de benämnde Ensamhetsprojektet, vilket bestod av gruppaktiviteter en gång i veckan dels för kvinnor utsatta för våld, dels för kvinnor och flickor utsatta för hedersrelaterat våld. Aktiviteterna pågick under en begränsad period och bestod av både utomhus- och inomhusaktiviteter med bland annat samtal där deltagarna i grupp fick möjlighet att bearbeta upplevelser av våld:

För de är så ensamma. De har ju liksom av naturliga skäl ofta klippt kontakten med alla när de kommer hit. Så vi måste på något sätt, och vi kan aldrig ersätta det de har förlorat. Men vi vill vara någon slags brygga till nästa steg i livet. Så vi jobbar intensivt i de ärendena. Jag släpper inte de här tjejerna, även när de flyttar ut. Man skulle väl kunna kalla det eftervård. Nu är inte detta någon vård, men väldigt intensiv kontakt har vi.
(Kvinnojour/skyddat boende)

Upplevda utmaningar

Det är socialtjänsten som beviljar insatsen skyddat boende och också ger uppdrag till kvinnojourer, familjehem och HVB. En bedömning görs av verksamheten utifrån vilken typ av funktionsnedsättning som är aktuell, eftersom många skyddslägenheter och boenden inte är utformade för att erbjuda skydd och stöd till personer med funktionsnedsättning.¹⁶⁰

Avsaknaden av anpassning till personer med fysiska funktionsnedsättningar, men också avsaknaden av kompetens för olika diagnoser, var anledningar till att öppenvården ibland tackade nej till socialtjänstens uppdrag. Utmaningar som nämndes kunde röra svårigheten att skilja ut om den våldsutsatta hade nedsatt kognitiv förmåga eller intellektuella svårigheter eller om det var bristande språkkunskaper som påverkade samtalet:

¹⁶⁰ Under 2024 infördes insatsen skyddat boende i SoL som en boendeinsats. Det är en placeringsform som enligt socialtjänstförordningen omfattas av tillståndsplikt och kvalitetskrav enligt 9 kap. 5-6 §§ SoL (se prop. 2023/24:31, s. 81). Definitionen enligt socialtjänstförordningen (SoF) lyder: "Med skyddat boende avses ett boende inom socialtjänsten som tillhandahåller platser för tillfällig heldygnsvistelse tillsammans med individanpassat stöd åt enskilda i behov av skydd mot hot, våld eller andra övergrepp. Om ett sådant boende drivs av ett bolag, en förening, en samfällighet, en stiftelse eller en enskild individ krävs dessutom att verksamheten bedrivs yrkesmässigt" (3 kap. 1 b § SoF).

”

Vi har tolk med i samtalen så det är också en fråga om det är utifrån språket eller är det intelligensen eller att vi inte har varit tillräckligt tydliga och så, då får man börja om igen och vi har med oss socialtjänsten här som har beviljat flera timmar. Vilket behövs. (Öppenvård)

Den dagliga verksamheten beskrev en annan utmaning som handlade om bristen på kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck. Att inte ha tillräckligt med kunskap kunde medföra att de avstod från att ta emot nya klienter:

”

Vi vill inte för att vi är rädda att göra fel. Där behöver man ha mer övergripande allmän information. Så när de här förfrågningarna kommer kan man känna sig mer säker i det. Man vill ju ogärna göra fel. Man vill ju inte riskera någon. (Daglig verksamhet)

Andra utmaningar som framkom under intervjun med HVB-hemmet handlade om att även föräldrarna själva ofta kan ha en egen problematik, till exempel låg begåvning på gränsen till intellektuell funktionsnedsättning. Eftersom många föräldrar även har svårigheter med språket kan det vara svårt att ha ett familjearbete kring familjen:

”

För det är också väldigt känsligt att ta in en tolk i de här familjerna. De [föräldrarna] vill oftast inte det och då ska man försöka få fatt i saker och ting och hjälpa föräldrarna men språkbarriären och kanske en låg begåvning eller egen problematik och psykisk ohälsa sätter stopp ganska mycket. Och att de kanske inte ser att det finns en hedersproblematik för att de lever så här och då kommer vi svenskar in och säger att det här är inte okej. Så det blir också svårt. (HVB-hem)

För de verksamheter som arbetade med hedersvåldsproblematik var tiden den största utmaningen. Öppenvård och skyddat boende samt kvinnojourerna arbetade med vuxna kvinnor på individnivå och påpekade att de såg kvinnornas stora behov genom att de träffade dem så gott som varje dag. Deras gemensamma erfarenheter var att en återhämtning från en uppväxt med kontroll, begränsningar och våld tar tid. Om den våldsutsatta dessutom har en funktionsnedsättning var erfarenheten att processen var långsammare och krävde tid och mycket stöd för att en förändring skulle kunna vara möjlig.

För personer som varit utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck fanns även den stora utmaningen om behov av skydd från flera personer och även behov av skydd och stöd på längre sikt. Utmaningen var att få kommunerna, som står för placeringarna, att förstå och bevilja ytterligare tid genom en fortsatt placering:

” Många personer som fortfarande är sköra [och] inte haft möjlighet att jobba upp sin självkänsla omhändertar heller inte sitt skydd på bästa sätt. Utan att man behöver först värdera sig själv som person för att ha viljan att omhänderta sitt eget skydd. Fysiska skyddet är ju ganska enkelt att åtgärda. Vi har ju byggnader med skalskydd. Men det känslomässiga och psykologiska skyddet är ju det som tar längst tid och det går inte att stressa fram. (Skyddat boende)

Ytterligare utmaningar som var kopplade till kombinationen hedersrelaterat våld och funktionsnedsättning rörde den våldsutsattas behov av att få LSS-boende och skydd i en annan kommun än hemkommunen samt behovet av ledsagare eller kontaktperson. En kvinnojour beskrev hur socialtjänsten ville avsluta en placering i skydd trots att kvinnan ännu inte fått en plats på ett LSS-boende. Socialtjänsten menade att kvinnan kunde bo på vandrarhem under mellanperioden. Kvinnojouren beskrev att utifrån funktionsnedsättningen behövde kvinnan förutsägbarhet för att kunna vara delaktig i planeringen av sitt eget liv och när detta inte var möjligt skapades mycket oro:

” Vi och LSS tycker inte att det är möjligt [att bo på ett vandrarhem]. Eftersom att LSS har bedömt att hon behöver personalstöd att bo i en LSS-bostad så är det ju väldigt motsägelsefullt, enligt oss, att hon skulle klara av att bo på ett vandrarhem själv utan insatser. (Skyddat boende)

När en person placeras i skyddat boende är det oftast i en annan kommun än ursprungskommunen där den våldsutsattas familj bor. En kvinnojour beskrev att detta kan leda till diskussioner kring vilket ansvar respektive kommun har, det vill säga vilken kommun som ska betala skyddsplaceringen. För personer med funktionsnedsättning finns det ytterligare faktorer att ta hänsyn till. Om personen har en intellektuell funktionsnedsättning är det öppet att söka LSS-boende över hela landet. Det blir då den kommun där personen bosätter sig som får ansvaret för LSS-boendet. Men om personen också är i behov av kontaktperson eller ledsagare genom LSS är det den placerande kommunen som har ansvaret, det vill säga kvinnans hemkommun.

Kvinnojouren påpekade att om personen bor i skyddat boende i en annan kommun än hemkommunen kan det innebära att kommunen kanske inte kan tillgodose behovet av kontaktperson eller ledsagare:

” Så här finns det ganska konkreta saker som man skulle kunna åtgärda och underlätta för den här målgruppen. Genom att flytta även ansvaret för ledsagare och kontaktperson till den kommun där man då får sitt skyddade boende eller sitt nya LSS-boende. (Skyddat boende)

I dag är det möjligt att ansöka om ledsagare eller kontaktperson men för att få ett beslut krävs att man har fått ett LSS-boende i den kommunen där man är folkbokförd, i det här fallet den kommun där personen är skyddsplacerad. Här återkommer tiden som utmaning, genom kvinnojourens beskrivning av en lång väntetid i två steg – först en väntetid på LSS-utredningen och ett beslut som innebär att personen har rätt att söka LSS-boende, sedan ofta en längre kötid för att få en plats på ett LSS-boende. Kvinnojouren menade att tiden från utredning till att personen fått en plats på ett LSS-boende kunde vara upp till två år.

Från intervjun med familjehemmet beskrevs hur otryggt uppdraget kan bli när placeringskommunen är drabbad av hög personalomsättning. Nyrekryteringar av personal kan vara problematiska: ”Kommer du in som ny handläggare och ska få 15, 20 ärenden och så ska du läsa in dig på det. Det tar lång tid ...”. Detta leder till att familjehemmet föredrar att vara rekryterat via ett privat konsultbolag, samtidigt som de är väl medvetna om att det blir en mycket högre kostnad för kommunerna.

Sammanfattande analys och diskussion

I följande avsnitt görs en sammanfattande analys och diskussion med utgångspunkt från 14 yrkesverksammas upplevelser av arbetet med målgruppen. På grund av uppdragets snäva tidsram har intervjuerna inte analyserats utifrån något fördjupat teoretiskt resonemang.

Det intersektionella perspektivet har varit en teoretisk utgångspunkt för analysarbetet, eftersom det kan synliggöra hur olika maktordningar kan samverka vid våldsutsatthet och våldsutövning samt hur sociala kategorier kan inverka på samhällets skydd och stöd. Även tidigare kunskapsbidrag i form av rapporter och forskning utgör en grund i diskussionsavsnittet.

Verksamheterna hade olika ingångar till målgruppen och arbetade utifrån olika lagar, till exempel SoL, LSS och LVU:

- Kvinnojouren, det skyddade boendet, familjehemmet samt öppenvården omfattas av SoL och arbetade främst med vålds- och hedersvåldsutsatta kvinnor med medföljande barn. I detta arbete mötte de kvinnor och även barn med olika funktionsnedsättningar.
- Daglig verksamhet och LSS-boendet med särskild service omfattas av LSS och hade vuxna personer med funktionsnedsättning som målgrupp. I detta arbete mötte de personer som också var utsatta för våld samt hedersrelaterat våld och förtryck.
- Målgruppen för HVB-hemmet var barn upp till 18 år med någon form av beteendeproblematik kopplat till en funktionsnedsättning. I många fall fanns även kopplingar till en dysfunktionell familjesituation med inslag av föräldrars funktionsnedsättningar och även förekomst av våldsproblematik samt hedersrelaterat våld och förtryck. En placering beslutas av socialtjänsten och kan vara antingen frivillig enligt socialtjänstlagen (SoL) eller med tvång enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU).

Gemensamt var att samtliga verksamheter arbetade med insatser på uppdrag av socialtjänsten. Verksamheterna hade också ett individperspektiv med utgångspunkt från enskildas behov, vilket emellanåt krockade med socialtjänstens krav på att hålla den tilldelade budgetramen.

Målgruppen personer med funktionsnedsättning och erfarenheter av hedersrelaterat våld och förtryck beskrevs som heterogen avseende typ av funktionsnedsättning men också avseende erfarenheter av hedersrelaterat våld. Det var stora individuella skillnader mellan ärendena. De faktorer som identifierats i forskning för att förklara den särskilda utsatthet som personer med funktionsnedsättning kan ha för att utsättas för våld i form av beroende, osynlighet och sårbarhet¹⁶¹ framkommer även i denna studie.

Målgruppen beskrevs leva isolerad i hemmet, många gånger utan andra arenor utanför familjen – något som de yrkesverksamma menade kunde leda till psykisk ohälsa. Några gemensamma drag går att urskilja som handlade om att funktionsnedsättningen i sig kan skapa extra sårbarhet genom att personen är beroende av sin omgivning för att klara sin vardag med såväl praktiska bestyr som kommunikation.¹⁶² Utifrån ett samhällsperspektiv innebär isoleringen ett osynliggörande och i interaktion med funktionsnedsättningen ökar sårbarheten för individen. I fall där anhöriga fungerar som personlig assistent eller god man kan inlåsningseffekter skapas, bland annat genom att anhöriga försummar att kontakta instanser, exempelvis hälso- och sjukvården, habiliteringen eller LSS-handläggare, för hjälp och stöd.

De yrkesverksamma beskrev att flera funktionsnedsättningar – till exempel olika intellektuella funktionsnedsättningar, diagnoser inom autismspektrumet och olika typer av neuropsykiatriska funktionsnedsättningar – kunde medföra svårigheter att förstå sin egen utsatthet, med en ökad risk att utsättas för våld och även svårigheter att förmedla erfarenheter av våld.

Ur ett intersektionellt perspektiv synliggörs hur kön och typ av funktionsnedsättning interagerar med varandra och skapar utsatthet på olika sätt. För flickor och kvinnor med intellektuella funktionsnedsättningar beskrevs en ökad risk att bli bortgifta eller utnyttjas sexuellt eller som hushållshjälp. För pojkar och män beskrevs risken för att dras in i kriminella gäng eller att bli skickad på vad som beskrevs som uppfostringsresor till familjens ursprungsland. Risken för tvångsgifte nämndes även för män.¹⁶³ För dem som brutit med familjen kunde funktionsnedsättningen innebära svårigheter att förstå vikten av fysiskt skydd men också vikten av att vara försiktigt med vad de publicerade på sociala medier.

Funktionsnedsättningen innebar även att behovet av stöd var långvarigt för att ge individerna möjlighet att processa erfarenheterna av våld, men även för att de skulle lära sig

¹⁶¹ Nilsson & Westerlund (2007).

¹⁶² Nationellt centrum för kvinnofrid (2013); Myndigheten för delaktighet (2017).

¹⁶³ Aplin (2018).

att leva ett liv utan familjen. Verksamheterna beskrev att personer med någon form av funktionsnedsättning, som vuxit upp med kontroll och begränsningar inom en hederskontext, ofta hade svårt att förstå hur nya sociala kontakter kan knytas utan att utsätta sig för risken att få sin identitet röjd. En annan viktig del handlade om att lära sig att hantera sociala medier på ett säkert sätt.

Flera verksamheter uttryckte svårigheter i att skilja mellan funktionsnedsättning och symtom som en konsekvens av en uppväxt i en våldsam miljö och en hederskontext. Bland verksamheterna som arbetade med vålds- och hedersproblematik fanns en gemensam syn om att en uppväxt med kontroll, begränsningar och våld kunde ge snarlika symtom som intellektuell funktionsnedsättning eller diagnoser inom autismspektrumet. Verksamheterna gav en samstämmig bild av att de saknade kunskapsbaserade metoder för att arbeta med hedersproblematik kopplat till funktionsnedsättning.

Arbetet med bland annat utredningar, samtalsstöd, behandlingar men också arbetsträning, kommunikation, säkerhet och sociala aktiviteter behöver anpassas efter olika funktionsnedsättningar samt i förhållande till de specifika kännetecknen som finns för hedersrelaterat våld och förtryck. Oavsett om ingången för verksamheterna var hedersproblematik eller funktionsnedsättning beskrevs vikten av att båda problematikerna synliggjordes och fick ett erkännande.

Sammantaget beskrevs arbetet i verksamheterna med kombinationen hedersproblematik och funktionsnedsättning som komplext. Eftersom kunskapsbaserade metoder och verktyg saknas¹⁶⁴ hade respektive verksamhet utvecklat sina egna metoder baserade på de yrkesverksammas gemensamma erfarenheter – learning by doing.

Slutsatser

En första slutsats är att verksamheter inom LSS-området behöver få en ökad kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck. I dag kan avsaknaden av kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck, samt kunskap om vad en person som lever med skydd behöver, utgöra hinder för verksamheter att ta emot målgruppen.

Personer med funktionsnedsättning som lever i en hederskontext beskrevs som en isolerad grupp och genom såväl LSS-boenden med särskild service som daglig verksamhet kan gruppen få möjlighet till stimulans efter personens individuella behov. LSS-insatserna kan även erbjuda ett socialt kontaktnät utanför familj och släkt.

En andra slutsats är att verksamheter som arbetar med vålds- och hedersproblematik, exempelvis skyddade boenden, kvinnojourer och öppenvård, behöver få ökad kunskap om olika funktionsnedsättningar. Det finns även ett stort behov av kunskapsbaserat metodmaterial och pedagogiska verktyg för personer med intellektuella funktionsnedsättningar och diagnoser inom autismspektrumet och erfarenheter av hedersrelaterat våld och förtryck. Personal som möter målgruppen behöver utbildning i hur

¹⁶⁴ Statskontoret (2021); Strand m.fl. (2022).

alternativ kompletterande kommunikation kan användas för att synliggöra, prata om och skapa förståelse för olika former av våldsutsatthet.

Vidare beskrevs, mot bakgrund av hedersproblematikens komplexitet, ett behov av att utveckla metoder för att möjliggöra en bearbetning av våldserfarenheter när det gäller personer med funktionsnedsättning. Metoder och hjälpmedel behövs för att stödja individens utveckling av färdigheter för att på egen hand kunna leva ett liv i säkerhet och fritt från våld och övergrepp. Metoder behövs för att utveckla den våldsutsattas medvetenhet om säkerhetsfrågor när det gäller ett säkerhetsmedvetande på individens inre plan men också om hur den fysiska säkerheten kan hanteras och inte minst när det gäller den digitala säkerheten och användningen av sociala medier.

En av verksamheterna hade utvecklat ett metodstöd för att kunna samtala om hedersnormer och hedersrelaterat våld och förtryck som är anpassat för barn och unga med funktionsnedsättning. Men det saknas en utveckling av ett sådant material, vilket även tidigare studier och kartläggningar visar. Överlag saknas viktig kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck med avseende på utvärderade metoder, kartläggningar och statistik. Det saknas också såväl strategiskt som praktiskt stöd i arbetet.¹⁶⁵

En tredje slutsats är att verksamheter som till exempel skyddade boenden behöver anpassas för att även kunna ta emot personer med fysiska, psykiska och intellektuella funktionsnedsättningar. Detta är en särskild utmaning för kommunerna, eftersom skyddat boende från och med den 1 april 2024 är en boendeinsats enligt SoL och således kommunernas ansvar. Skyddat boende är därtill en placeringsform som enligt socialtjänstförordningen omfattas av tillståndsplikt och kvalitetskrav.¹⁶⁶

Målet med den nya lagstiftningen är att förbättra skyddet för, och stödet till, dem som behöver skyddat boende. Socialstyrelsens kartläggning (2024) visar att ungefär hälften av landets kommuner saknar skyddat boende samt att många boenden inte är anpassade för personer med fysiska eller psykiska funktionsnedsättningar.

En fjärde slutsats är att det finns ett behov av att se över hur LSS-lagsstiftningen fungerar för personer som behöver skyddat boende på grund av hedersrelaterat våld och förtryck. När hoten kommer från flera personer, även från släkt och närstående som befinner sig på andra platser i landet, är det nödvändigt att byta kommun. Men med dagens lagstiftning kan det vara svårt att få sina rättigheter enligt LSS-lagsstiftningen tillgodosedda vid byte av kommun; det gäller bland annat LSS-boende med särskild service, ledsagare och kontaktperson. Det kan även vara svårt att få tillgång till daglig verksamhet på ett tryggt och säkert sätt. Vid hedersrelaterat våld och förtryck kan hoten även komma från andra länder, vilket kan kräva särskilda säkerhetsrutiner, inte minst när det gäller användning av sociala medier.

¹⁶⁵ Statskontoret (2021).

¹⁶⁶ Socialtjänsten kan, efter utredning och riskbedömning, bevilja skyddat boende för både vuxna och barn enligt 9 kap. 5-6 §§ SoL (se prop. 2023/24:31, s. 81).

En sammanfattande slutsats är att arbetet med att förebygga och motverka hedersrelaterat våld och förtryck behöver utvecklas inom samtliga delar av och verksamheter i en kommun. I en tidigare studie¹⁶⁷ beskrivs en teoretisk modell för hur det förebyggande arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck kan utvecklas på kommunnivå. En utgångspunkt i modellen är att arbetet med att förebygga och motverka hedersrelaterat våld och förtryck behöver anpassas utifrån respektive verksamhets uppdrag, de yrkesverksammas profession, uppdrag och mandat samt lagar och regelverk. En central fråga är hur begreppet hedersrelaterat förtryck definieras, eftersom det har betydelse för val av insats.

I ovan nämnda modell nämns bland annat mödrahälsovården, barnhälsovården samt ungdomsmottagningen som centrala arenor för det förebyggande arbetet. Mödrahälsovårdens uppdrag handlar om främjande och förebyggande insatser för kvinnor och barn under graviditet, förlossning och spädbarnstid.¹⁶⁸ Barnhälsovårdens uppdrag är att bidra till bästa möjliga fysiska, psykiska och sociala hälsa för barn och följa alla barns hälsa, utveckling och livssituation.¹⁶⁹ Utifrån dessa uppdrag kan befintliga föräldraskapsutbildningar utvecklas till att även omfatta kunskap om vad en hederskontext innebär och vad det kan få för konsekvenser för ett barn att växa upp med en villkorad tillhörighet. Den tredje tänkbara arenan är ungdomsmottagningen, vars mål är att främja fysisk och psykisk hälsa med fokus på sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter bland unga.¹⁷⁰

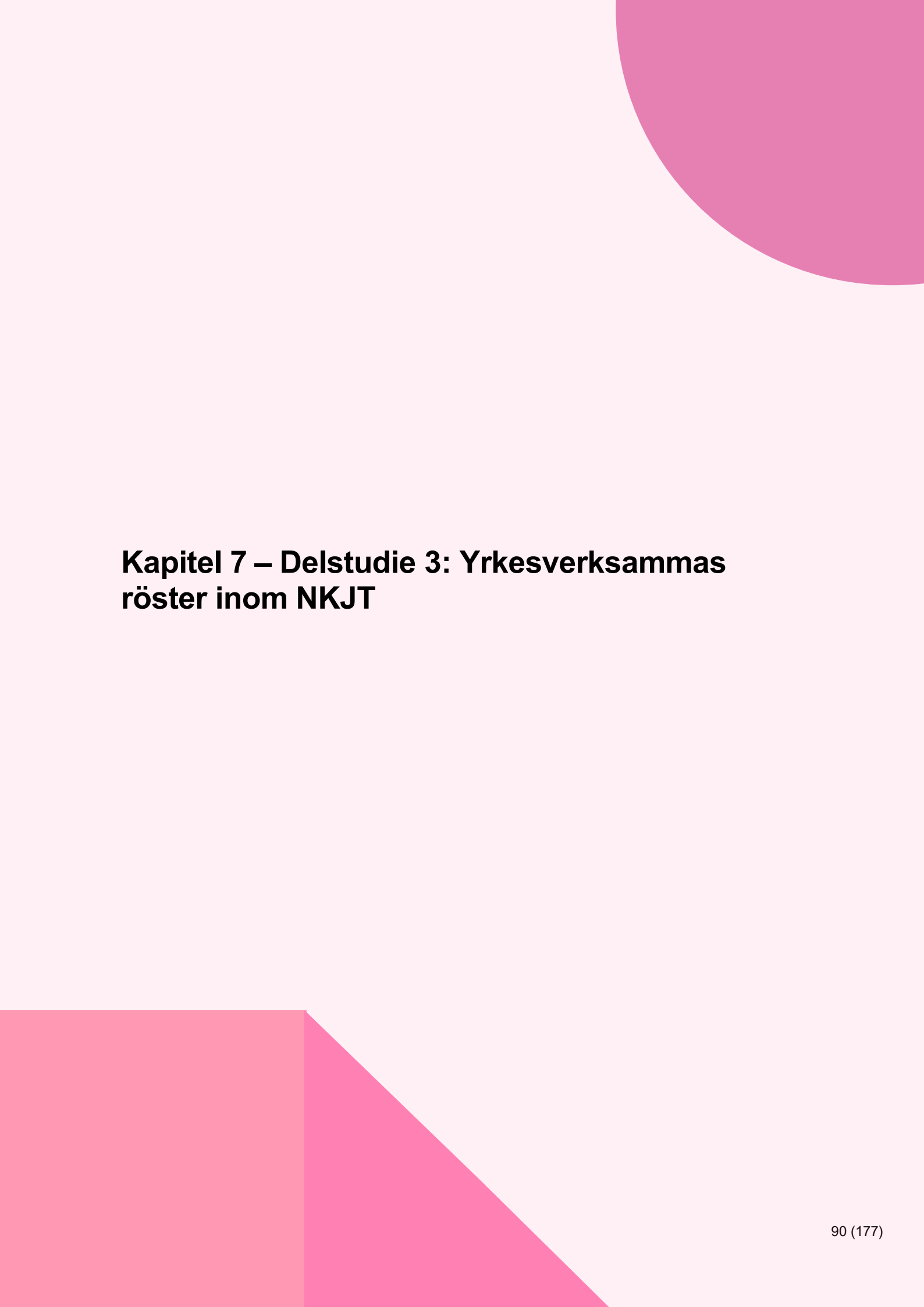
Utifrån resultaten från delstudie 2 kan daglig verksamhet identifieras som ytterligare en arena för det förebyggande arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck med fokus på personer med funktionsnedsättning. Daglig verksamhets uppdrag är att erbjuda personer med funktionsnedsättning i yrkesverksam ålder som saknar förvärvsarbete och som inte utbildar sig stimulans, utveckling, meningsfullhet och gemenskap efter individens önskemål. Verksamheten ska också främja delaktigheten i samhället. Personalen på daglig verksamhet träffar brukarna varje dag, och genom det gemensamma arbetet kan utrymme för frågor kring sexualitet, riskbeteende men också hedersnormer och rätten till sin egen kropp, bli en naturlig del av verksamheten.

¹⁶⁷ Björktomta (2007).

¹⁶⁸ Reuter (2018).

¹⁶⁹ Prop. 2002/03:35, s. 14.

¹⁷⁰ Föreningen för Sveriges ungdomsmottagningar (2018).

Kapitel 7 – Delstudie 3: Yrkesverksammas röster inom NKJT

I detta kapitel presenteras resultatet från intervjuer med två yrkesverksamma på Nationell kvinnojour och stöd på teckenspråk (NKJT). NKJT:s målgrupp är döva och hörselskadade kvinnor, kvinnor med dövblindhet, ickebinära samt unga tjejer från 15 år och uppåt. I sitt arbete möter de även personer som lever i en hederskontext.

Bakgrund

Synen på personer med funktionsnedsättning har utvecklats från ett utpräglat medicinskt synsätt där det ”främst har handlat om att bota, lindra och anpassa individen till normalitet, till ett socialt och rättighetsbaserat synsätt som bygger på alla människors lika värde och idén om att samhället ska konstrueras på ett sådant sätt att så många människor som möjligt kan delta.”¹⁷¹ Denna förskjutning påbörjades under 1960-talet och innebar att det starka fokus som tidigare legat på individens hinder övergick till att i stället sätta de hinder som samhällets utformning skapat i fokus. Med denna utgångspunkt kunde nya reformer sjösättas, där utgångspunkten var att skapa förutsättningar för individens delaktighet med möjligheter att leva ett liv bland andra i samhället.¹⁷²

Att vara döv är en social och kulturell identitet, med teckenspråk som eget språk,¹⁷³ som formar individens självbild. Svenskt teckenspråk är ett tecknat språk som används i Sverige och som skiljer sig från både andra nationella teckenspråk och talad svenska. Det är ett självständigt språksystem med ett eget lexikon och en egen grammatik.¹⁷⁴ Även om det inte finns något enhetligt internationellt teckenspråk utan språket varierar från land till land beskriver *World Federation of the Deaf* att ”dövsamhällen delar teckenspråk, ett gemensamt arv och identifierar sig som medlemmar av en kulturell och språklig minoritet”.¹⁷⁵

Alla former av teckenspråk i världen kan beskrivas som visuellt-gestueellt, eftersom synen används för att ta till sig språket medan händer och kropp används för att teckna. De som använder teckenspråket som sitt främsta sätt att kommunicera kallar sig ofta teckenspråkiga oberoende av hur mycket de hör.¹⁷⁶

¹⁷¹ Prop. 1999/2000:79.

¹⁷² SOU 2022:11.

¹⁷³ Teckenspråket har uppstått och utvecklats spontant i mellan människor som är döva. Teckenspråk är inte internationellt utan det finns hundratals olika teckenspråk i hela världen. Det svenska teckenspråket hör inte till de fem nationella minoritetsspråk för vilka Sverige skrivit under Europarådets konvention. Svenskt teckenspråk uppfyller dock flera viktiga kriterier för vad som kan betraktas som nationellt minoritetsspråk; det är till exempel tydligt ett helt eget språk och har använts under mycket lång tid i Sverige (Förenta nationerna, 2024).

¹⁷⁴ SOU 2022:11.

¹⁷⁵ World Federation of the Deaf (2024) är en global organisation som arbetar för att säkerställa lika rättigheter för 70 miljoner människor runt om i världen.

¹⁷⁶ Habilitering & hälsa (2024).

En nationell kvinnojour med stöd på teckenspråk

Det var först 2017, i kölvattnet av metoo-rörelsen och uppropet #slådövorrattill, som våld mot kvinnor på allvar började uppmärksammas inom döv världen.¹⁷⁷ Stöd och hjälp på teckenspråk till våldsutsatta kvinnor började utvecklas till det som i dag är NKJT, en kvinnojour inom civilsamhället med verksamhet på flera platser i landet. NKJT erbjuder stödsamtal genom digital jour samt stöd och hjälp i kontakt med olika myndigheter, till exempel kan man följa med som stöd, översätta brev från olika myndigheter och fylla i olika ansökningar.

Att vara döv innebär mer än att inte höra, poängterar NKJT. Vidare betonar NKJT vikten av att inte fastna i funktionshinderperspektivet och påpekar att det finns en risk att språkperspektivet försvinner genom att döva reduceras till en grupp som inte hör. Att vara döv beskrivs till största delen handla om kommunikation och språk tillsammans med den sociala och kulturella kontexten inom vad som benämns som döv världen men också om att kunna kommunicera och interagera med samhället i stort:

Om jag träffar min teckenspråkiga omgivning har jag ju ingen funktionsnedsättning alls, där är jag den normala. Det är ju först när jag möter någon, att jag ensam går till ett ställe där folk inte är teckenspråkiga, i en hörande miljö, det är där hindret uppstår. (NKJT)

Rekrytering och urval

Ett inklusionskriterium för medverkan i delstudie 3 var att deltagaren skulle vara yrkesverksam inom döv världens arbete med våld i nära relation. Deltagare har i första hand valts utifrån tidigare erfarenhet av möten med personer med hörselskada samt döva och personer med dövblindhet som har erfarenheter av en hederskontext. Eftersom det endast finns en verksamhet som har denna målgrupp, NKJT, består detta avsnitt av resultatet från intervjuer med två yrkesverksamma vid NKJT.

¹⁷⁷ För mer information om döv världens arbete med våld i nära relation, se Nationell kvinnojour och stöd på teckenspråk (u.å) – <https://nkjt.se/om-oss/>.

Analysmetod

Intervjuerna genomfördes i augusti 2024 i verksamhetens lokaler med teckenspråkstolk. Intervjuerna har genomförts delvis med var och en, delvis gemensamt. Samma semistrukturerade intervjuguide har använts som vid delstudie 1 och 2. Intervjufrågorna hade formulerats på förhand och ställdes på samma sätt till båda deltagarna. Intervjuerna varade mellan en och drygt två timmar, spelades in och transkriberades genom ett AI-verktyg inom en säkerhetsklassad plattform för känsliga personuppgifter utan koppling till internet; plattformen är endast tillgänglig via Uppsala universitets interna nätverk.

Teman definieras här som ett sammanhängande och meningsfullt mönster som underbyggs av ett centralt koncept eller en idé.

Analysresultat

I detta avsnitt beskrivs resultatet från en intervju med två yrkesverksamma. Syftet var att undersöka de yrkesverksammas erfarenheter av arbetet med personer med hörselskada, döva och personer med dövblindhet med erfarenheter av att leva i en hederskontext. För besvarandet av syftet har två övergripande frågeställningar formulerats:

- Vilka kunskaper och erfarenheter yrkesverksamma har av att möta målgruppen, det vill säga personer med hörselskada samt döva personer och personer med dövblindhet med erfarenheter av att leva i en hederskontext?
- Hur arbetar yrkesverksamma med frågor om hedersrelaterat våld och förtryck kopplat till funktionsnedsättning?

Utifrån deltagarnas berättelser utmynnande den reflexiva tematiska analysen i tre huvudteman med vardera två underteman:

Huvudtema 1: Erfarenheter av möten med målgruppen

- Att möta personer med särskild sårbarhet
- Hederskontext i interaktion med funktionsnedsättning

Huvudtema 2: Samverkan på flera fronter

- Att samarbeta som och med teckenspråkig tolk
- Skolan – en skyddande faktor eller en riskfaktor?

Huvudtema 3: Resursmässiga förutsättningar

- Brist på stöd
- Upplevda utmaningar

Erfarenheter av möten med målgruppen

Inom målgruppen personer med hörselskada, döva personer och personer med dövblindhet möter NKJT både nyanlända, personer med intellektuell funktionsnedsättning och personer som lever i en hederskontext. Inom NKJT finns en grundläggande kunskap om hur samhället ser på vad heder är och hur hedersrelaterat våld kan yttra sig. Utmaningen som beskrevs handlade om hur NKJT skulle kunna ta med denna kunskap in i sitt arbete. De erfarenheter som NKJT har av hur döva i en hederskontext lever skiljer sig från den allmänna kunskapen om hedersproblematisering.

Att möta personer med särskild sårbarhet

Personer i gruppen döva beskrevs leva isolerade, där många saknar kunskap om sin bakgrund och har ofta inga ord (tecken) för att beskriva familjens kulturella seder och bruk. Många saknade ett gemensamt språk med sina familjemedlemmar. Att växa upp utan en fungerande kommunikation med sina föräldrar och/eller syskon benämns språklig deprivation,¹⁷⁸ vilket är en social konsekvens av en understimulerad språkutveckling. NKJT påpekade att utan språk finns det inga ord som kan beskriva vad hedersnormer är och utan referensramar, tillsammans med ett beroende av omgivningen, blir det omöjligt att förstå vilken kontroll och vilka begränsningar som är rimliga.

NKJT beskrev hur de vid det första mötet med en ny kontakt kunde få börja med att berätta om vad heder är och samtidigt förklara att det är en rättighet att få gå på gymnasiet, även om man har en hörselskada eller är en person med dövblindhet:

” De [kvinnorna] behöver ju själva växa och förstå det här under själva processen och det känner jag att jag saknar kring hur vi ska kunna hjälpa dem att förstå sin egen situation. Döva tjejer har inte ord för heder, man vet inte hur man ska prata om heder. Vi kan inte säga ”ja, vi ser att du är utsatt för heder, hur tänker du kring det?” Utan vi behöver vända och vrida på frågan mycket mer för att det ens ska kunna bli ett samtal om det. (NKJT)

Dessa samtal beskrevs som ett försiktigt utforskande om personens situation och vad hen ville ha hjälp med. I detta arbete saknade NKJT ett pedagogiskt material om hedersrelaterat våld och förtryck som var anpassat till dövas situation och ett utvecklat arbetssätt som fungerar inom dövvärlden.

NKJT påpekade att det inte är ovanligt att ett gemensamt språk saknas i familjer där en familjemedlem är döv och övriga är hörande. NKJT ser ofta samma mönster: Mamman och

¹⁷⁸ Språklig deprivation berövar en person möjligheten att utvecklas på ett typiskt sätt och leder till omfattande och delvis svårtolkade problem med kognition, exekutiva funktioner, kommunikation och psykosocialt samspel. På grund av detta kan det vara svårt att skilja mellan konsekvenser av språklig deprivation, psykisk sjukdom respektive inlärningssvårigheter. Se Assmo Wahlberg, Martinsson & Waldo (2016).

syskon kan lite teckenspråk, medan pappan och övriga familjemedlemmar i princip inte kan teckenspråk:

Man lever väldigt ofta utanför samhället och kanske inte [heller] har någon koppling till dövvärlden egentligen och om familjen är hörande men man själv döv så blir det också en ännu större utsatt situation. Man vet inte hur det kan vara utanför familjen. Man lever liksom i sin egen lilla bubbla och omger sig med personerna som är i den bubblan bara. (NKJT)

Under intervjun beskrev NKJT hur kulturella föreställningar om funktionsnedsättningar i allmänhet och om dövhet i synnerhet kan interagera med varandra och förstärka en utsatt livssituation. Vidare påpekades hur en starkt religiös kontext kan förstärka hedersnormer men också påverka synen på människor och deras värde:

Många kulturer betraktar personer med en funktionsnedsättning som misslyckade. Det kan vara Guds straff. Är man då döv är det oftast ännu värre för man menar att när man inte hör då hör man inte vad Gud säger och vad Gud vill. Då är det bättre att vara hörande men ha ett rörelsehinder. Eller vara hörande och ha en synnedsättning skulle i alla fall vara bättre än att vara döv. Många tycker att det är den värsta formen utav straff att man inte kan höra Guds röst. (NKJT)

Utifrån ovanstående resonemang pekade NKJT på att utsattheten kan vara större för en person som lever i en starkt religiös kontext, eftersom religion kan förstärka en människosyn som innebär att en funktionsnedsättning ses som ett misslyckande och som ett straff från Gud.

NKJT menade att döva personer som lever i en hederskontext behöver komma in i dövvärlden. De behöver få möjlighet att se en annan värld utanför den biologiska familjen, träffa andra döva och bli delaktiga i dövvärlden. NKJT pekade på att de som är utsatta för hedersrelaterat våld behöver ett socialt kontaktnät utanför familjen för att se och förstå sin utsatthet men också för att underlätta för dem att lämna det våld de lever i:

Jag tror att de behöver någon, någon som tror på dem, någon som de kan lita på och som de kan se som en tillhörighet, en familj, vänner i dövvärlden. Att de vet vart de ska vända sig någonstans. Att man inte bara lever med sin biologiska familj. (NKJT)

NKJT pekade på att en förutsättning är att dövvärlden på ett generellt plan kan ge döva som lever i en hederskontext samma stöd som samhället ger den hörande gruppen. I dag finns inte detta stöd, och NKJT menade att stödet behöver utformas utifrån de speciella premisser som dövvärlden har och de speciella behov döva personer som lever i en hederskontext uttrycker.

Hederskontext i interaktion med funktionsnedsättning

Om döva eller gravt hörselskadade personer respektive personer med dövblindhet saknar möjligheter till ett gemensamt teckenspråk i familjen och inte heller har kontakter utanför familjen påverkas både den kognitiva och sociala utvecklingen. Språkdeprivationen medför svårigheter för personen att själv förstå sin utsatthet men det blir även svårt för omvärlden att identifiera och förstå att personen är utsatt för kontroll, begränsningar och olika former av våld:

Familjen bestämmer över vår huvudperson som inte känner till vad det är familjen bestämmer, som inte förstår. De pratar över huvudet på vederbörande och sen plötsligt är det någon som åker. Man har en magkänsla kanske om att någonting inte stämmer men man kan inte sätta ord på det och man vet inte vad som försiggår. (NKJT)

Isoleringen beskrevs innebära en bristande förmåga att navigera i det svenska samhället och medförde kunskapsluckor när det gäller vilka rättigheter döva har och vilka stödfunktioner som finns i samhället. Utan ett språk för att kommunicera med resten av samhället blir det även svårt att bli självständig i förhållande till familjen. Det kan vara enkelt att acceptera ett äktenskap inom släkten, till exempel med en hörande kusin som hjälper den döva med att ringa och ordna med praktiska saker. Ett beroende skapas som kan innebära att den döva blir fast i både relationen och en hederskontext.¹⁷⁹

Många kan även ha andra funktionsnedsättningar än dövhet, till exempel dövblindhet eller någon annan funktionsnedsättning. Vid flerfunktionsnedsättningar kan beroendet av omgivningen bli än större och ytterligare öka sårbarheten för att utsättas för våld.¹⁸⁰

Beroendet av omgivningen kan skapa möjligheter för utövande av olika former av våld¹⁸¹ som att ge familjemedlemmar möjligheter att ta kontroll över den döva personens/personen med dövblindhet rättigheter till olika former av stöd från samhället. NKJT beskrev till exempel hur stödsystem som CSN kan utnyttjas för att utöva ekonomiskt våld. Efter fyllda 16 år får ungdomar som studerar heltid på gymnasiet studiebidrag från CSN:

Men familjen säger att den här inkomsten inte är din, den är familjens. Du måste bidra till familjens ekonomi till exempel. Eller att det är en kille inom familjen som ska behålla pengarna, till exempel. Nej, de blir inte självständiga där. (NKJT)

Under intervjuerna framkom några skillnader mellan våld mot döva inom en hederskontext jämfört med våld mot hörande i en hederskontext. Utifrån kön beskrev NKJT att personer

¹⁷⁹ Aplin (2018); Gunnarsson m.fl. (2020).

¹⁸⁰ Nordens välfärdscenter (2016).

¹⁸¹ Björktomta (2019).

med en grav hörselskada/dövhet har fler gemensamma begränsningar och kontroll oavsett kön. En anledning som beskrevs är att personer som är hörselskadade/döva och personer som är hörande möter hinder för att kommunicera med varandra. Avsaknaden av ett gemensamt språk begränsar den sociala interaktionen mellan hörande och icke-hörande. NKJT menar att detta innebär att döva pojkar/män inte kan åläggas samma ansvar att kontrollera sina systrar som hörande pojkar/män.

En annan skillnad handlar om ögonkontakt som en specifik aspekt av våld inom dövvärlden. För den som kommunicerar på ett teckenspråk är ögonkontakt oerhört viktigt. När ett par hamnar i konflikt kan en bortvänd blick bli en trigger för mannen och uppfattas som starkt provocerande. NKJT beskriver hur det fysiska och/eller det materiella våldet kan eskalera om kvinnan till exempel tittar bort.

Samverkan på flera fronter

I sitt arbete samverkar NKJT med olika verksamheter. Under intervjuerna framkom hur de olika samverkanspartnernas varierande kunskap om hedersproblematiken påverkar arbetet med att motverka, men också skydda, döva från hedersrelaterat våld och förtryck. Samverkanspartners bestod av bland annat socialtjänsten, polisen, Migrationsverket, advokater, barn- och ungdomspsykiatri, sjukvården, skolan och Dövteamet.¹⁸² NKJT sammanfattade sina samverkansaktörer så här:

” Det är ganska många faktiskt. Det handlar ju om individens behov och vi följer ju individen där den rör sig. Vi arbetar ju med befintliga system. Jag menar polis, socialtjänst, skola. Vi försöker ju blanda in de befintliga system som finns kring en person. Sen är det ju en utmaning kring sekretess och sådana här saker. (NKJT)

Att samarbeta som och med teckenspråkig tolk

En central samverkanspartner när det gäller våld i nära relation, inklusive hedersrelaterat våld, är socialtjänsten. Utifrån att socialtjänsten är en myndighet blir relationen till klienten asymmetrisk och i mötet får socialsekreteraren en överordnad position. I sin myndighetsutövning beslutar socialtjänsten bland annat om försörjningsstöd, beviljar skyddat boende och kan även ta till tvångsåtgärder om deras utredningar visar att ett barn far illa.

Enligt socialtjänstlagen finns ett samhälleligt ansvar att göra en orosanmälan till socialtjänsten vid misstanke om att ett barn far illa¹⁸³ vilket NKJT har för vana att göra. I

¹⁸² Dövteamet är en del av regionernas habiliteringsverksamhet och kan var organiserat på olika sätt.

Målgruppen är vuxna teckenspråkiga döva och hörselskadade personer och deras anhöriga. Dövteamet ger information och stöd för att öka individens självständighet. Dövteamet kan ge kuratorsstöd och stöd till anhöriga. Dövteamet kan även ge teknisk support kring hörhjälpmedel och information om digitala verktyg som överför tal till text.

¹⁸³ SoL kap. 19 § 1.

följande avsnitt beskrivs inledningsvis utmaningar och även bristande stöd från samhället som NKJT:s yrkesverksamma brottades med som följd av dels de våldsutsattas hörselskada, dels de yrkesverksammas egen hörselskada. Avsnittet avslutas med att belysa skolans dubbla roll som skyddande faktor och som möjlig riskfaktor.

Vid samtycke från den våldsutsatta deltar NKJT på socialtjänstens möten som stöd och som tolk,¹⁸⁴ vilket underlättar samverkan och möjliggör att sekretessen kan brytas så att NKJT kan ge adekvata råd och stöd till den våldsutsatta. Många av de våldsutsatta har erfarenheter av migration men bristande kunskaper i teckenspråk, och ofta saknar de kunskap om hur samhällets välfärdssystem fungerar. NKJT påpekar att socialsekreteraren behöver formulera informationen i beslut och beslutsunderlag på ett sådant sätt att klienter, i det här fallet en våldsutsatt kvinna med hörselskada, kan förstå innebörden av socialtjänstlagen och också vilka konsekvenser som beslutet kan få för henne och eventuella barn.¹⁸⁵

Respekten inför socialsekreteraren och rädslan inför ett myndighetsbeslut kan innebära att många våldsutsatta inte alltid berättar om alla sina svårigheter. Ibland kan kvinnan ha ögonkontakt och nicka, vilket socialsekreteraren tolkar som ett instämmande och att hon har förstått. NKJT menar dock att det inte ska tas för givet att kvinnan förstår och påpekar att en rädsla för att förlora sitt barn till socialtjänsten kan medföra att saker undanhålls.

En utmaning som är kopplad till de yrkesverksammas hörselskada handlar om bemötande och samverkan med socialtjänsten. På NKJT arbetar i dag flera socionomer som själva har en hörselskada. I möten med socialtjänsten beskrevs exempel på dåligt bemötande och en nedlåtande attityd från socialsekreterare till ”dövsocionomen” som arbetade som stödperson, trots att de har samma socionomutbildning. Genom att dövsocionomen kan ha en direktkommunikation med den våldsutsatta kvinnan menade NKJT att maktpositionerna i rummet förändras:

” Det kan ju vara att man får en kommentar att man ska gå ut ifrån rummet, trots att kvinnan har sagt att hon vill ha med personen från oss. Att socialtjänsten säger; tack för att du lämnar rummet. Eller till exempel att socialsekreterare har bett tolken teckna så att stödpersonen inte ser och vår kurator sitter med men ska då inte kunna se tolken, vad tolken tecknar till kvinnan, därför att socialsekreteraren menar att det är privat mellan socialsekreteraren och kvinnan. (NKJT)

NKJT beskrev att liknande saker händer ”lite överallt” och hur detta blir en belastning för dövsocionomerna, vilket påverkar både deras arbete och mående på ett negativt sätt.

¹⁸⁴ Teckenspråkstolkning i Sverige handlar i regel om tolkning mellan svenskt teckenspråk och talad svenska men kan också förekomma mellan svenskt teckenspråk och andra talade eller tecknade språk (SOU 2022:11).

¹⁸⁵ Socialstyrelsen (2024b).

En annan fråga som NKJT pekade på handlar om var gränsen mellan en tolks uppdrag och socialtjänstens ansvar ska dras. Enligt förvaltningslagen (2017:900) är socialnämnden skyldig att kommunicera underlag och beslut till klienter.¹⁸⁶ Men eftersom många våldsutsatta som kommer till NKJT inte behärskar det svenska skriftspråket fullt ut kan de ha svårt att ta till sig socialtjänstens utredningar och beslut som är skrivna på fackspråk. Finns det en tolk med i samtalet kan det förekomma att socialtjänsten förutsätter att tolken går in och förklarar informationen för kvinnan:

” Men så går det ju inte till att ha tolk i samtal. Det är ju socialtjänstens ansvar att se till att personen kan ta del av informationen. Men det är inte ett ansvar som dom tar alla gånger. Man kan behöva hjälp på en massa olika sätt för att kunna ta del av informationen och det är ju också så individuellt hur processen ser ut. (NKJT)

Ytterligare en fråga som NKJT tog upp rör kommunikationen mellan socialtjänsten, den våldsutsatta personen och stödpersonen från NKJT. Uppgifter som behandlas inom socialtjänsten är i regel integritetskänsliga och rör ofta enskildas hälsa. Uppgifterna omfattas också ofta av sekretess eller tystnadsplikt. Inom socialtjänsten saknas dock föreskrifter som talar om i vilken utsträckning och under vilka förutsättningar e-post får användas. När man kommunicerar via internet, till exempel via mejl, med en patient eller en enskild finns en risk att obehöriga kommer åt informationen. Det är varje organisations ansvar att behandla personuppgifter på ett säkert sätt.

Ett exempel på ett enkelt sätt att stärka samverkan mellan NKJT och socialtjänsten var att använda mejl eller sms-kontakt, vilka inte kräver teckentolkning. Ett konkret exempel beskrevs där socialsekreterarens täta kontakter med en våldsutsatt döv kvinna och genom att dubbelchecka med NKJT (”Kommer ni att följa med till det här mötet?”) fick samverkan att fungera bra.

Skolan – en skyddande faktor?

En förutsättning som framkom under intervjun handlar om att verksamheter, till exempel skolan, behöver kunskap men också förmågan att identifiera och synliggöra hedersproblematiken hos elever för att kunna göra en insats. De allra flesta hörselskadade ungdomar går integrerat i vanliga gymnasieklasser i sina hemkommuner. I Sverige finns två

¹⁸⁶ Kommunikationsprincipen: Socialtjänsten ska kommunicera alla ärenden som avser myndighetsutövning mot någon enskild (25 § förvaltningslagen, FL). En myndighet använda tolk och se till att översätta handlingar om det behövs för att enskilda ska kunna ta till vara sin rätt när myndigheten har kontakt med någon som inte behärskar svenska. En myndighet ska under samma förutsättningar använda tolk och göra innehållet i handlingar tillgängligt när den har kontakt med någon som har en funktionsnedsättning som allvarligt begränsar förmågan att se, höra eller tala (13 § FL).

kommunala gymnasieskolor som är anpassade för hörselskadade och döva samt ett riksgymnasium i Örebro.¹⁸⁷

Under intervjun framkom skolans potentiella roll som en skyddande faktor. Som tidigare nämnts beskrevs gruppen med dövhet respektive dövblindhet leva isolerat i sina familjer inom en hederskontext. NKJT menar att gymnasieskolor anpassade för döva kan fungera som en skyddande faktor genom att erbjuda ungdomarna ett utvidgat handlingsutrymme med möjligheter att möta och lära känna andra ungdomar från andra sammanhang.

För ungdomar inom en hederskontext läggs stor vikt vid lydnad, att döttrarna bevarar sin oskuld fram tills att de gifter sig samt föräldrarnas starka inflytande över barnens val av äktenskapspartner.¹⁸⁸ Detta innebär att många unga, framför allt flickor, inte får flytta till riksgymnasiet i Örebro. Föräldrarna vill att barnen ska bo kvar hemma tills de är gifta, vilket innebär att många unga inte bara förlorar möjligheten att skapa sig ett eget liv och knyta kontakter inom döv världen. Många förlorar även möjligheten till vidareutbildning.

Flera kommuner brukar försöka ordna någon slags lösning med integrerade klasser, vilket enligt NKJT kan innebära att kommunen indirekt medverkar till att förstärka ungdomars utsatthet i en hederskontext om inte skolan uppmärksammar en eventuell våldsutsatthet. Med kunskap om och uppmärksamhet på hedersnormer skulle kommunerna kunna identifiera fler elever som lever i riskzonen för att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck:

Jag tänker att de här tidiga tecknen, det är ju oftast det här att barnen begränsas och inte får göra det de andra klasskompisarna vill. (NKJT)

Många unga vuxna som är gravt hörselskadade eller döva samt unga vuxna med dövblindhet går på folkhögskola. Folkhögskolan beskrevs som en potentiell skyddsfaktor genom att den är en möjlighet för ungdomar att få en ingång till döv världen och träffa andra döva. Att bo på internat med unga döva från andra sammanhang, med andra normer och värderingar, var enligt NKJT en möjlighet till erfarenhetsutbyten och kunde också öppna upp för nya perspektiv. Det var även en möjlighet för unga döva att utveckla egna sociala nätverk.

Samtidigt beskrev NKJT erfarenheter av att skolpersonalens kunskapsnivå när det gäller hedersproblematik generellt var låg och att lärares bristande kunskap om hedersproblematik kunde innebära att de inte förstod allvaret och inte insåg att det krävs åtgärder från skolans sida:

¹⁸⁷ Riksgymnasiet i Örebro är en internatskola som tar emot ungdomar med dövhet samt hörsel- eller språknedsättning från hela Sverige.

¹⁸⁸ Björktomta (2012).

Det var en av deras deltagare på kursen och läraren tyckte att det inte var så farligt, det är väl en familjekonflikt, och det här är inte en familjekonflikt. Jag fick verkligen gå in och förklara. Det här är inte en familjekonflikt. De bestämmer över den här vuxna människan som faktiskt är över 18 år och tvingar henne att göra saker. Så jag behövde verkligen hjälp. Alltså, den här individen behöver hjälp att hantera familjens press och krav. (NKJT)

Skolan är inte bara en social arena utan också en språklig miljö som ger verktyg till kommunikation och möjligheter till kunskap om till exempel sexualitet, förbud mot könsstympning av flickor och kvinnor samt vilka konsekvenser en könsstympning kan få för ett barn. NKJT beskrev ett ärende där en döv mamma behövde stöd att stå emot den hörande mannens krav på att den tioåriga döva dottern skulle könsstympas i familjens ursprungsland. Makarna hade inget gemensamt språk utan använde vad NKJT beskrev som ”ett hemsnickrat språk med mycket gester”. I detta ärende fungerade samverkan bra med socialtjänsten:

Hon [mamman] hade fått information och kunskap. Kanske lite sexualupplysning på teckenspråk, eventuellt. I alla fall lite grann så hon i alla fall hade förstått att könsstympningen är fel och det ville inte hon utsätta sin dotter för. Men det var ju en av skyddsfaktorerna och hela det där ärendet slutade faktiskt väldigt väl. Det slutade bra. Lyckligt slut får man väl säga. Det är ju sällan det är så men i det fallet blev det bra och de är skilda idag. (NKJT)

NKJT pekade på de skyddsfaktorer som de menade hade bidragit till att ärende fått ett bra avslut och att könsstympningen kunde förhindras. Dels beskrevs skolan som en skyddande faktor eftersom mamman gått i en teckenspråkig klass. Genom skolan hade hon fått ett större socialt kontaktnät och kontakt med andra döva. I skolan förmedlades därtill kunskap och information på teckenspråk, kanske även sexualupplysning, om vad lagstiftningen säger om könsstympning och vilka konsekvenser det kan få för flickor/kvinnor. Dels nämndes som skyddande faktor att kvinnan kontaktade NKJT utifrån sina egna erfarenheter av att ha blivit könsstympad tillsammans med kunskap om att det är inte tillåtet i Sverige.

Vidare beskrev NKJT hur kvinnan fick skyddat boende via socialtjänsten och även hjälp att begära skilsmässa från maken. Ytterligare en skyddande faktor som medförde att ärendet, enligt NKJT, fick ett gott avslut var samarbetet med socialtjänsten. NKJT och mamman hade under hela processen en nära kontakt med en socialsekreterare som beskrevs som en ”jättebra stabil person som verkligen ville familjen väl”.

Resursmässiga förutsättningar

NKJT är en ung verksamhet under utveckling och som delvis ideell verksamhet är ekonomi och personal viktiga förutsättningar. Avsnittet avslutas med några av de utmaningar NKJT möter i arbetet med personer med hörselskada, dövhet och dövblindhet som lever i en hederskontext.

Brist på stöd

Under intervjun framkom ett konkret exempel på en praktisk svårighet som gällde en kvinna som var utsatt för hedersrelaterat våld som behövde nå socialjouren i ett akut ärende.

Kvinnan kontaktade NKJT sent en kväll när hon behövde skydd. När NKJT skulle kontakta socialjouren i kvinnans hemkommun behövde de ringa 112 för att bli kopplade till socialjouren. I denna kommun var 112 en uppringningsfunktion, vilket innebar att uppringarens telefonnummer behövde knappas in. Men en person med hörselskada kan inte svara själv i telefon utan deras samtal behöver gå via tolkförmedlingen och bildtelefonitjänsten.¹⁸⁹ Telefonnumret till tolkförmedlingen var dock så långt att tiden för meddelandet tog slut innan hela numret var inknappat.

Nästa dag prövade NKJT att ringa kommunens reception med följden att de kopplades runt till flera personer på kommunkontoret. Ibland gick uppkopplingen förlorad och de fick börja om från början. Sammantaget tog det en halv arbetsdag att hjälpa kvinnan att komma i kontakt med socialjouren i hennes egen kommun.

Upplevda utmaningar

En utmaning för NKJT är att inom den svenska döv världen är de personer som jobbar med våldsutsatta väl kända, vilket innebär att NKJT inte bedriver någon uppsökande verksamhet. I ett första steg går kontakterna i de flesta fall genom en andra eller tredje person som förmedlat information om våldsutsatthet till NKJT. När/om den våldsutsatta tar kontakt med NKJT har den våldsutsatta oftast svårt i de första samtalen att peka på vad det handlar om. I stället uttrycks känslor av nedstämdhet, oro eller dåligt mående:

Till exempel när sommarlovet närmar sig, vi har en ung tjej som är lite orolig som ska följa med familjen utomlands. Kanske ensamdöv. Alla pratar och hon är ensam och vet inte riktigt vad de pratar om. Att vi då försöker stötta den här ungdomen. (NKJT)

Arbetet med de unga beskrevs som svårt eftersom de unga själva behöver växa och förstå sin egen situation. De behöver också få kunskap om sina rättigheter och vilka möjligheter som finns. I detta arbete saknade NKJT pedagogiska anpassade metoder för personer med hörselskada som lever i en hederskontext.

En annan utmaning rör språkdeprivation som innebär vad NKJT beskriver som den ofta förekommande bristen på kommunikation mellan familjemedlemmar som lever i en hederskontext. Även om samhället erbjuder utbildning i teckenspråk är det inte alla föräldrar

¹⁸⁹ Ansvar för vardagstolkning till personer som är döva, dövblinda, vuxendöva, hörselskadade eller som har talsvårigheter ligger hos regionerna (SOU 2022:11). När personer som är döva är i behov av en teckentolk i kontakter med myndigheter behöver de först ringa via förmedlingstjänst; det går inte att beställa teckentolk via sms. Via en telefon med kamera och bildskärm ringer personen upp en förmedling som de har bildkontakt med. Förmedlingen ringer i sin tur upp myndigheten. Det personen tecknar in i bildskärmen översätter förmedlingen till den myndighetsperson som tar emot samtalet.

som är intresserade av att lära sig. Detta är en utmaning som NKJT menade att samhället har svårt att möta.¹⁹⁰

Om man nu företräder myndigheter så kan man ju inte gå in i en familj och kräva att de ska prata samma språk. Att pappa ska lära sig teckenspråk om han inte vill det. Han kanske tycker att det räcker med att han pekar och daskar till sin dotter och får henne att göra det han vill. (NKTJ)

Sammanfattande analys och diskussion

I följande avsnitt ges en sammanfattande analys och diskussion av den tematiska analysen av delstudie 3 med utgångspunkt från intervjuer med två yrkesverksamma som arbetar på NKJT. Verksamheten riktar sig till våldsutsatta kvinnor som är hörselskadade, kvinnor med dövhet eller dövblindhet samt ickebinära och unga tjejer från 15 år. Det är en ung verksamhet och mycket av deras arbete är under utveckling.

På grund av uppdragets snäva tidsram har intervjuerna inte analyserats utifrån något fördjupat teoretiskt resonemang. I analysen betonas relationer och processer i vad som kan beskrivas som en intersektionell ståndpunkt där olika relationer, dimensioner och aspekter av makt, förtryck och dominans förstås som inbördes relaterade processer och synliggör hur olika maktordningar kan samverka vid våldsutsatthet och våldsutövning. Även tidigare kunskapsbidrag i form av rapporter och forskning utgör en grund i diskussionsavsnittet.

Även om NKJT inte har personer utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck som uttalad målgrupp möter de våldsutsatta personer som lever i en hederskontext i sin verksamhet. Det arbete som NKJT bedriver riktat mot denna utsatta målgrupp kan beskrivas som sorts pionjärbete, eftersom det tar sin utgångspunkt i konkreta situationer och i de personer de faktiskt möter. Ett resultat av denna delstudie är att detta arbete behöver utföras i flera spår.

Ett första spår rör behovet av att översätta och anpassa den kunskap som finns i samhället om hedersnormer, om hedersrelaterat våld och förtryck samt vilka konsekvenser detta våld kan få för personer med hörselskada samt personer med dövhet eller dövblindhet. Därefter behöver kunskap kring hedersnormer och hedersrelaterat våld förankras språkligt hos gruppen som använder teckenspråk i samhället på en generell nivå, det vill säga inom dövvärlden.

Ett andra spår omfattar behovet av att nå ut till personer med hörselskada samt personer med dövhet eller dövblindhet som lever i en hederskontext med kunskap om vad som räknas som kontroll och begränsningar i förhållande till ålder men också utifrån funktionsnedsättning samt hur våld definieras och vad som är olagligt enligt svensk lagstiftning.

¹⁹⁰ Enligt Specialpedagogiska skolmyndigheten är målsättningen att elever som vill och behöver lära sig svenskt teckenspråk ska kunna göra det, oavsett var i landet de bor (se www.spsm.se).

Som denna studie, och även internationella studier,¹⁹¹ visar är detta inte enkelt eftersom det handlar om individer som ofta lever isolerade och är beroende av anhöriga för det dagliga livet. Studier pekar på att professionella inom LSS-verksamheter har svårigheter att identifiera personer med funktionsnedsättning som är utsatta för hedersrelaterat våld. Många anhöriga är även personlig assistent eller god man vilket gör det svårare att skilja mellan anhöriga som utövar förtryck och begränsningar, och då även våld, och anhöriga som verkligen vill sina närstående väl.¹⁹²

I många familjer kan det dessutom förekomma språkdeprivation eftersom ett gemensamt språk saknas i familjen och personer som är hörselskadade samt personer med dövhet eller dövblindhet har ofta ingen referensram till vad som är omsorg eller kontroll. De kan sakna kunskap om att aga inte är tillåtet och förstår inte hur våld i olika former kan uttryckas inom en hederskontext.

Ett resultat från denna delstudie är skolans roll som en potentiell skyddsfaktor. Skolor för hörselskadade och döva personer samt personer med dövblindhet kan vara en skyddande faktor genom att de erbjuder en miljö där teckenspråket kan utvecklas. De unga kan få en möjlighet att utvidga sitt handlingsutrymme genom att knyta egna sociala kontakter med jämnåriga inom dövvärlden och få kunskap om hur det svenska samhället fungerar. Skolans potentiella roll som skyddande faktor förutsätter dock att kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck finns hos lärarna och att elevers utsatta situation med kontroll, förtryck och kanske även fysiskt våld uppmärksammas av lärare och skolpersonal.

En utmaning rör de personer som vill och behöver bryta med sin familj. Ett resultat är att NKJT saknade kunskap och pedagogiskt anpassat material som kunde underlätta deras arbete med att stödja personer som vill lämna en hederskontext. NKJT pekade på att utrymme behövs för en personlig process som kan möjliggöra en förändring till ett liv utan våld. Det behövs även kunskap om hur ett stöd kan utvecklas för att varsamt ge en person möjlighet till reflektion över den egna situationen och en insikt i att hen är kontrollerad och utsatt för våld. En förändring kräver skydd från våld och innebär en brytning med familj och socialt nätverk.

Från tidigare forskning finns kunskap om de starka band som utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck har till sina familjer och om den ambivalens som avspeglas i behovet och önskan om att vara en del av familjegemenskapen och samtidigt ha en längtan efter att få välja sitt eget liv.^{193 194}

¹⁹¹ Aplin (2018).

¹⁹² Gunnarsson m.fl. (2020); Aplin (2018).

¹⁹³ Håkansson (2007); Björktomta (2012).

¹⁹⁴ Detta är resultat som även framkommer i delstudie 4 och 5 där målgruppens stora beroende av sina närstående på grund av olika former av funktionsnedsättning blivit synligt

En annan utmaning rör skyddat boende¹⁹⁵ som är anpassat för personer med hörselskada, döva personer samt personer med dövblindhet. Sedan april 2024 är skyddat boende en boendeinsats enligt SoL och omfattas av tillståndsplikt och kvalitetskrav.¹⁹⁶ Dock visar en kartläggning av Socialstyrelsen¹⁹⁷ att ungefär hälften av landets kommuner saknar skyddat boende, och flera uppger att de inte kan ta emot personer som har en fysisk eller psykisk funktionsnedsättning. Det saknas kunskap om andelen boenden som kan ta emot personer med hörselskada, döva personer samt personer med dövblindhet. Skyddade boenden uppger att de har svårt att ta emot personer med behov av annat stöd än vad som kan erbjudas på boendet och anger krav på att den skyddssökande självständigt kan klara sin vardag.

Ytterligare en utmaning rör livet efter skyddat boende. Skyddat boende är en tillfällig boendeinsats som socialtjänsten regelbundet utvärderar och beslutar om eventuell förlängning.¹⁹⁸ En förändring som kräver skydd från hot och våld innebär också en brytning med familjen. En utmaning är att utveckla stöd för målgruppen att efter tiden på skyddat boende kunna bygga nya sociala nätverk som kan ersätta familjen. Målgruppen behöver dels få möjligheter att komma in i dövvärlden, dels bli en del av samhället i stort.

Ett tredje spår rör behovet av att förmedla kunskap om de erfarenheter som gruppen döva, hörselskadade och personer med dövblindhet som lever i en hederskontext har dels till dövvärlden, dels till yrkesverksamma som möter målgruppen i sitt arbete men också till samhället på ett generellt plan. Denna rapport kan ses som en början till kunskapsutveckling inom detta område.

Slutsatser

Ur ett intersektionellt perspektiv synliggörs hur hörselskada, dövhet eller dövblindhet och de hinder som uppstår interagerar med hedersnormer men också hur kulturella föreställningar kring dövhet samspelar med kultur och religion. Sammantaget framkommer en utsatt situation för döva inom hörande familjer i en hederskontext. En central aspekt handlar om bristande kommunikation inom familjen där en person med hörselskada, dövhet eller dövblindhet har få eller inga kontakter med vare sig dövvärlden eller samhället utanför familjen. För individens möjligheter att utveckla en identitet, ett jag, är ett gemensamt språk med tal, tecken eller bilder nödvändigt inom familjen men också inom dövvärlden och med samhället i stort.

¹⁹⁵ Enligt socialtjänstförordningen (SoF) definieras skyddat boende som "ett boende inom socialtjänsten som tillhandahåller platser för tillfällig heldygnsvistelse tillsammans med individanpassat stöd åt enskilda i behov av skydd mot hot, våld eller andra övergrepp. Om ett sådant boende drivs av ett bolag, en förening, en samfällighet, en stiftelse eller en enskild individ krävs att verksamheten bedrivs yrkesmässigt" (Jfr. kap 6 och kap. 15 § SoF).

¹⁹⁶ Socialtjänsten kan, efter utredning och riskbedömning, bevilja skyddat boende för både vuxna och barn enligt 9 kap. 5-6 §§ SoL (Se prop. 2023/24:31, s. 81).

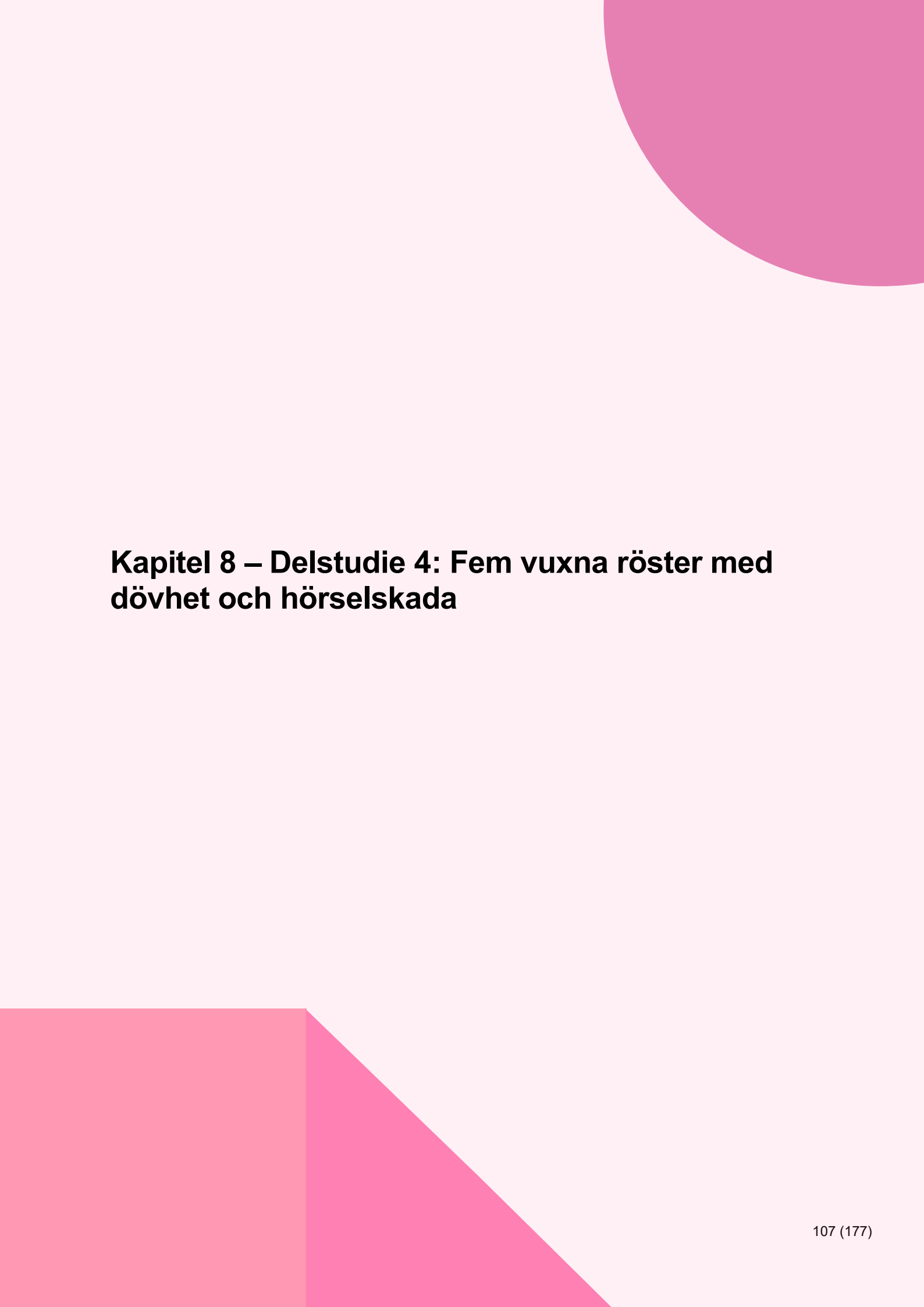
¹⁹⁷ Socialstyrelsen (2024c).

¹⁹⁸ 9 kap. 5-6 §§ SoL; Kap. 22 SoL; Socialstyrelsen (2023).

När det gäller hur kunskapen om hedersrelaterat våld och förtryck kan implementeras i döv världen saknas det i dag en genomarbetad plan eller tanke på en nationell nivå. En utmaning är att översätta och anpassa befintlig kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck till teckenspråk och till döv världens sociala kontext. Här skulle NKJT, men även Myndigheten för delaktighet, kunna fungera som kunskapsförmedlare. Ett alternativ kan vara en sorts nationellt kunskapscenter, så som det har föreslagits i SOU 2022:11.

En annan utmaning handlar om att utveckla metodmaterial som är anpassade för personer med hörselskada, dövhet eller dövblindhet och som lever i en hederskontext. Tidigare kartläggning av stödmaterial för att motverka våld bland barn och unga med funktionsnedsättning¹⁹⁹ ger en översiktlig bild av vad som finns.

¹⁹⁹ Myndigheten för delaktighet (2024a).

Kapitel 8 – Delstudie 4: Fem vuxna röster med dövhet och hörselskada

Gruppen personer med hörselskada, döva och dövblindhet är heterogen med olika förutsättningar och behov. I detta kapitel presenteras resultaten från intervjuer med fem vuxna 20–60 år, två kvinnor och tre män, med varierande grad av hörselskada.²⁰⁰ Två var personer med dövblindhet med varierande grad av progredierande synskada. Samtliga hade vad som kan beskrivas som erfarenheter av en hederskontext antingen genom sin egen ursprungsfamilj, genom släkten eller genom tvångsäktenskap. För en sammanfattande bild över intervjupersonernas barndomserfarenheter, familjernas normsystem samt skadliga sedvänjor utifrån att de explicit nämndes under intervjuerna.

Rekrytering och urval

Ett inklusionskriterium för medverkan i delstudie 4 var att deltagaren skulle ha erfarenheter av en hederskontext samt någon form av hörselskada. Intervjudeltagarna har rekryterats med hjälp av Nationell kvinnojour och stöd på teckenspråk (NKJT) som översatt en informationsannons till teckenspråk. Annonsen har lagts ut på sociala medier och deltagarna har på egen hand tagit kontakt med NKJT och anmält sitt intresse av att delta. Dessa personer har själva bedömt sin situation när det gäller eventuella risker för repressalier, hot eller våld till följd av medverkan i intervjun.

Fyra intervjuer genomfördes på plats med teckenspråkstolkning och vid en intervju användes även taktill teckentolkning.²⁰¹ En intervju genomfördes digitalt utan tolk på deltagarens önskemål. Vid intervjutillfället gav forskaren muntlig information om studien och gick igenom informations- och samtyckesblanketten för att försäkra sig om att intervjudeltagaren förstod och också gav sitt samtycke.

Samtliga deltagare har informerats om att deltagandet är frivilligt, att de kan avbryta deltagandet oavsett tidpunkt och utan att förklara varför samt att de uppgifter de lämnat endast kommer att användas i forskningssyfte och hanteras så att ingen obehörig kan ta del av dem. I det utskrivna datamaterialet har alla uppgifter raderats som möjliggör identifiering av enskilda intervjudeltagare. Det har fästs stor uppmärksamhet vid att avidentifiera intervjuerna och redovisa resultaten på ett sådant sätt att deltagarens integritet skyddas. För att säkerställa intervjudeltagarnas anonymitet presenteras de med ungefärlig ålder. Om kön har betydelse för analysen och förståelsen av de erfarenheter som framkommer skrivs M för man och K för kvinna ut vid citaten.

²⁰⁰ Att vara döv innebär mer än att inte höra. Det är också en kulturell och social identitet. Den som använder teckenspråk som sitt främsta kommunikationsmedel kallar sig ofta döv, oberoende av hur mycket man hör. Många döva ser sig som en del av en språklig minoritetsgrupp (se www.habilitering.se/kunskap-och-stod/kort-om-funktionsnedsattningar/dov/ (Region Stockholm, 2024).

²⁰¹ Teckenspråkstolkning: Tolken simultantolkar vad som sägs på teckenspråk och talad svenska. Tolkar arbetar ofta parvis och löser av varandra ungefär var 15:e till 30:e minut, beroende på hur krävande tolkningen är. Taktill tolkning: tolkning från talspråk eller visuellt teckenspråk till taktill teckenspråk, vilket bland annat innebär att personen med dövblindhet avläser teckenspråket via tolkens händer (Myndigheten för delaktighet, 2024b).

Analysmetod

Delstudie 4 har analyserats med hjälp av reflexiv tematisk analys²⁰² för att söka efter gemensamma teman samt skillnader i en form av datadriven analys. Detta innebär att kodning och utvecklingen av teman styrs av det explicita innehållet i intervjuerna. Med syftet i fokus har intervjuerna först lästs igenom flera gånger för att skapa en överblick av materialet, samtidigt som anteckningar gjordes om forskarens första analytiska observationer och insikter. Utifrån forskningsfrågan utvecklades i nästa fas först koder som sammanställdes. Ur dessa koder utvecklades därefter ett bredare meningsmönster som sammanfattades i fyra huvudteman med två underteman vardera, där teman definieras som ett sammanhängande och meningsfullt mönster som underbyggs av ett centralt koncept eller en idé.²⁰³

Analysarbetet kan beskrivas som en kreativ process där forskaren pendlade mellan intervjumaterialet, kodning och utvecklingen av teman. I denna fas säkerställdes att de valda temana berättar en övertygande historia om intervjumaterialet som besvarar forskningsfrågan genom att teman vidareutvecklas, splittras, kombineras eller förkastas.

Syftet med studien var att undersöka hur vuxna med hörselskada, dövhet eller dövblindhet med erfarenheter av att leva i en hederskontext reflekterar kring utsatthet samt erfarenheter av stöd- och hjälpinsatser från samhället.

För besvarandet av syftet har tre övergripande frågeställningar formulerats:

- Hur beskriver deltagarna sina barndomsupplevelser och sin nuvarande situation?
- Vilka behov av stöd beskriver deltagarna att de har och har haft under sin uppväxt?
- Vilka erfarenheter av stödinsatser har de från myndigheter och civilsamhälle?

Analysresultat

I detta avsnitt beskrivs resultatet från fem intervjuer med personer med hörselskada, dövhet eller dövblindhet och erfarenheter av att leva i en hederskontext. Utifrån deltagarnas berättelser utmynnande den reflexiva tematiska analysen i fyra huvudteman med vardera två underteman:

Huvudtema 1: Barndom och uppväxttid

- Föräldrabarn-relationer
- Våld kopplat till funktionsnedsättning

Huvudtema 2: Aktuell situation

- Funktionsnedsättning – psykisk (o)hälsa
- Sysselsättning och fritid

²⁰² Braun & Clarke (2019).

²⁰³ Braun & Clarke (2024).

Huvudtema 3: En varierande hjälp från samhället

- Leva med hörselskada
- En villkorad tillhörighet

Huvudtema 4: Framtidsreflektioner

- Att leva med hot om våld
- Priset för ett utvidgat handlingsutrymme

Barndom och uppväxttid

Intervjudeltagarna från döv världen var en heterogen grupp, inte bara när det gäller typ och grad av funktionsnedsättning, ålder och kön utan också när det gäller socioekonomisk bakgrund, religion och födelseland. De livserfarenheter som framkom under intervjuerna rymde stora variationer.

Föräldrabarn-relationer

För att få en tydligare bild av vilka behov intervjudeltagarna har av stöd och hjälp från samhället tecknas inledningsvis en bild av personernas ursprungsfamiljer, deras familjerelationer och uppväxtmiljö. Personerna kom från olika länder; någon var född i Sverige. De hade olika familjebakgrunder vilket också speglades i berättelserna om familjerelationerna. Ett par intervjudeltagare beskrev en uppväxttid präglad av kärlek, gemenskap och föräldrar som gjorde sitt bästa för att stödja sina döva barn:

Jag är född döv. Och två år senare, när jag var två år gammal, så opererade jag in ett cochleaimplantat. Men under hela min uppväxt, parallellt, så har familjen lärt sig teckenspråk samtidigt som jag lärde mig att tala. (M 20+ år)

Föräldrarna har stöttat mig väldigt mycket under min uppväxt. Väldigt mycket stöd. (M 30+ år)

Fyra av de fem intervjudeltagarna beskrev erfarenheter av fysiskt, psykiskt våld och andra övergrepp från föräldrar och även från närstående. Tre beskrev även mobbning under skoltiden på grund av deras hörselskada. En fjärde intervjudeltagare beskrev en fragmentarisk skolgång på grund av familjens flytt till och från Sverige samt även vistelse i ett tredje land.

På frågan om hur intervjudeltagarna skulle vilja/önskade att en bra mamma ska vara, och hur deras mamma faktiskt var, framkom en i stort sett överensstämmande bild. Tre av de fem intervjudeltagarna beskrev sin mamma i positiva ordalag:

Jag tycker att min mamma är helt fantastisk som mamma. (M 20+ år)

En bra mamma, inlyssnande. (M 30+år)

Kramar, pussar, att man mår bra. Nån man kan lita på som är snäll, trevlig och glad. (M 35+ år)

En fjärde beskrev sin mamma utifrån ett vuxet barns perspektiv med tre ord som visar på kärlek men också en ömhet och förståelse inför mammans svåra livserfarenheter med bland annat en traumatisk flykt till Sverige:

Stark, kärleksfull, men också trauma, tyvärr. Alltså, att hon består av trauma. ja, det är nog de orden liksom. Hon är glad idag, men det har tagit 65 år. (K 20+ år)

I övervägande delen av familjerna fanns en stark norm om heterosexualitet som det enda och rätta. En av intervjudeltagarna, som beskrev sig själv som homosexuell, kom från en starkt religiös kristen familj. Han berättade om tydliga och åtskilda könsroller med starka krav på kostym och slips för män, trots att han själv avskydde slips och föredrog en vardaglig, avslappnad klädstil med färgglada kläder. Vidare beskrev han hur han blev mobbad i skolan av sina svenska klasskamrater för att han ”springer som en tjej”. Detta var dock något han inte kunde berätta hemma – dels på grund av språkförbistring, dels på grund av att homosexualitet inte var accepterat inom familjen.

Föräldrarna ignorerade sonens feminina uttryck och svårigheter i skolan med följden att mobbningen fortsatte. Till slut remitterades han till barn- och ungdomspsykiatri (BUP), men eftersom den egentliga orsaken till mobbningen aldrig uttalades blev besöken på BUP meningslösa enligt intervjudeltagaren, och han förstod aldrig syftet. Mamman var kritisk till BUP och menade att detta var en familjeangelägenhet:

Om det händer någonting, om man upplevt någonting våldsamt och blivit misshandlad så pratar man om det hemma. Man löser det hemma. Man pratar inte med någon utomstående. Man pratar inte om sådana saker öppet. Det var ju den attityden mamma hade. Det är sånt man löser hemma själv. Just när det gäller våldsamheter. (M 30+ år)

När intervjudeltagaren reflekterade över sin relation till mamman framkom positiva bilder men även mörkare skuggor som visade en längtan och strävan från ett vuxet barn att få vara och utvecklas efter sin egen vilja:

” Jo, jag tänker att en mamma ska acceptera att allt kan hända. En moderskärlek finns alltid, tänker jag. Det har jag alltid fått. Men en acceptans, det är också en form av kärlek. Den har jag inte riktigt fått. Den har jag fortfarande inte fått riktigt än idag. Det är fortfarande en kamp för att få den. Det är en lång, lång, lång process. (M 30+ år)

Även på frågan om hur intervjudeltagarna skulle vilja/önskade att en bra pappa är, framkom flera bilder som visade en positiv bild:

” Min pappa fick mig att förstå olika värderingar, att man ska se om sin familj och hur man ska vara som person. Jag tyckte det var fantastiskt. Jag är tacksam att jag fick den förståelse för hur livet fungerar och värderingar i livet tidigt. (M 20+ år)

Det fanns även bilder av en frånvarande pappa som beskrevs som ”kall och hård, principfast”. I två av familjerna framkom att barnets hörselskada påverkade relationen mellan pappa och barn under uppväxten genom att pappan aldrig lärde sig teckenspråk:²⁰⁴

” Det är svårt. Om jag säger hej eller tecknar nånting till honom så struntar han bara i mig. Ja, det har varit så hela min uppväxt. Jag har aldrig känt någon vidare omsorg från honom, skulle jag säga. Inget intresse. (M 35+ år)

I några familjer blandades teckenspråk i varierande grad med ursprungslandets språk och svenska. Tre intervjudeltagare beskrev att de aldrig haft en fungerande kommunikation med ett gemensamt språk i familjen under uppväxten. I en familj beskrevs en hierarki med de hörande syskonen i toppen, vilka pappan brydde sig om och kommunicerade med, medan de två döva syskonen fanns längst ned i hierarkin och fick mindre uppmärksamhet.

I denna familj levde intervjudeltagaren med starka begränsningar och kontroll. Han beskrev en i stort sett obefintlig relation till pappan eftersom pappan aldrig hade lärt sig teckenspråk:

” De hörande syskonen pratar han [pappan] med och är social med. Så det är en stor statusskillnad inom familjen. Att de hörande som pratar med varandra, än oss som är döva (M 35+ år).

²⁰⁴ Språkdeprivation är en social konsekvens av en understimulerad språkutveckling. Personer med språkdeprivation misstas ofta för att ha låg IQ eller en kognitiv funktionsnedsättning (Norberg, 2021).

Våld kopplat till funktionsnedsättning

Fyra av intervjudeltagarna beskrev att de utsatts för fysiskt våld under uppväxten. I en av familjerna var våldet kopplat till en allmänt kaotisk familjesituation utifrån föräldrarnas arbetslöshet och ekonomiska svårigheter samt psykisk ohälsa.²⁰⁵ I de andra tre familjerna beskrevs våldet vara kopplat till en språkförbistring mellan det döva barnet och de hörande föräldrarna. När barnet inte förstod på grund av att kommunikationen inte var på teckenspråk eskalerade frustrationen och föräldrarna tog till fysiskt våld för att få barnet att lyda:

Blivit örfilad många gånger. Nypt många gånger. Blivit slagen, misshandlad. Absolut, flera gånger. Många gånger. Jag tänker att de hade svårt att förstå. Förstå sig på mig, tänker jag. Att de försökte prata med mig och så blev det konflikter. Jag kanske inte skötte mig i skolan alltid och när jag kom hem så blev det en konflikt om det. (M 30+år)

En intervjudeltagare beskrev hur pappans våld under barndomen inneburit att en orosanmälan gjorts till socialtjänsten. Vem som gjorde anmälan var oklart för intervjudeltagaren men resultatet blev att pappan, av rädsla för att socialtjänsten skulle omhänderta barnet, tog barnet till familjens ursprungsland och lämnade det där tillsammans med mamman och syskon. Under denna period hade barnet ingen tillgång till utbildning. Efter återkomsten till Sverige har pappan aldrig använt fysiskt våld men heller inte engagerat sig i barnet.

Aktuell situation

Vid tidpunkten för intervjuerna hade en av de fem intervjudeltagarna skyddad identitet på grund av tidigare partners våldskapital och kriminalitet. Två hade brutit med sina familjer eller blivit uteslutna ur familjegemenskapen, men där fanns inget hot om fysiskt våld. En hade eget boende och kontakt med familjen eftersom hot om våld kom från släkten, inte föräldrarna. En hade flyttat tillbaka hem efter en skilsmässa från ett tvångsäktenskap. Även om det fanns en önskan om att bo i egen lägenhet var banden till mamman så starka att en flytt hemifrån utan giftermål inte fanns inom rimlighetens gränser.

Av etiska och säkerhetsskäl presenteras intervjudeltagarnas aktuella situation i punktform nedan, där ordningen från första stycket har ändrats i det andra stycket.

Funktionsnedsättning och psykisk (o)hälsa

- Döv som femåring efter en allvarlig virusinfektion. Är självständig, behöver tolk vid till exempel läkarbesök, tandläkare. Mobbad som barn i skolan, fick inget stöd från föräldrar, skola eller BUP. Är tacksam för livet, trivs bra. Livet går lite upp och ner men har haft suicidtankar på grund av brytningen med familjen.

²⁰⁵ Jernbro, Landberg & Thulin (2023).

- Döv och synskadad. Använder taktilt teckenspråk eller närtolkning. Har PTSD efter svår uppväxttid. Lever med stor press då hot från expartnern finns kvar. Har sökt hjälp från samhället utan resultat. Har tappat tilliten till samhällets förmåga att ge stöd. Har fått stöd från NKJT. Mobbad som barn på grund av hörselskada.
- Är född döv med en progredierande synskada. Hjälpmedel består av bildtelefon, dator och Ipad med förstorad text, vit käpp, vibrationsväckarklocka i sängen och dörrklocka med lampa. Det psykiska måendet går upp och ner, känner sig begränsad, saknar utvecklingsmöjligheter. Har fått hjälp av dövblindteamet med en LSS-ansökan.
- Är född döv. Fick cochleaimplantat som tvååring. Hör tillräckligt bra för att kunna tala, prata i telefon. Klarar att vid behov ringa och boka teckentolk. Trivs bra, har stabil inkomst, mår bra.
- Grav hörselskada. Hörseln kommer att försämrast. Behöver hörapparater och använder teckentolk ibland. Klarar sig i den hörande världen men är trygg med teckenspråk. Trivs generellt bra i livet. Är under utredning för adhd. Mobbad under skoltiden. Har sökt hjälp av psykolog under uppväxten med stöd från Dövteamet, dock utan att få adekvat stöd.

Sysselsättning och fritid

- Bor i egen lägenhet. Egen företagare. Aktiv fritid, umgås med vänner, går på konserter, målar, tränar. Har partner.
- Bor tillsammans med partner i lägenhet. Jobbar på ett lager som avdelningschef, distansstudier parallellt på komvux för att få fullständiga gymnasiebetyg. Aktiv i föreningslivet med tre styrelseuppdrag.
- Bor i egen lägenhet. Universitetsstudier på utländskt universitet för döva. Frilansar som skrivande utredare och teckenspråkstolk²⁰⁶ parallellt med arbetssökande. Tycker om att meditera, bada i kalla vatten och se musikalföreställningar. Aktiv i föreningslivet. Saknar partner.
- Bor hemma hos föräldrarna. Jobbar i lager. Ensam döv på arbetsplatsen. Kommunikerar med arbetskamrater genom skriftspråk. Har tidigare varit utsatt för tvångsäktenskap men fick tillåtelse av föräldrarna att skiljas. Saknar partner i dag.
- Saknar fast skyddat boende. Löser situationen på egen hand från dag till dag. Tidigare utsatt för tvångsäktenskap men nu separerad. Har två vuxna barn.

²⁰⁶ I detta fall arbetade intervjudeltagaren som teckenspråkstolk mellan svenskt teckenspråk och andra tecknade språk.

En varierande hjälp från samhället

En central del av syftet med denna studie var att undersöka vilka erfarenheter målgruppen har av samhällets stöd och hjälp. Intervjudeltagarnas erfarenheter visade på en stor bredd av både behov och tillgång till samhällets hjälp och stöd.

Det första undertemat beskriver intervjudeltagarnas kontakter med samhällets hjälpfunktioner under barndomen. Det andra undertemat ger en komplex bild av intervjudeltagarnas behov av stöd och samhällets möjligheter att ge stöd rörande kontroll, begränsning och våld inom en hederskontext.

Leva med hörselskada

Teckenspråket är ett visuellt-gestuellt språk med ett eget ordförråd och en egen grammatik. Det har inte alltid varit accepterat som ett språk, vilket skapat stora problem för döva. Först 1981 erkändes teckenspråk som dövas förstaspråk i Sverige. Det innebär att intervjudeltagarnas erfarenheter av samhällets stöd när det gäller hörselskadan varierade beroende på ålder men också på födelseland. I dag är ett personcentrerat och sammanhållet vårdförlopp för grav hörselskada under utveckling inom regionerna.²⁰⁷ Målet är att personer med grav hörselnedsättning ska få optimala förutsättningar till kommunikation, interaktion och delaktighet.

En av intervjudeltagarna, som var född i Sverige, fick tillgång till teckenspråket fullt ut när hen var 25 år. Före dess tecknade hen i smyg med sina vänner:

Det har tagit lång tid. Jag har vuxit upp med extrem språkträning. Jag har vuxit upp som om jag är hörande. Jag lever fortfarande som om jag är hörande. I en hörande värld och jag är stendöv och jag gissar vad folk tänker. (K 50+ år)

Teckenspråk är det gemensamma språket inom dövvärlden och används i direktkommunikation på samma sätt som hörande använder talspråk. I flera av de ursprungsländer som intervjudeltagarna kom ifrån finns dock inga möjligheter till utbildning i teckenspråk. En tråd i beskrivningarna av familjerelationerna handlar om språkförbistring, eftersom flera beskrev att ett gemensamt språk saknades i familjen.

I Sverige finns möjligheter för föräldrar att lära sig teckenspråk men det är ett frivilligt stöd.²⁰⁸ Under intervjuerna framkom att föräldrarna i en av familjerna inte hade tagit till vara den hjälp som samhället erbjuder. Enligt sonen var det familjens kulturella bakgrund som hindrade. Att använda teckenspråk var inte något som var vanligt utan sågs mer som något felaktigt eller dåligt:

²⁰⁷ Kunskapsstyrning hälso- och sjukvård (2024).

²⁰⁸ Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) erbjuder utbildning i teckenspråk för både unga och vuxna som har anhöriga med hörselskada.

Nej, vi har inte så mycket kommunikation. Pappa sitter oftast ensam. Jag pratar med mamma. Därför att pappa inte har brytt sig om det. Han vill inte lära sig tecken. Han tycker att det är fel, och mamma vill lära sig lite tecken. Det är det där med kulturen. Jag får liksom inte utvecklas socialt. Det är svårt att uttrycka sig. Jag känner att jag går lite bakåt i utvecklingen. Jag blir påverkad av att pappa sitter där själv, och det påverkar mig. Då blir jag också ensam. Då blir jag också lite stängd. (M 35+ år)

En annan av intervjudeltagarna, som inte var född i Sverige, hade förlorat sin hörsel vid en svår virusinfektion när han var fem år. Detta blev en chock för hela familjen. Barnet började i en vanlig skola för hörande i ursprungslandet då det inte fanns teckenspråkiga skolor men det fungerade inte. Det var mycket oro och barnet var involverat i slagsmål i skolan. Föräldrarna var välutbildade med släkt i Sverige och efter en noggrann planering valde de att migrera till Sverige för att ge sitt barn möjligheter till utbildning på teckenspråk:

För de ville att jag skulle komma hit och få samma möjligheter som de andra. Inte att jag skulle få börja i en lägre klass utan att jag skulle ha möjlighet att komma in och hamna på samma nivå som mina jämnåriga. Och flyttade när jag var tio år gammal till Sverige. Just på grund av att jag är döv. (M 30+ år)

Intervjudeltagarna använde teckenspråk och några hade även viss hörsel. I två familjer fanns syskon och/eller en förälder med hörselskada men övervägande delen av intervjudeltagarnas familjemedlemmarna var hörande. Kommunikationen mellan familjemedlemmarna var varierande och skiftade mellan svenska, ursprungslandets språk och teckenspråk. I ett par familjer hade kommunikationen mest bestått av fysisk tillrättavisning. Förutom stöd för hörselskadan hade en intervjudeltagare sökt psykologstöd två gånger via Dövteamet för att få hjälp med att strukturera sitt vardagsliv. Det fanns en misstanke om adhd men ingen utredning gjordes, vilket hade inneburit svårigheter för hen att klara sitt vardagsliv.

Ingen av de tre männen som deltog i studien var i behov av skydd eftersom de inte levde med hot om våld. I ett fall skymtade en viss oro kring släktingar med kopplingar till gängkriminalitet och med våldskapital. En jämförelse gjordes med släktingars situation i ett annat land med ett konstaterande om att Sverige har ett bra skyddsnät. Samtidigt reflekterade han över att kvinnojourer och skyddat boende främst var till för kvinnor och för hörande kvinnor:²⁰⁹

²⁰⁹ Skyddat boende är sedan 2024 en boendeinsats enligt SoL. Enligt den nya lagstiftningen är målgruppen den som, oavsett kön, behöver stöd och skydd till följd av hot, våld eller andra övergrepp. Socialtjänsten kan, efter utredning och riskbedömning, bevilja skyddat boende för både vuxna och barn enligt 9 kap. 5-6 §§ SoL (Se prop. 2023/24:31, s. 81).

För döva finns det ju inte utbyggd på samma sätt. Så det är ju frågan hur man gör. Jag har flera gånger funderat på det. Jag tänker att de såklart tar emot mig ändå om det skulle hända någonting och så använder man tolk. Det skyddade boendet. Peppar, peppar, peppar så har jag aldrig någonsin haft det behovet. (M 30+ år)

En villkorad tillhörighet

Under en av intervjuerna framkom bilden av en stark hederskontext på intervjudeltagarens pappas sida där framför allt mamman varit utsatt av mannens släkt och kallats för ”hora” eftersom hon ansetts vara för öppen, inte bar slöja och inte var muslim. När föräldrarna väntade sitt första barn tog de avstånd från de hedersnormer som fanns i släkten. De ville att barnet skulle få växa upp i frihet. Enligt intervjudeltagaren blev det en uppväxt med frihet utan gränssättning, vilket inneburit andra svårigheter. Under tonårstiden hade intervjudeltagaren lagt upp en bild av sig själv där hon poserade lättklädd på sociala medier vilket ledde till att hon fick hot från släkten.

Även om föräldrarna hade tagit avstånd från hedersnormer, som till exempel normer om kvinnors kyskhet och lydnad, fanns den kollektiva dimensionen av en hederskontext kvar inom släkten. Kvinnan beskrev det som att hon var en generation ifrån att själv bli drabbad av hedersrelaterat våld:

Och jag har också blivit hotad av min pappas sida, liksom. För att jag har varit superrebellisk tidigare. Men jag hade föräldrar som backade upp mig i det där, vilket är jätteovanligt. Det är en generation i hederskulturen, men en generation ifrån att själv bli väldigt drabbad. (K 20+ år)

Kvinnans släktingar, både i Sverige och i ursprungslandet, bevakade att familjemedlemmarna följde hedersnormerna. Att en ung kvinna lägger upp bilder på sig själv på sociala medier där hon visar mycket bar hud var något som flera släktmedlemmar, främst på pappans sida, inte kunde tolerera. En aktion planerades för att återupprätta släktens heder. Men även om större delen av släkten levde i en hederskontext fanns det de, främst på mammans sida, som hade en mer flexibel och pragmatisk syn. En äldre kvinnlig släkting, som bodde kvar i ursprungslandet och var familjens hövding efter makens bortgång, varnade mamman om att det fanns ett dödshot mot dottern: släktingar från pappans sida var på väg till Sverige och ett mord på dottern planerades. Mordet kunde avvärijas men följden blev att hela släkten på pappans sida tog avstånd från familjen.

När intervjudeltagarna beskrev hedersnormernas betydelse för deras val, till exempel när det gällde vilka bilder de lade upp på sociala medier, var det utifrån ett större sammanhang än kärnfamiljen. En av intervjudeltagarna beskrev det så här:

”

Att det [deras val av handlingar] måste harmoniera med vad familjen tycker. Det måste synkas med familjen. När jag säger familjen så är det inte mina föräldrar och syskon jag pratar om. Utan det är också mina systrars män och deras familjer. Det är farmor och farfar. Och det är farmor. Och det är allt och alla. Det är kompisar. Det är hela den kulturella och religiösa gruppen. (M 20+ år)

En annan bild av en hederskontext framkom under intervjuerna och handlar om en familj som beskrevs som starkt kyrklig med betoning på att leva strikt efter kristendomen. Samtidigt beskrevs föräldrarna som öppna för det nya landets kultur. Familjemedlemmarna anpassade sig snabbt till det svenska samhället eftersom föräldrarnas inställning var att migranter ska och bör anamma svenska normer och värderingar. ”Ja, jag blev svensk jättesnabbt”, som sonen beskrev det under intervjun. I familjen välkomnades alla, även sonens vänner som tillhörde dövvärldens regnbågscommunity. Parallellt med att familjen anpassade sig till det svenska samhället fanns en stark norm om heterosexualitet kvar inom familjen och släkten. Föräldrarna slog vakt om traditioner kring högtider, till exempel att ett bröllop varar i sju dagar med hundratals gäster i blandade åldrar men med en stark könssegregering där kvinnor firar tillsammans med kvinnor och män firar tillsammans med män.

Under ungdomstiden blev sonen i denna familj mer och mer medveten om att han inte kunde följa den starka heteronormen som fanns i familjen och släkten, vilken innebar att kärlek per automatik är till någon av motsatt kön. I familjen legitimerades normen om heterosexualitet med en koppling till Bibelns skapelseberättelse:

”

De har alltid sagt Adam och Eva. Det är det de alltid går tillbaka till, Adam och Eva. Jag är mer Adam och Steve. (M30+ år)

Den kollektiva dimensionen av en hederskontext blir synlig även i denna familj genom att föräldrarna hade kunnat acceptera sonens homosexualitet om det bara hade handlat om den egna kärnfamiljen. Intervjudeltagaren beskrev en stark rädsla hos föräldrarna för att stötas bort från släkten – en rädsla som handlade om att bli utesluten från släktens gemenskap och att inbjudningar till högtider som dop och bröllop skulle sluta komma. Som en vuxen man reflekterade sonen över föräldrakärlekens villkor:

”

Jag tänker liksom att det finns en ovillkorlig kärlek. Men mina föräldrar har haft en villkorad kärlek. Det är kärlek på deras villkor. Så länge det funkar så som de vill så funkar det. Då får jag kärlek. Men inte när jag inte följer deras villkor. (M 30+ år)

Bilden av en hederskontext med en stark heteronorm fanns i fler familjer, vilket påverkade de unga män som kände attraktion och kärlek till andra män. För dessa män blev

gymnasietiden på internatskolan för döva en möjlighet att på avstånd från familjen få utrymme att utveckla en egen identitet:

Det var första gången mina föräldrar inte hade den insynen. Så det var ju en fas och en jätteförändring för mig som person. Jag gjorde en jätte, jätte, jättetransformation. Det här är jag och hittade mitt sanna jag under den här tiden. (M 20+ år)

När intervjudeltagaren väl var hemma igen blev det svårt att anpassa sig och en flytt planerades till egen lägenhet. När sista flyttlådan hämtades ”så sa min mamma det till mig. Att ’jag vill inte ha dig längre i mitt liv’, sa min mamma till mig”.

Vid intervjutillfället hade det gått cirka tre år utan kontakt med familjen. Vid ett tillfälle hade pappan kommit till hans arbetsplats, som är ett släktföretag. Pappan hade sträckt ut handen och hälsat på sonen som om han var en främling:

Pappa var jättelugn. Kom fram, tog mig i hand. Presenterade sig med namn. Jag var helt död i hans ögon liksom. (M 20+ år).

Framtidsreflektioner

Ett särskilt kännetecken för hedersrelaterat våld och förtryck är den kollektiva dimensionen och att hot och våld kan komma från fler än en person genom att en större släktgemenskap kan vara inblandad.

I det sista avsnittet vänder intervjudeltagarna blicken framåt och ger inledningsvis ett par exempel av den kollektiva dimensionen av hedersrelaterat våld. Vidare beskrivs priset för ett utvidgat handlingsutrymme.

Att leva med hot om våld

Intervjudeltagarna var en heterogen grupp med varierande erfarenheter av en hederskontext. En av intervjudeltagarna hade erfarenhet av hedersrelaterat våld genom att bli tvingad till ett äktenskap med en man som tillhörde ett kriminellt gäng med internationella kontakter. Trots att hon levde med skyddad identitet och lyckats få igenom en skilsmässa fanns hoten kvar, både från exmaken och från det kriminella gänget.

Hos en annan av intervjudeltagarna var det inte föräldrar och syskon som utövade våld och hot om våld. Hoten kom i stället från delar av den stora släktgemenskapen som fanns spridd över flera världsdelar. Men med stöd från sin närmaste familj och ett starkt nätverk av människor runt omkring sig var hen inte rädd. Samtidigt hade hon vidtagit försiktighetsåtgärder genom att lägga ut information om hoten på sociala medier, med namngivna personer:

Sen behöver det inte betyda att ingenting kan hända. Jag menar, det hände Fadime också, men i och med att min närmsta familj backar mig så hårt så tror jag att jag är väldigt skonad jämfört med [Fadime]. Så det är väl min närmsta allvarliga situation. (K 20+år)

Priset för ett utvidgat handlingsutrymme

Av de tre män som deltog i intervjuerna hade två flyttat från sina familjer; en hade flyttat till en annan del av landet medan den andre mannen hade flyttat ihop med en man i samma stad. För båda männen hade flytten inneburit ett utvidgat handlingsutrymme med möjlighet att få uttrycka sin sexualitet som homosexuella.

Deras familjer hade reagerat på olika sätt. Den ena familjen hade tagit avstånd och helt brutit med sonen. I denna familj fanns ingen historia om fysiskt våld. I den andra familjen, som hade bott 25 år i Sverige, fanns en historia av fysiskt våld sedan barndomen. När sonen kom ut som homosexuell hade mamman reagerat så starkt att hon gett honom en örfil. ”Hon har spottat på mig, riktigt arg har hon varit på mig”, beskrev sonen under intervjun. Mamman tog det så hårt att hon inte klarade av att gå till arbetet utan blev sjukskriven i två månader.

Vid intervjutillfället hade det gått drygt tre år och föräldrarna hade fortfarande inte accepterat sonens sexuella läggning. Med pappan hade sonen ingen kontakt: ”Han skäms extremt mycket. För att jag inte blev så som han förväntade sig att jag skulle bli”:

Men det känns som att mina föräldrar på något sätt, det här är jobbigt, att de ändå håller mig kvar. De tror på något mirakel. De ber. Mamma är extrem i detta. Mamma säger att hon ber väldigt mycket. Hon hoppas på ett mirakel. Det är det som håller henne uppe. För att jag fortfarande inte har någon pojkvän. Så det är det hon hoppas. (M 30+ år)

Männen beskrev inget hot om fysiskt våld efter uppbrottet från familjerna. Båda beskrev dock hur de, utifrån släktgemenskapernas starka normsystem, tvekade att lägga ut bilder på sociala medier som kunde koppla dem till Pride eller andra regnbågscommunities. Anledningar som uppgavs var dels hänsyn och respekt till familjen och för att undvika att öka på föräldrarnas känslor av skam och ilska, dels för att inte riskera att deras familjemedlemmar blev uteslutna ur den större släktgemenskapen.

Den tredje mannen beskrev en stark längtan att kunna flytta hemifrån till ett eget boende. Men att bo ensam utan att vara gift var inte en möjlighet inom denna familj. Föräldrarna hade några år tidigare skickat honom till familjens ursprungsland för att gifta sig med en hörande släkting. Det var ett äktenskap hans föräldrar hade bestämt. Paret bosatte sig i ursprungslandet men äktenskapet var inte lyckligt. Under intervjun beskrev mannen hur han, genom teckenspråk, försökte vädja till sina föräldrar om att få skiljas:

Jag ville skiljas och då försökte jag säga till mamma och pappa att jag ville skiljas. Vi satt där på flyget och då grät jag. Och mamma såg det och förstod att jag verkligen inte ville vara gift. (M 35+ år)

Det fanns en språkförbistring i familjen eftersom pappan inte kunde teckenspråk och mamman hade bristfälliga kunskaper. Men genom tecken som förstärktes av sonens tårar lyckades han tills sist övertyga mamman att stödja hans önskan om skilsmässa. Efter skilsmässan fick han flytta hem igen till föräldrarna i Sverige.

Under intervjun beskrev han kontroll och begränsningar från föräldrarna och menade att han saknade möjlighet till utveckling. Som dövblind behöver han en anpassad lägenhet och vid intervjutillfället undersökte han med hjälp av vänner och även Dövteamet möjligheterna att kunna få ett eget boende. Det som hindrade honom var tanken på att göra mamman ledsen; denna tanke var det största hindret för att uppfylla hans dröm om att bli självständig genom att flytta till en egen lägenhet:

Den dagen jag får bo i egen lägenhet så skulle det vara jättebra. Men jag får inte det. Mamma skulle gråta om jag flyttar. Mamma skulle säkert gråta om jag flyttar. Hon har fött och uppfostrat mig. Hon vill mig väl och hon har uppfostrat mig. Så hon skulle gråta om jag flyttar. (M 35+ år)

Sammanfattande analys och diskussion

Två kvinnor och tre män, 20–60 år med hörselskada varav ett par med någon form av dövblindhet, deltog i studien för att berätta om sina erfarenheter av en hederskontext. Samtliga hade på egen hand kontaktat NKJT för att delta efter att ha sett information om studien på sociala medier. Intervjudeltagarna var en relativt resursstark grupp där tre levde självständigt med arbete, egen bostad och ett aktivt socialt liv. En bodde kvar hemma, hade ett anpassat arbete och ett socialt nätverk av vänner. Den femte intervjudeltagaren var den enda som levde under hot från en tidigare partner med stort våldskapital. Trots flera försök från polis, socialtjänst, banken, Skatteverket med flera hade personen inte fått den hjälp och det stöd hen behövde. Någon tillit till samhällets stöd hade personen inte längre kvar.

Språkförbistring – språkdeprivation

En röd tråd genom berättelserna är brister i, eller avsaknad av, ett gemensamt språk i familjerna. I någon familj synliggjordes även språkdeprivation. För att kunna utvecklas behöver en individ tillgång till ett fungerande, rikt språk och ett nära samspel med sina föräldrar.²¹⁰ Att som döv eller gravt hörselskadad växa upp utan, eller med bristande, teckenspråk och inte få det tidiga behovet av kommunikation och språkinläring tillgodosett

²¹⁰ Assmo Wahlberg, Martinsson & Waldo (2016).

kan medföra problem med kognitiva och psykiska funktioner och ge stora svårigheter i vardagslivet.

Två av intervjudeltagarna beskrev att de inte fått tillgång till teckenspråk som barn. I ena fallet var ålder en avgörande faktor eftersom riksdagen först 1981 erkände dövas rätt till teckenspråk som modersmål i Sverige och det blev ett erkänt undervisningsspråk i dövskolan.²¹¹ I det andra fallet fanns migration samt kulturella föreställningar kring hörande som en styrande faktor.

Skolans roll

Språket är grundläggande för att individen ska kunna forma en egen identitet och kunna utveckla de grundläggande färdigheter som behövs för att navigera genom livet. Under uppväxten hade skolan inom dövvärlden i ett par familjer fungerat som en skyddande faktor genom tillgången till utbildning men också genom tillgången till en ung dövvärld med ett gemensamt språk och delade erfarenheter av en identitet som döv. Genom att familjernas gemensamma språk var bristfälligt gav tiden på internatskolan männen ett större handlingsutrymme där de kunde skapa egna sociala kontaktnät.

Föräldrarnas bristande kunskaper i teckenspråk tillsammans med det geografiska avståndet till skolan gav utrymme för männen att fritt få utveckla sin sexuella identitet, oberoende av familjens starka normsystem. Att bo hemifrån innebar att föräldrar och syskon inte hade samma möjligheter att kontrollera sönerna – en möjlighet som förmodligen inte hade varit lika stor om männen varit hörande och bott kvar i hemmet.

Samtidigt var hörselklassen i grundskolan en plats där två av de fem intervjudeltagarna beskrev att de utsatts för mobbning under uppväxten. Studiens resultat går igen i Stiftelsen Allmänna Barnhusets nationella kartläggning av våld mot barn²¹² som visar att en funktionsnedsättning närmast fördubblade sannolikheten för att bli mobbad, psykiskt misshandlad, fysiskt misshandlad eller bli utsatt för sexuella övergrepp.

Hjälp och stöd från samhället

Under intervjuerna framkom att deltagarna varit i kontakt med olika samhällsinstanser för att få hjälp och stöd med anpassningar på grund av funktionsnedsättningen men också för andra problem. Skolan, både integrerade hörselklasser och dövskolor, hade varit en plats där deras teckenspråk utvecklats. Samtliga hade även haft kontakt med habiliteringen för olika typer av hjälpmedel med goda resultat. En person hade goda erfarenheter av sjukvården för operation av cochleaimplantat. Två beskrev kontakter under uppväxten med BUP för stöd på grund av mobbning i skolan, Ingen av dessa två hade dock fått adekvat stöd och hjälp från BUP. En beskrev kontakter med Dövteamet för psykologstöd under tonåren för att få hjälp

²¹¹ I språklag (2009:600) beskrivs enskildas tillgång till språk: "14 § Var och en som är bosatt i Sverige ska ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda svenska. Därutöver ska" /.../ "2. den som är döv eller hörselskadad och den som av andra skäl har behov av teckenspråk ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda det svenska teckenspråket."

²¹² Jernbro, Landberg & Thulin (2023).

med utredning av adhd, dock utan att få adekvat stöd. Vid intervjutillfället hade personen en pågående adhd-utredning inom psykiatri.

En person beskrev att vänner och imamen inom moskén var ett stöd kring den sociala situationen. En person hade fått hjälp av dövblindteamet med en LSS-ansökan. En person beskrev, utifrån ett angeläget behov av skyddad identitet, kontakter med bank för hjälp med bank-id samt med polis, Försäkringskassan, socialtjänsten och Skatteverket utan att få adekvat hjälp och stöd för att kunna leva ett liv i säkerhet. Även kontakter med Försäkringskassan nämndes för personer som hade fått ett anpassat arbete. Slutligen hade samtliga haft kontakt med NKJT för samtalsstöd och sociala kontakter men också för hjälp med konkreta och praktiska frågeställningar.

Våld kopplat till funktionsnedsättning

Som tidigare studier visat innebär en funktionsnedsättning en ökad sårbarhet för att utsättas för våld.²¹³ Ur ett intersektionellt perspektiv framkommer hur det fysiska våldet interagerar med ålder och kön och med funktionsnedsättningen, och det handlar om att barnet, i den här studien var det främst sönerna, och föräldrarna inte förstod varandra på grund av att de saknade ett gemensamt språk.

I en familj synliggörs hur funktionsnedsättning interagerar med kulturella normer om hörandet som normalitet och med religiösa föreställningar om att hörseln är nödvändig för att höra Guds röst. En hierarki beskrevs i familjen med hörande syskon i toppen och döva syskon i botten, där pappan inte visade något intresse för att lära sig teckenspråket för att få kontakt med barnen. Ett resultat är att detta bidrog till språkdeprivation men också till en känsla av utanförskap.

Transnationella hedersnormer

Intervjudeltagarnas berättelser visar att hedersnormer kan vara starka och att normernas betydelse behöver förstås utifrån ett större sammanhang än individen och kärnfamiljen. Det större sammanhang som beskrevs var baserat på giftermål och blodsband men kunde också inbegripa ett större kollektiv som omfattade gemensamma kulturella och religiösa meningssystem. I ett fall bestod kollektivet av ett internationellt kriminellt nätverk. Vidare kunde hedersnormer vara transnationella genom att de sträckte sig ut genom släktens grenar på global nivå. Upprätthållandet av normer om kvinnors lydnad och kyskheter kunde ske på distans, och vid normbrott kunde hot om våld och även mordhot överföras via transnationella sociala band från ursprungslandet och materialiseras i Sverige.

I ett par berättelser var normen om heterosexualitet som den enda sanna och rätta sexuella läggningen överordnad familjernas omsorg om en son med funktionsnedsättning som medförde ett visst behov av familjens stöd. Den kollektiva dimensionen av en hederskontext synliggjordes genom föräldrars starka känslor av skam över sonens normbrott utifrån

²¹³ Myndigheten för delaktighet (2017; 2023b); Jernbro, Landberg & Thulin (2023).

föreställningar om släktens negativa reaktion och en stor rädsla för att bli utesluten ur den kollektiva (släkt)gemenskapen.

Under intervjuerna gavs exempel på att individens val, små som stora, i en hederskontext oftast inte utgick från dem själva utan från det meningssystem som delades av ett större kollektiv, en släktgemenskap. Det var utifrån detta sammanhang som intervjudeltagarnas val om att följa eller bryta mot hedersnormer formulerades och genomfördes. I valet mellan att bryta mot normen om heterosexualitet eller foga sig och acceptera att äktenskap endast kan ske mellan vad en av männen beskrev som "Adam och Eva" hade två män i stället valt att ha en individuell utgångspunkt. Utifrån sina egna upplevelser valde de att bejaka sig själva som personer och sina egna känslor kring sin sexualitet och menade att ett äktenskap lika gärna kunde ske mellan vad som en av männen beskrev som "Adam och Steve", det vill säga mellan två män. Intervjudeltagarnas val gjordes utifrån ett individuellt perspektiv och innebar att de bröt mot rådande hedersnormer; i dessa fall hade det inneburit ett uppbrott från familjen.

Hedersnormer kunde vara transnationella och genom sociala medier var det enkelt för den större släktgemenskapen, oavsett var i världen den befann sig, att följa släktingars aktiviteter. Banden till familjen var starka trots brytningen och innebar att intervjudeltagarna självmant begränsade sitt handlingsutrymme genom att till exempel inte lägga ut bilder som kopplade manliga intervjudeltagare till Pride och andra regnbågscommunities. En kvinnlig intervjudeltagare valde att vara mer försiktig och avstod från att lägga ut bilder som visade alltför mycket bar hud.

En ambivalens synliggörs i intervjudeltagarnas omsorg om föräldrar och familj utifrån en villkorad tillhörighet. Intervjudeltagarna ville ha kvar en relation till sina familjer samtidigt som de ville ha möjlighet att bejaka sin individuella frihet. Intervjudeltagarna var medvetna om att den villkorade tillhörigheten inte bara handlade om deras tillhörighet till familjen; i förhållande till den större släktgemenskapen var även föräldrarnas och familjens tillhörighet villkorad. Utifrån den villkorade tillhörigheten begränsade intervjudeltagarna sitt eget individuella handlingsutrymme. Begränsningen gjordes av vad som kan tolkas som respekt för föräldrarna – en respekt som i tidigare forskning om familjerelationer inom en hederskontext har identifierats som en mix av kärlek, lojalitet och beundran men också skam, skuld och rädsla.²¹⁴

I denna studie har främst känslor av kärlek, lojalitet men också skam och skuld synliggjorts som drivkrafter för att undvika att familjen blev utesluten ur den större släktgemenskapen. Ur ett intersektionellt perspektiv synliggörs hur hedersnormer om heterosexualitet interagerar med hederskontextens kollektiva dimension men också med religiositet. Utövandet av våld inom en hederskontext beskrivs vanligtvis vara kopplat till upprätthållandet av normer eller som sanktion vid en överträdelse. Tidigare forskning om

²¹⁴ För ett vidare resonemang om den emotionella dimensionen av en patriarkal familjeorganisering i en hederskontext, se Björktomta (2012).

hedersrelaterat våld visar våldets olika former²¹⁵ och i denna studie beskrivs psykiskt våld i form av avståndstagande och uteslutning ur familjegemenskapen tillsammans med visst fysiskt våld vid brott mot heteronormen.

I en familj synliggörs hur normen om heterosexualitet legitimerades och förstärktes med en stark religiositet och kyrkligt engagemang, vilket i sin tur ytterligare förstärkte känslan om en villkorlig tillhörighet. Psykiskt våld med emotionell utpressning blir synligt genom beskrivningarna av mammans enträgna bön och religiösa föreställningar om sonens återvändande till en heterosexuell man. Psykiskt våld genom skam och skuldbeläggning blir synligt genom pappans starka känslor av skam inför tanken på att den större kollektiva släktgemenskapen skulle få kännedom om att sonen inte levde upp till hederskontextens ideal om heterosexualitet. Skammen var så stark att pappan uteslöt sonen ur familjegemenskapen.

Slutsatser

Som tidigare forskning visar överförs normer om kön, sexualitet, familjefrågor men även religion tidigt under uppväxten, under den första socialisationen. Centralt för förståelsen är hur normer inom familjen och i det omgivande samhället överförs eller ärvs mellan generationer. Styrkan ligger i att det handlar om *morality made flesh*,²¹⁶ det vill säga om förkroppsligad moral.

Ett resultat av studien är vikten av att tidigt fånga upp barn med hörselnedsättning, dövhet respektive dövblindhet för att undvika språkdeprivation. Förutsättningarna för detta har under senare år blivit bättre genom att ett nytt personcentrerat och sammanhållet vårdförlopp vid grav hörselnedsättning har implementerats i regionerna.²¹⁷ Målet med vårdförloppet är att personer med grav hörselnedsättning ska få optimala förutsättningar till kommunikation, interaktion och delaktighet.

Ett aktivt arbete behövs för att ungdomar med hörselskada eller dövblindhet ska kunna få tillgång till gymnasiestudier och senare även arbete, alternativt daglig verksamhet. Det behövs även ett strategiskt arbete för att ge personer med olika former av hörselnedsättning eller dövblindhet möjligheter att träffa personer inom döv världen. Resultatet visar på behovet av ett aktivt och strategiskt arbete för att utbilda personal inom skola, vård och omsorg samt socialtjänst om hedersnormer och vilka konsekvenser dessa normer kan få för personer med funktionsnedsättning som växer upp inom en hederskontext.

²¹⁵ Björktomta (2019).

²¹⁶ Bourdieu (1984/1995, s. 86). För en användning av begrepp, se även Björktomta (2012).

²¹⁷ Kunskapsstyrning hälso- och sjukvård (2024).

Kapitel 9 – Delstudie 5: Unga kvinnor med funktionsnedsättning

I detta kapitel presenteras resultatet av delstudie 5 utifrån intervjuer med fem unga kvinnor, 19–30 år, som har någon form av funktionsnedsättning, psykisk ohälsa och/eller PTSD samt erfarenheter av att växa upp i en hederskontext. Samtliga hade varit utsatta för olika former av våld av familjemedlemmar. Vid tidpunkten för intervjuerna hade alla skyddad identitet.

Rekrytering och urval

Rekrytering av intervjudeltagare har till största delen skett från civilsamhällets verksamheter samt privata aktörer men också med hjälp av Myndigheten för delaktighet. En förfrågan skickades ut via mejl till 36 kommuner, organisationer och enstaka verksamheter, till exempel skyddade boenden, kvinnojourer och ideella verksamheter runt om i Sverige, för att få kontakt med målgruppen. Vid förfrågan om deltagande bifogades ett informationsbrev om studien samt önskan om att vidarebefordra förfrågan till möjliga deltagare. Detta innebär att kontakten med deltagare har gått via någon yrkesverksam, till exempel en behandlare, kontaktpersoner på kvinnojourer eller boendestödare.

Inklusionskriterier har varit unga och vuxna från 15 år och uppåt där någon form av funktionsnedsättning förekommer tillsammans med erfarenheter av att leva i en hederskontext. Det slutliga urvalet bestod av fem unga kvinnor, 19–30 år. Anledningen till att urvalet lämnades till yrkesverksamma var omsorg om deltagarna. De som har träffat en person tidigare känner delvis till hens situation och har därför större möjligheter att göra en bedömning av hens mognad. Yrkesverksamma fanns även i närheten under intervjutillfället och fungerade som stöd efteråt om behov skulle uppstå. Deltagarna levde vid intervjutillfället under ordnade och trygga omständigheter.

Analysmetod

Delstudie 5 har analyserats med hjälp av reflexiv tematisk analys²¹⁸ för att söka efter gemensamma teman samt skillnader i en form av datadriven analys. Detta innebär att kodning och utvecklingen av teman styrs av det explicita innehållet i intervjuerna. Med syftet i fokus har intervjuerna först lästs igenom flera gånger för att skapa en överblick av materialet, och samtidigt gjordes anteckningar om forskarens första analytiska observationer och insikter. Utifrån forskningsfrågan utvecklades i nästa fas först koder som sammanställdes. Ur dessa koder utvecklades därefter ett bredare meningsmönster som sammanfattades i fyra huvudteman med två underteman vardera. Teman definieras här som ett sammanhängande och meningsfullt mönster som underbyggs av ett centralt koncept eller en idé.²¹⁹

Analysarbetet kan beskrivas som en kreativ process där forskaren pendlar mellan intervjumaterialet, kodning och utvecklingen av teman. I denna fas säkerställdes att de valda

²¹⁸ Braun & Clarke (2019).

²¹⁹ Braun & Clarke (2024).

temana berättar en övertygande historia om intervjumaterialet som besvarar forskningsfrågan genom att teman vidareutvecklas, splittras, kombineras eller förkastas.

Syftet med studien var att undersöka hur vuxna med funktionsnedsättning och erfarenheter av att leva i en hederskontextuell miljö reflekterar kring utsatthet samt erfarenheter av stöd- och hjälpinsatser från samhället.

För besvarandet av syftet har tre övergripande frågeställningar formulerats:

- Hur beskriver deltagarna sina barndomsupplevelser och sin nuvarande situation?
- Vilka behov av stöd beskriver deltagarna att de har och har haft under sin uppväxt?
- Vilka erfarenheter av stödinsatser har de från myndigheter och civilsamhälle?

Analysresultat

I följande avsnitt beskrivs resultatet från intervjuer med fem kvinnor i åldern 19–30 år med funktionsnedsättning och/eller psykisk ohälsa. Intervjuerna har genomförts på plats runt om i landet på den kvinnojour, det skyddad boende eller den öppenvårdsenhet kvinnorna hade kontakt med och där deras stödperson fanns tillgänglig. Det hade gått mellan fyra månader och sju år sedan kvinnorna hade brutit upp och lämnat familjen. Samtliga, även där det gått längre tid sedan uppbrottet, hade kvar kontakten med det skyddade boende där de tidigare bott.

Utifrån deltagarnas berättelser utmynnande den flexibla tematiska analysen i fyra huvudteman med vardera två underteman:

Huvudtema 1: Barndom och uppväxttid

- Föräldra-barnrelationer i en hederskontext
- Latent och manifest våld

Huvudtema 2: Aktuell situation

- Funktionsnedsättning och psykisk ohälsa
- Sysselsättning och fritid

Huvudtema 3: En skiftande hjälp från samhället

- Uppbrotten
- Leva med skyddad identitet

Huvudtema 4: Framtidsreflektioner

- Utvidgat handlingsutrymme
- Frihetens pris.

Av etiska och säkerhetsmässiga skäl presenteras de fem kvinnorna inledningsvis på gruppnivå för att ytterligare skydda deras identitet. Två av kvinnorna tillhörde personkrets 1

inom LSS,²²⁰ en hade fått diagnosen PTSD medan en annan var under utredning för PTSD. Den femte saknade diagnos men beskrev ett mående som pendlade upp och ned. Samtliga beskrev psykisk ohälsa med varierande grad av symtom som depression, utmattningssyndrom, ångest, sömnsvårigheter, mardrömmar och plötsliga vredesutbrott. För en sammanfattande bild över kvinnornas barndomserfarenheter, familjernas normsystem samt skadliga sedvänjor utifrån att de explicit nämndes under intervjuerna.

Barndom och uppväxttid

För att få en tydligare bild av vilka behov kvinnorna hade av stöd och hjälp från samhället tecknas inledningsvis en bild av deras barndomsupplevelser. Det första huvudtemat beskriver kvinnornas ursprungsfamiljer med familjerelationer och uppväxtmiljö. Även om de kom från olika länder och hade olika familjebakgrunder fanns det flera gemensamma nämnare i kvinnornas berättelser om familjerelationerna till en förälder eller båda föräldrarna. Den uppväxttid som beskrevs präglades av försummelse, missbruk, kriminalitet samt våld i olika former och kan liknas vid en dysfunktionell familj där även en förälders funktionsnedsättning i form av psykisk ohälsa framkom i kvinnornas berättelser.

Föräldra-barnrelationer i en hederskontext

På frågan om hur de skulle vilja/önskade att en bra mamma ska vara svarade fyra av de fem kvinnorna att de saknade erfarenheter av en bra mamma. Hos några fanns en föreställning om vad som kan känneteckna ett gott föräldraskap och bra relationer, eller som en av deltagarna beskrev det:

En bra mamma ska vara där för dig. Hon ska kunna stötta dig. Du ska kunna berätta saker för henne utan att känna dig orolig eller rädd för att berätta. Ja, så tänker jag. (19 år).

Men när samma kvinna beskrev sin egen mamma framkom en helt annan bild:

Min mamma var inte en sån riktig. Hon var mer skrämmande. Jag vågade inte säga saker till henne. Jag vågade inte göra. Eller jo, jag gjorde saker bakom min familjs rygg. Jag visste att jag inte skulle få göra det ändå. (19 år)

Att ha en funktionsnedsättning kunde enligt några av kvinnorna innebära att de hade en särskilt utsatt position i en familj där kärlek och stöd från föräldrarna inte var självklart:

²²⁰ Personkrets 1 är diagnosbaserad och inkluderar intellektuella funktionsnedsättningar (utvecklingsstörningar), autism och autismliknande tillstånd. Funktionsnedsättningen ska ha uppstått före 16 års ålder. Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS.

” Alltså, en bra mamma hon ska ge kärlek. Hon ska älska sina barn. Oavsett om hon har diagnos eller inte. Hon ska ge bara extra. Om hon har en tjej. Ge extra. Alltså stöd. Vi säger inte kärlek, stöd. Hon ska inte jämföra med sina andra barn. Men om den här personen behöver kärlek eller behöver stöd så du ska ge. (26 år)

En annan kvinna uttryckte en avsaknad av en positiv relation till sin mamma:

” Har aldrig haft en bra mamma. Jag har ingen erfarenhet riktigt hur en mamma ska vara. Jag har sett andra mammor. Hur de behandlar deras barn. De visar mycket, de bryr sig om vad som händer i barnets liv. (26 år)

En av kvinnorna skilde ut sig från de andra genom att beskriva att hon haft en nära relation till sin mamma:

” Jag tycker vi var väldigt nära. Det var jag som hjälpte henne med hennes studier. Och alla hushållssysslor. Så nära, vi var vänner. Det var kul att prata med henne. (20 år)

Ovanstående citat är utmärkande, eftersom det var den kvinna som beskrev en positiv relation till en av sina föräldrar. När relationen till pappan kom på tal beskrevs den i samtliga fall med avståndstagande i negativa termer:

” Det fanns ju knappt en relation [med pappan]. Vi pratade ju knappt. Vi båda är väldigt tysta. Så det blev bara tyst. (20 år)

Även på frågan om hur de skulle vilja/önskade att en bra pappa ska vara svarade flera att de saknade erfarenheter av en bra pappa:

” Hur ska en bra pappa vara? Jag vet att jag aldrig har haft det. Jag har ju bara blivit misshandlad av mina föräldrar. Så jag vet inte hur bra föräldrar ska vara egentligen. (19 år)

Enligt dottern hade föräldrarna i denna familj blivit utsatta för tvångsäktenskap. De hade inte valt varandra och dottern beskrev att det förekom mycket bråk mellan föräldrarna.

Under intervjuerna framkom att kvinnorna upplevde sig ha fått ta en stor del av ansvaret för hushållet under sin uppväxt, bland annat att städa, diska och vika kläder, vilket flera av dem menade var något helt normalt. I en familj verkade hushållssysslorna ha förenat mamma och dotter och skapat en form av gemenskap:

” Jag lagar mat, städar. Jag gör hushållssysslor. Vi [med mamma] brukar gå ut och shoppa och handla. Det var en daglig sak för oss att sätta oss på kvällen och röka vattenpipa. Det var då hela familjen satte oss ner och pratade. (20 år)

Förutom att sköta hushållssysslorna uppgav två av kvinnorna att de också behövde ta ett stort ansvar för att ta hand om yngre syskon och syskonbarn. Även om de älskade att vara med barnen beskrev de att det stora ansvaret tagit mycket av deras fritid och inneburit att de hamnat efter i skolan och inte hade fått fullgott gymnasiebetyg. Tre av de fem kvinnorna uppgav att de inte hade fullgott gymnasiebetyg. Anledningen till detta varierade från ett stort antal byten av skola på grund av att familjen hade flyttat flera gånger inom Sverige till att utlandsvistelser hade inverkat på sjunkande skolprestationer. Bakomliggande fanns också en hemsituation präglad av kontroll, förtryck och våld.

Uppväxttiden beskrevs av samtliga som en begränsad tillvaro med kontroll, stark betoning på lydnad, oskuldskrav och pojkvänsförbud. Flera beskrev även att föräldrarna hade stränga krav på att döttrarna skulle ha lång och täckande klädsel:

” Alltså, min pappa hade väldigt skev kvinnosyn. Om jag hade på mig, typ vanliga byxor med hål på knäna så blev jag kallad för hora hemma. Han sa att vill du visa ditt kött för män? Han sa att jag lockar till mig män med mitt knä. (26 år)

En konsekvens av krav på könssegregering och täckande klädsel var att handlingsutrymmet när det gällde fritidsaktiviteter minskade när kvinnorna kom in i tonåren. En av kvinnorna berättar hur hennes möjligheter att utöva olika sporter minskade när hon kom in i puberteten:

” Jag spelade fotboll när jag var yngre. Men när jag kom till ungefär 12–13 år så var det så att, ja, fotbollsshortsen var för korta. Så jag behövde sluta med det. Jag har alltid älskat att simma så jag ville gå med i ett simlag och det fick jag inte göra för då har man på sig inte så täckande kläder. Ja, så det var det. (20 år)

En av kvinnorna med intellektuell funktionsnedsättning beskrev att hon som 17-åring fick 50 kronor per vecka i fickpengar. Hennes diagnos innebar också en stark kontroll och ett starkt begränsat handlingsutrymme. Till exempel fick hon inte ha en egen mobil och det var:

” ... tvunget att jag inte får gå ut utan min syster. Om min syster är sjuk så kan jag inte gå till skolan. (26 år)

Andra berättelser om kontroll handlade, till exempel om en pappa som bevakade dotterns mobil:

” Vem jag pratade med, hur jag klädde mig, sättet jag pratade, hur jag såg ut, han kommenterade alltid på allting, han var aldrig nöjd. Min mamma var med att hon inte brydde sig om mig, lämna mig hemma ensam. (26 år)

En av kvinnorna beskrev att det fanns en stark heteronorm i hennes familj som också var strängt religiös. Själv beskrev hon sig som icke-troende och som bisexuell, vilket inte var accepterat av hennes föräldrar som menade att hbtq-personer förtjänar dödsstraff:

” Det var svårt att prata med dem [föräldrarna] öppet. Säg vad jag tycker, för då blev det ett bråk. Ja, att jag tänker för olikt. Att jag tänkte för svenskt. Ja, med hbtq-personer. När de nämnde dem, det var väldigt fula ord de använde för dem. /.../ De har uttryckt att hbtq-personer förtjänar dödsstraff. (20 år)

Latent och manifest våld

Samtliga deltagare beskrev att de både bevittnat och varit utsatta för flera olika former av våld under uppväxten. Det latent våldet beskrevs som närvarande och att bevittna våld mot syskon skapade rädsla och rädslan skapade i sin tur ett avstånd mellan far och dotter:

” Man är ju rädd för honom. Han har ju lugnat ned sig de senaste åren. Men man har ju alltid en baktanke om vad han kan göra. Han var väldigt våldsam när vi bodde [i ursprungslandet]. Jag har sett mina syskon bli slagna. Jag har alltid haft en rädsla för honom. (20 år)

I kvinnornas berättelser framkom flera olika former av våld, till exempel materiellt våld där en pappa slagit sönder dotterns mobil. En annan kvinna beskrev:

” Han [pappa] brukade också riva sönder mina kläder. Det han inte gillade rev han sönder eller slängde. (26 år)

Samma kvinna beskrev också hur hon blivit skuldsatt genom ett ekonomiskt våld som mamman stod bakom:

” Min mamma hon beställde saker i mitt namn, hon sa till mig att hon brände mitt namn så jag kunde aldrig flytta ifrån henne. Så hon hade makt över mig. Hon tecknade abonnemang mycket i mitt namn. Jag har fått skuldsanering nu. (26 år)

En särskild form av våld var könsstympning, vilket en kvinna blev utsatt för i hemlandet när hon var under ett år. Hon uppgav att beslutet var mammans och att övergreppet hade gett henne livslånga konsekvenser:

De förstörde mitt liv. De bestämde att de sydde underlivet. (26 år)

Det fysiska våldet tog sig flera olika uttryck och beskrevs utövas med knytnävarna eller med föremål. I ett par familjer hade det även förekommit hot med kniv och pistol. Våldsutövaren var i de allra flesta fallen pappan, men även mamman i flera familjer hade utövat fysiskt våld. Det fanns också berättelser om bröder, både äldre och yngre, som utövat fysiskt våld mot systemen:

Vi bråkade också hela tiden. De [bröderna] brukade jaga mig och slå mig. Och jag bara, jag orkar inte. Jag ville slå tillbaka men jag kunde inte det för då skulle mamma bli skitarg på mig och börja slå mig. (19 år)

I samtliga familjer hade våldet i olika former varit närvarande sedan tidig barndom. En kvinna beskrev en händelse från fyraårsåldern:

En gång fick jag springa därifrån men det var lite hopplöst för de jagade efter mig. När jag låste in mig på toan så väntade jag tills det hade lugnat ner sig. När jag gick ut så fortsatte de tills de var nöjda. (19 år)

Förutom berättelser om våld i och av familjen beskrev två av kvinnorna, som båda hade en intellektuell funktionsnedsättning, erfarenheter av våldtäkt av en utomstående. Den ena hade blivit våldtagen i skogen bakom skolan när hon var i tioårsåldern; först tio år senare när hon var trygg i ett familjehem vågade hon berätta om övergreppet. Den andra kvinnan beskrev en våldtäkt av pojkvännen när hon var runt 20 år:

Jag älskade honom fast han var en dålig person för mig. Men jag har inte sett honom. För jag var ett barn. Och det var min första kärlek och han har gett mig den här kärleken. Men det var falskt och jag behövde kärlek. Och man får inte kärlek från sin familj. För man går och letar efter kärlek ute och jag är fortfarande. Jag känner att jag behöver kärlek och jag hittade inte den än. (26 år)

I denna familj förekom mycket våld och det fanns ett starkt oskuldskrav för döttrarna, vilket fick konsekvenser för kvinnan som blivit våldtagen av sin pojkvän. Kvinnan berättade om våldtäkten för sin pappa och den polisanmälades. Vid förhör hade pojkvännen fyra vittnen som menade att det inte var våldtäkt vilket fick konsekvenser för kvinnan:

Ja, men efter att de fick veta att jag inte var oskuld började de [pappa och bröder] slå extra. (26 år)

I en familj kunde våldet enligt kvinnan framför allt härledas till mammans psykiska ohälsa, schizofreni och alkoholmissbruk. Under intervjun beskrev kvinnan en uppväxt med olika former av våld i form av exempelvis materiell, psykisk och emotionell försummelse och

även fysisk misshandel samt ekonomiskt och materiellt våld, främst utövat av mamman. Bland annat hade syskonen, fyra och sex år gamla, blivit inlåsta och lämnade ensamma i lägenheten av mamman.

Aktuell situation

Det andra huvudtemat beskriver kvinnornas aktuella situation vid tidpunkten för intervjuerna. Det var mellan fyra månader och sju år sedan kvinnorna hade brutit med sina familjer. De levde med skyddad identitet och bodde på LSS-boende med särskild service, familjehem, skyddslägenhet, egen lägenhet respektive skyddat boende. En kvinna stod i kö för att få ett LSS-boende med särskild service.

Samtliga hade en kontakt/stödperson genom en kvinnojour eller ett skyddat boende; personen fungerade som psykosocialt stöd men också som stöd och hjälp med skydd och i deras kontakter med olika myndigheter. Kvinnorna hade även kontakt med LSS-handläggare, socialtjänst, psykiatri och ungdomsmottagning. Mer sporadiska eller periodvisa kontakter beskrevs med instanser som bostadsförmedling och Skatteverket samt med sjukvården.

Av etiska och säkerhetsskäl presenteras kvinnornas aktuella situation i punktform där ordningen från första avsnittet har ändrats i det andra avsnittet.

Funktionsnedsättning och psykisk ohälsa

- Bor på LSS-boende med särskilt stöd. Måendet går upp och ned. Behov av särskilt stöd för vardagen när det gäller att passa tider, sköta hushållet, städa, handla med mera. Intellektuell funktionsnedsättning.
- Bor i familjehem, familjehemsmamman är ett stöd i sökandet efter LSS-bostad med särskilt stöd. Mående går upp och ned. Intellektuell funktionsnedsättning, talsvårigheter efter hjärnskada orsakad av ett fall. Utsatt för könsstympning.
- Bor på skyddat boende i väntan på egen lägenhet. Under utredning för PTSD och depression. Har minnesluckor och lässvårigheter på grund av att texten flyter ihop. Har mardrömmar och får plötsliga vredesutbrott. Behöver hjälp att lära sig sköta ekonomi, betala hyra, handla mat och annat nödvändigt för att kunna leva ett självständigt liv.
- Bor i skyddslägenhet. Behöver hjälp med skydd, ekonomisk hjälp samt stöd när det gäller myndighetskontakter med bland annat Skatteverket angående skyddet. Har kuratorskontakt på ungdomsmottagningen eftersom måendet går upp och ned. Mår bra generellt.
- Flyttar till egen lägenhet under hösten. Klarar sig själv. Diagnos: PTSD, depression, utmattningssyndrom. Har ångest, sömnproblem och mardrömmar.

Sysselsättning och fritid

- Ingen sysselsättning, Inget kontaktnät. Planerar att komplettera gymnasiet och sedan studera på universitet. Spelar ofta dataspel online. Ingen partner. Framtidsyrke: programmerare.
- Jobbar deltid på hunddagis. Kontaktnät via tidigare skyddat boende. Har partner.
- Tagit studenten, saknar fullständigt gymnasiebetyg på grund av krav att passa syskon och syskonbarn. Kompletterar gymnasiebetyg på komvux, sommarjobb på korttidshem för äldre. Har partner. Framtidsyrke: socionom.
- Jobbar deltid inom kommunen. Kompletterar gymnasiet på komvux som anpassad utbildning.²²¹ Kontaktnät via fritidsgården, tycker om att laga mat. Har partner.
- Tagit studenten, saknar fullständigt gymnasiebetyg på grund av många flyttar och krav på att passa syskon och syskonbarn. Jobbar på LSS- korttidshem. Gillar att baka och läsa. Har partner. Framtidsyrke: pilot.

En skiftande hjälp från samhället

Det tredje huvudtemat beskriver kvinnornas erfarenheter av samhällets stöd och hjälp, och de erfarenheter som beskrevs skiftade. En av kvinnorna uttryckte en tacksamhet över socialtjänstens och polisens arbete:

Alltså, det går inte att beskriva. Alltså tack för Sverige att de har det här.

[Intervjuaren: Det här? Kan du beskriva?]

Socialtjänsten. Att det finns hjälp, att någon behöver om det händer. Det finns socialtjänsten, det finns polisen. Och jag förstår att det är svårt för er att förstå hur svårt det är för oss. För er det är normalt. (26 år)

Följande avsnitt inleds med beskrivningar av kvinnornas kontakter med socialtjänsten under barndomen, följt av beskrivningar av uppbrotten från familjerna samt vilken hjälp de fått från samhället. Det andra undertemat beskriver livet med skyddad identitet och hur det upplevs påverka kvinnornas sociala liv.

Uppbrotten

Ett gemensamt mönster i intervjuerna är att kvinnorna var över 18 år vid det definitiva (eller det senaste) uppbrottet från familjen. I tre fall fanns ytterligare en orosanmälan från skola och en daglig verksamhet bakom uppbrottet, och i dessa fall hade socialtjänsten gett stöd

²²¹ Komvux som anpassad utbildning är en del av kommunens vuxenutbildning. Målgruppen är personer som fyllt 20 år och som har en intellektuell funktionsnedsättning eller en förvärvad hjärnskada.

och hjälp till skydd. I de andra fallen hade kvinnan själv tagit initiativet och kontaktat socialtjänsten, polis eller en stödperson.

Det var inte bara ett enstaka uppbrott från familjen som beskrevs utan under intervjuerna framkom att samtliga hade haft kontakt med socialtjänsten under uppväxten. Fyra av de fem kvinnorna hade blivit omhändertagna som barn och varit placerade enligt LVU efter orosanmälningar från skolan men återvänt hem till familjen igen. Den femte kvinnan beskriver hur hon under barndomen varit föremål för socialtjänstens utredningar i olika kommuner 13 gånger utan att ha fått hjälp:

” De utredde aldrig att jag var ett barn som levde med min mamma som är alkoholist, som har schizofreni. De utredde aldrig detta. Det var alltid fel på mig. De försökte utreda om jag hade autism och sen försökte de utreda om jag hade adhd. [...] (26 år)

” Mina föräldrar hade mycket kontroll under dessa utredningar så de kunde manipulera utredaren eller personen som var utredaren. De skrev alltid tvärtemot det jag skrev på mina tester. De lyssnade aldrig på mig utan de lyssnade mer på mina föräldrar. Mina föräldrar sa att de inte skulle göra så här mer. [...] Man ger upp, ja. (26 år)

För de andra kvinnorna hade utredningarna mynnat ut i placeringar i familjehem som sedan hade avbrutits antingen av kvinnan själv eller av socialtjänsten. Utifrån kvinnornas berättelser hade situationen i familjerna inte förändrats till det bättre efter placeringen. En av kvinnorna berättade hur hon som 16-åring på egen begäran blivit omhändertagen enligt LVU. När hon var på väg till familjehemmet där föräldrarna kom från samma ursprungsland som hennes egen familj upptäckte hon att familjehemspappan var en vän till hennes pappa:

” När vi var framme där frågade [familjehems]pappan mig några saker: "Vad heter din pappa?" Han heter det här och det här. För- och efternamn. Han sa "Vi känner honom. Vi är vänner." Jag bara, oj jobbigt. Jag kollade mot min socialtjänst. Hon skulle fatta hinten. Jag vill inte vara här. Jag kunde inte säga det. Jag ville inte vara oförskämd. Jag stannade kvar. Jag var jätteorolig. (19 år)

Efter en tid och efter påtryckningar från familjen återvände kvinnan på egen begäran hem till familjen. Föräldrarna talade vid denna tidpunkt om att återvända till ursprungslandet och kvinnan blev då orolig och sökte återigen upp socialtjänsten. Men denna gång fick hon avslag. Hon beskrev att socialtjänsten förklarat att de saknade underlag för ett omhändertagande. Den tidigare placeringen hade hon själv avbrutit och för att socialtjänsten skulle kunna göra ett nytt omhändertagande krävdes att något nytt och konkret hade hänt.

En av kvinnorna beskrev att hon en dag fick nog av förtryck och våld från familjen och de ständiga kraven på att hon skulle hjälpa till med hushållssysslor och barnpassning. Hon lämnade hemmet med endast två par byxor och några tröjor. Hon tog kontakt med sin

stödperson inom kommunen och förklarade sin situation. Stödpersonen hjälpte kvinnan att kontakta socialtjänsten som såg till att hon kom till ett skyddat boende. I en reflektion över socialtjänsten konstaterar hon att det varit svårt att få den hjälp och stöd som hon behövde:

Jag tycker att socialtjänsten borde förstå kvinnors situationer. När jag kom hit [skyddat boende] jag hade inga saker alls och vad heter det, jag hade inga kläder eller något och jag försökte ansöka om kläder och kunna få pengar för kläder och jag fick inga pengar alls. Mycket av det jag har fått är donerat till mig. (26 år)

Någon hjälp fick kvinnan i ovanstående citat inte från socialtjänsten. I stället var det genom det skyddade boendet som kvinnan fick hjälp med kläder och hygienartiklar. Det var saker som privatpersoner hade donerat till den organisation inom civilsamhället som drev det skyddade boendet.

Det var i flera fall dramatiska uppbrott som kvinnorna beskrev. En kvinna berättade hur hon hade följt med sin familj till ursprungslandet eftersom en släkting enligt föräldrarna var svårt sjuk. Väl där upptäckte hon att släktingen var fullt frisk, att familjen hade sålt lägenheten och familjeföretaget och utvandrat från Sverige för gott samt att familjen planerade att gifta bort henne.

Efter flera månader och med hjälp av en vän i Sverige kunde hon få kontakt med Utrikesdepartementet (UD) och ambassaden som via en kvinnoorganisation i ursprungslandet hjälpte henne att lämna familjen och återvända till Sverige. UD hade inväntat kvinnans 18-årsdag då kvinnan kunde agera på egen hand som myndig och familjen behövde inte kontaktas. I en tillbakablickande reflektion beskrev hon den hjälp hon fått:

Det var jättebra att de [UD] kunde fixa ett provisoriskt pass. Men det dåliga var planeringen. Vi hade bestämt att den [x månad] skulle de komma tillbaka. Men det blev inte så. Det var för svårt att fly från den här staden jag var ifrån. De sa att det här kommer att vara jättesvårt. Jag vet inte när. Så det var upp till mig om jag kunde ta mig därifrån med en taxi. Det var mycket ansvar på mig. Jag tänkte att jag kan ju ingenting om att flyga. Jag har aldrig flugit innan. Vi har bara åkt bil till hemlandet. (19 år)

I intervjuerna framkom blandade erfarenheter av stödet från samhället. Utifrån berättelserna verkar det som om samhällets stöd och hjälp fungerat i konkreta och akuta situationer, till exempel sjukvården vid komplikationer efter en könsstympning, polisens ingripande vid ett överhängande hot om våld eller UD:s ingripande för att få hem en kvinna som blivit bortförd till ursprungslandet.

En annan dramatisk historia handlade om en kvinna som efter att ha blivit våldtagen av sin pojkvän blev utsatt för mer våld och även för pistolhot av sin pappa. Anledningen till misshandeln var att hon hade haft pojkvän och inte längre var oskuld. Hon fick även hot från

våldtäktsmannen tillika hennes tidigare pojkvän. En orosanmälan från skola gjorde socialtjänsten uppmärksam på hennes situation.

Efter pistolhot från pappan flydde hon från familjen och fick hjälp av en granne att ringa 112. Polisen hjälpte henne till socialtjänsten som såg till att hon fick plats på ett skyddat boende. Erfarenheterna av att ha fått hjälp till ett skyddat boende hade stärkt kvinnans tillit till samhället och hon tvekade inte om vem hon skulle ringa om hon behövde hjälp:

Ja, jag ringer socialtjänsten direkt och polisen. (26 år)

En röd tråd genom kvinnornas berättelser om samhällets stöd är svårigheterna att kunna lägga fram tillräckliga bevis som håller hela vägen genom rättsväsendet. För kvinnan som blivit våldtagen av sin pojkvän hade stödet från rättsväsendet enligt henne uteblivit. Även om hon hade tillit till socialtjänsten och polisen som hjälpt och skyddat henne från pappans våld var tilliten till rättsväsendet betydligt lägre; samhället hade inget stöd att ge eftersom förövaren hade vittnen som talade till hans fördel och polisanmälan hade lagts ned.

En kvinna berättade att hennes familj var tillbaka i Sverige för att leta efter henne. Familjen vistades i hennes hemstad och hon hade kontaktat polisen som dock inte kunde göra något eftersom kvinnan inte hade några bevis på att hon blivit bortförd. Hon saknade även hållbara bevis på att familjen hade hotat att döda henne. Ord stod mot ord och förundersökningen var nerlagd:

Och det viktigaste är att polisen säger att regler måste ändras. Speciellt det här med bevisen. Jag är jätteupprörd över det. Det är många som går igenom detta och så får de avslag. Och det är inte rättvist. Det måste till mer när det handlar om bevisningen. Men hur ska jag bevisa det? Han [pappa] tog ju min mobil ifrån mig. Jag kunde inte. Det är svårt. Därför tänker jag att det här är ett sätt att berätta. Då kan min berättelse komma ut på ett annat sätt. Även om det inte håller i en domstol. (19 år)

Leva med skyddad identitet

Under intervjuerna har det blivit tydligt att det medför svårigheter av olika slag när en ung kvinna med någon form av funktionsnedsättning och utan socialt nätverk tvingas leva ett liv med skyddad identitet. Till exempel nämndes praktiska svårigheter, eftersom tiden för att få ett nytt bank-id kunde vara upp till tre månader. Anledningen var svårigheter att få i gång en bank-id-utredning på grund av att kvinnan hade skyddad identitet.

En gemensam tråd i intervjuerna var saknaden efter gamla vänner som man förlorat men också rädslan för att bli upptäckt och få sin nya identitet avslöjad. Kvinnorna hade tvingats lära sig vikten av att vara varsamma med sociala medier, att inte ha offentliga konton samt vara försiktiga med vilka de träffar och vilka de pratar med.

Att få sin skyddade identitet avslöjad innebar en stor risk för att kvinnorna återigen skulle utsättas för våld och kanske även mordförsök. Tre av de fem kvinnorna hade fått sin identitet röjd och på olika sätt blivit upptäckta av sin familj och tvingats byta bostad och stad. Varje ny flytt innebar att kvinnan behövde bryta med sitt nätverk, byta namn och skaffa sig en ny livshistoria.

Under intervjuerna framkom flera orsaker till att deras skyddade identiteter hade blivit röjda. Det handlade både om att kvinnorna själva varit oförsiktiga med sociala medier men också om att myndigheter varit oförsiktiga och brutit sekretessen. I ett fall hade några personer som känner familjen kontaktat en kvinna via Snapchat; i ett annat fall hade Skatteverket skickat brev hem till kvinnans familj och på så sätt avslöjat hennes skydd. Familjen sökte då efter sin syster/dotter på hennes tidigare arbete på en daglig verksamhet:

De [bröder och mamma] hittade mitt gamla jobb. De gick till [X] med en pistol. Mitt gamla jobb. De hittade mitt gamla jobb. (26 år)

Hon beskrev sina bröder som kriminella och våldsamma och att hon även hade blivit spårad genom mobilen. Efter detta hade hon skaffat en ny mobil och nytt nummer och var numera mycket försiktig med hur hon använde mobilen.

I ytterligare ett annat fall hade kvinnan lämnat sin familj och bodde under skydd i en egen lägenhet när hennes familj en dag plötsligt stod utanför porten. Hur familjen hade fått vetskap om hennes nya adress kände hon inte till. Hon öppnade inte utan ringde polisen:

De hittade mig i den lägenheten. [...] De var nere och väntade vid porten. Polisen fick prata med dem där nere och de pratade med mig. De [polisen] gick in i lägenheten och pratade med mig. Sen fick de åka, min familj, och jag blev också förflyttad med polisbilen. Det var okej. (20 år)

Efter denna händelse polisanmälde kvinnan sin familj och ansökte om kontaktförbud. Ett tillfälligt kontaktförbud infördes som dock upphörde efter en vecka eftersom polisen menade att inga bevis fanns för att familjen ville göra henne illa. Kvinnan fick hjälp till ett skyddat boende på annan ort och tvingades återigen att byta personuppgifter och skapa sig en ny tillvaro med ny identitet.

Framtidsreflektioner

Det sista huvudtemat tar sikte på framtiden genom kvinnornas berättelser om ett utvidgat handlingsutrymme samt det pris de har fått betala för sin frihet. Inledningsvis beskrivs kvinnornas upplevelser av att delta i studien och berätta om sina erfarenheter. Ett par av kvinnorna uttryckte sorg och olustkänslor över att tala om sin familj:

Jobbigt att prata om detta trots att det har gått sju år. Rädd att de [familjen] kommer, när som helst. (26 år)

De andra kvinnorna menade att det var positivt att få en möjlighet att berätta om sina erfarenheter av att växa upp inom en hederskontext:

Det känns bra. Det här är ett viktigt ämne. Men heder är någonting alla måste veta om (19 år).

Utvidgat handlingsutrymme

Efter brytningen med familjen beskrev samtliga, på olika sätt, att deras handlingsutrymme hade utvidgats. En kvinna poängterade en ökad rumslig frihet även om skyddet innebar vissa begränsningar:

Det är mycket friare. Det är fortfarande kontroll på grund av skyddet. Jag behöver ha kontakt med flera personer. Det är mycket bättre. Det är bättre att ha en viss frihet samtidigt som kontrollen finns kvar fast på ett annat sätt. (20 år)

En annan kvinna betonade en psykologisk frihet som innebar att hon nu hade möjlighet att utveckla sin egen vilja utifrån sin egen person:

Skillnaden är att jag har ingen mer mental tortyr eller att jag blir slagen eller jag blir tryckt, nedtryckt på det jag gör. Jag får vara min egen person här. Jag fick aldrig vara min egen person runt dessa människor. Jag fick alltid leva upp till hur de ville att jag skulle vara. (26 år)

I en reflektion över hederns roll för kvinnors handlingsutrymme gjordes en skillnad mellan föreställningar om hedern och hederns roll, så som hon menade att det var bland hennes landsmän och i ursprungslandet och den svenska lagstiftningen:

Vet du vad jag önskar? Att allt heder försvinner. Att allt det här med heder försvinner. Alltså, mellan oss där. Det kommer från mellan oss där. Vi har inte samma regler. Vi måste vara oskulder. Det är lugnt för er och de här lagarna passar inte oss, men det passar er. Men ibland det händer att tjejer gör fel. Eller tjejer blir våldtagna, eller tjejer blir slagna och då är det bra att det finns det här hjälpen och jag vet att det har tagit lång tid för Sverige att förstå hur svårt och allvarligt vi lever. (26 år)

Frihetens pris

Även om kvinnorna nu levde ett liv utan våld reflekterade flera över konsekvenserna av att ha lämnat sin familj, sitt nätverk och sina gamla vänner. En av kvinnorna som beskrivit sin mamma med positiva ord funderade över om uppbrottet från familjen för fyra månader sedan var värt priset:

”

Saknar familjen. Är det värt att lämna? Min familj växer ju upp med dem. Jag älskar dem. Jag vill helst inte tänka på det men det kommer ju upp. När man har en familj så har man alltid någon att falla tillbaka på om något händer. När man har sin familj. Familjen är viktig. (20 år)

I nedanstående citat reflekterar en annan kvinna över de mer långgående konsekvenserna av vad ett liv med skyddad identitet kan innebära för kvinnan själv men också för hennes framtida möjligheter att träffa en man och för eventuella framtida barn:

”

Alltså, jag tänker på det jättemycket. Med vem jag ska gifta. Alltså, om jag tar en från [ursprungslandet]. Från mitt hemland. Då kommer dom att tänka varför hon har lämnat sin familj. Mina barn kommer inte ha sin mormor, farmor, mina syskon. Det är svårt och jag tänker också. Från mitt hemland. De accepterar inte att en tjej är skyddad eller att hon har blivit våldtagen.

[Intervjuaren: Men det behöver du ju inte berätta?]

De frågar. Alltså, om du gömmer dig i ett år. Du kan inte gömma dig i hela livet. Du kommer fram en dag. (26 år)

I ovanstående citat synliggörs hur ett uppbrott från familjen och behovet av att få skydd också var något som kommer att påverka deras val av livspartner men också kommande generationer.

För en kvinna hade hennes svåra erfarenheter och psykiska ohälsa blivit en drivkraft till att hon deltog i intervjun:

”

Detta [allt som hänt] har fått mig att gå till någon och jag är diagnosticerad med depression och PTSD och utmattningsbesvär var det också. Och ångest och sådana grejer. Och de ville ge mig medicin, men jag har tackat nej. För jag har hört massa grejer om det här med depression. Antidepressiva mediciner är dåligt, det hjälper inte alls och då tackar jag nej för det. Och så får jag tabletter för jag kan inte sova om nätterna. Det är för svårt för jag får massa mardrömmar det här med min situation.

”

Så vill jag sprida runt det. Jag vill kunna hjälpa folk i den här situationen. Det är därför jag vill bli socionom och hjälpa ungdomar som mig och kunna hjälpa dem. Det har inspirerat mig jättemycket. Ända sen jag kom tillbaka har jag tänkt att jag inte vill att detta ska vara något som folk inte lägger märke till. Jag vill att folk ska veta att sånt här finns i Sverige. (19 år)

Sammanfattande analys och diskussion

I följande avsnitt diskuteras resultaten från den tematiska analysen av delstudie 5 med utgångspunkt från fem unga kvinnor med någon form av funktionsnedsättning samt erfarenheter av en hederskontext. På grund av uppdragets snäva tidsram har intervjuerna inte analyserats utifrån något fördjupat teoretiskt resonemang.

I analysen betonas relationer och processer i vad som kan beskrivas som en intersektionell ståndpunkt där olika relationer, dimensioner och aspekter av makt, förtryck och dominans förstås som inbördes relaterade processer och synliggör hur olika maktordningar kan samverka vid våldsutsatthet och våldsutövning. Även tidigare kunskapsbidrag i form av rapporter och forskning utgör en grund i diskussionsavsnittet.

Kvinnornas beskrivning av sina barndomsupplevelser vittnar om en utsatt barndom och uppväxttid med starkt begränsat handlingsutrymme tillsammans med försummelse i en utsträckning som kan definieras som en dysfunktionell familjesituation.

Världshälsoorganisationen (WHO) räknar in försummelse i definitionen av vad våld innebär för barn, till exempel att inte få ”sina grundläggande behov av åldersadekvat nutrition, skydd, undervisning, tillsyn, hälso- och sjukvård, kärlek och omsorg tillgodosedda, oavsett orsak”.²²²

I intervjuerna synliggörs flera bakomliggande faktorer, bland annat psykisk ohälsa, funktionsnedsättning eller missbruk hos en förälder eller en hög konfliktnivå mellan föräldrar som blivit utsatta för tvångsäktenskap och inte kan skiljas. Ytterligare faktorer som beskrevs var stark religiositet, pappor och bröder med stort våldskapital samt kriminalitet och missbruk. De bakomliggande faktorerna som framkommer i denna studie är också synliga i en annan svensk studie om personer dömda för hedersrelaterat våld och förtryck.²²³

Funktionsnedsättning som sårbarhet

Ur ett intersektionellt perspektiv synliggörs hur funktionsnedsättning i interaktion med kön förstärkte sårbarheten att bli utsatt för kontroll och våld. Studier visar att flickor och kvinnor har en större sårbarhet för att utsättas för våld.²²⁴ Form och grad av funktionsnedsättning kan ses som aspekter av utsattheten där de som tillhörde personkrets 1 enligt LSS hade en extra sårbarhet genom ett beroende av omgivningen för stöd och närhet men också för att få vardagen att fungera. Under intervjuerna framkom att beroendet innebar en större risk för att bli utsatt för kontroll, begränsningar och våld, vilket går i linje med tidigare studier.²²⁵ Exempel som nämns var förbud att vistas utanför hemmet eller att gå till skolan utan att en äldre syster var med.

²²² Lucas & Jernbro (2014).

²²³ Grip & Dynevall (2024).

²²⁴ Nationellt centrum för kvinnofrid (2013).

²²⁵ Gunnarsson m.fl. (2020); Jernbro, Landberg & Thulin (2023).

En annan aspekt av sårbarheten var kopplad till den dysfunktionella familjesituationen med bland annat försummelse genom bristande omvårdnad, bekräftelse och kärlek. I kombination med intellektuella funktionsnedsättningar innebar dessa faktorer att flera av kvinnorna utsatte sig för risker i sökandet efter trygghet och en kärleksfull relation till en partner.

Den utsatthet som framkom i samtliga berättelser kan också spåras till familjernas normsystem, vilket kan definieras som en hederskontext där stor vikt läggs vid oskuldskrav och lydnad för döttrarna. Karaktäristika på det som kommit att benämnas för en hederskontext framkom i flera familjer i form av starka religiösa och rigida meningssystem med uttalade krav på lång och täckande klädsel, i något fall även krav på slöja, heterosexualitet och ett starkt inflytande över döttrarnas val av framtida make.²²⁶

Att leva med funktionsnedsättning i en hederskontext

I intervjuerna synliggörs en hög grad av utsatthet för kvinnor som växer upp i en hederskontext och har en funktionsnedsättning. Att ha en intellektuell funktionsnedsättning kan innebära svårigheter att uppfatta sociala signaler. Det kan även innebära svårigheter att hantera vardagliga aktiviteter som att till exempel tvätta sig, klä på sig, städa och ha hand om pengar.²²⁷

Förutom en högre grad av kontroll och begränsningar samt ökad risk att utsättas för våld inom familjen kan kvinnorna utsätta sig själva för risksituationer genom att gå in i relationer där de blir utnyttjade, som kvinnan som blev våldtagen av sin pojkvän. Det starka kravet på att bevara sin oskuld fram till giftermålet, tillsammans med brister i de intellektuella funktionerna som exempelvis förmågan till abstrakt tänkande samt svårigheter att planera och lösa problem, försvårade möjligheterna att söka hjälp efter en våldtäkt. För en av kvinnorna innebar ett brott mot oskuldskravet att våldet från familjen eskalerade.

Ett viktigt resultat är att de erfarenheter av utsatthet i barndomen så som de som beskrivs ovan kan kopplas till att kvinnan hade en funktionsnedsättning. I andra fall kan de beskrivna barndomsupplevelserna av kontroll och olika former av våld ha bidragit till att kvinnorna utvecklat olika symtom på psykisk ohälsa och även PTSD, vilket i sin tur medfört olika grader av funktionsnedsättningar. För samtliga kvinnor fanns hederskontexten som en gemensam faktor som förstärkte utsattheten.

Stöd och hjälp från samhället

Under uppväxttiden hade kvinnorna haft kontakt med socialtjänsten och tre av dem beskrev även erfarenheter av omhändertagande enligt LVU och familjehemsplaceringar. I ett fall hade matchningsprocessen misslyckats eftersom socialtjänsten tagit hänsyn till kultur och språk men missat hederskontexten, vilket resulterade i att kvinnan inte fick det skydd och stöd hon behövde utan återvände till familjen. Föräldrarna agerade därefter snabbt, sålde av sitt företag och boende, tog med sig barnen och återvände till hemlandet. I ett annat fall hade

²²⁶ Björktomta (2012).

²²⁷ Region Stockholm (2024).

13 orosanmälningar under barndomen, i ett antal olika kommuner, enligt kvinnan inte lett till någon insats som minskat utsattheten.

Sammantaget beskrevs socialtjänstens insatser under uppväxttiden för intervjudeltagarna som kortvariga. Utifrån kvinnornas berättelser, och mot bakgrund av att de återigen hade fått bryta upp från familjerna, verkade ingen förändring inom familjen som minskade kvinnornas utsatthet ha kommit till stånd.

Kvinnorna beskrev en varierande grad av hjälp och stöd från samhället. Vid det definitiva (senaste) uppbrottet var samtliga över 18 år och bakom uppbrottet fanns i flera fall ännu en orosanmälan från skolan eller en daglig verksamhet. I ett par fall hade kvinnorna på egen hand tagit kontakt med polis eller Utrikesdepartementet, eftersom situationen beskrevs som alltför outhärdlig eller akut. I akuta lägen, som vid dessa uppbrott, verkade samhällets stöd utifrån kvinnornas berättelser ha fungerat och kvinnorna fick med socialtjänstens hjälp skydd genom en kvinnojour eller familjehemsplacering. Ett rimligt antagande är att det beror på att kvinnorna fyllt 18 år och socialtjänsten behöver inte kontakta vårdnadshavaren.

Väl på plats på skyddat boende radades flera svårigheter upp som kvinnorna brottades med och som de behövde hjälp med – från att få ett bank-id, kläder och hygienartiklar till att få ett permanent boende, antingen i egen lägenhet eller ett LSS-boende med särskild service. Någon beskrev en väntan på utredning av PTSD, vilken var nödvändig för att få möjlighet att påbörja ett nytt liv med behandling och byggandet av ett eget socialt kontaktnät och så småningom även studier. I denna del beskrevs stöd från personal från skyddat boende, kvinnojour och även en ideell organisation. Samtliga behövde hjälp med myndighetskontakter och flera behövde hjälp med att lära sig att hantera sin vardag vad gäller att exempelvis betala hyra och räkningar, handla mat och sköta ett hem. Förutom praktisk hjälp beskrev samtliga att de var i behov av varierande grad av samtalskontakt och behandling för psykisk ohälsa och PTSD.

Det område där kvinnorna beskrev bristande eller helt avsaknad av stöd var rättsväsendet. Kvinnornas berättelser är fyllda av övergrepp som pågått under hela deras uppväxttid – allt från försummelse, olika former av våld, hot, dödshot med pistol och kniv till våldtäkt och könsstympning (utförd i ursprungslandet). Men i inget fall hade de olika övergreppen lett till åtal. I intervjuerna nämns bland annat en anmälan om våldtäkt som lades ned eftersom den misstänkte förövaren presenterade flera vittnen som styrkte hans version. Även en anmälan om besöksförbud lades ned i brist på bevis.

Kvinnorna menade att de själva och många andra utsatta inte får gehör för sina erfarenheter. De uttryckte att ord står mot ord och att ärenden avskrivs utan bevis som håller hela vägen genom rättsväsendet. Här framgår att kvinnorna ofta befann sig i underläge på grund av ålder, beroendeställning, kön och även funktionsnedsättning.

Ett liv med skyddad identitet

Det tydliggörs i berättelserna att uppbrottet från familjerna inte bara inneburit en befrielse från hot och våld utan också ett uppbrott från hemstaden, kända trakter och gamla vänner. Kvinnorna hade fått lämna sina familjer, sitt gamla liv och skapa sig en ny tillvaro med en ny identitet och en ny livshistoria. Av det skyddade boendet fick de lära sig vikten av att hålla skyddet intakt. Detta var ett arbete som många gånger uppenbarligen försvårades av funktionsnedsättningen men också av längtan efter gamla vänner eller någon kär familjemedlem.

I flera fall hade kvinnornas identitet blivit röjd och de hade fått nya hot från familjen. Några hade varit oförsiktiga med användningen av sociala medier och en kvinna hade blivit spårad via sin mobil av sina bröder som hon beskrev som våldsamma och kriminella. I andra fall hade myndigheter orsakat att den nya identiteten och adressen blivit känd för familjemedlemmar. Flertalet av kvinnorna uttryckte att de bar på en ständig rädsla för att familjen skulle upptäcka dem.

Utifrån kvinnornas berättelser kan det konstateras att en röjd identitet innebar att de återigen tvingades bryta upp. De behövde återigen lämna ett känt geografiskt men också ett socialt sammanhang samtidigt som de var tvungna att bryta kontakten med vänner för att gå in i en ny identitet med nytt namn och en ny livshistoria. Att på detta sätt behöva flytta och byta identitet ställer stora krav på individen och innebär ett arbete på både en kognitiv och en emotionell nivå. För den som har kognitiva svårigheter,²²⁸ intellektuell funktionsnedsättning, PTSD eller brottas med psykisk ohälsa blir dessa flyttar ytterligare en belastning.

Det blir tydligt att livet med skyddad identitet hade inneburit frihet från våldet. Samtidigt beskrevs det som många gånger svårt och ensamt, och i viss mån begränsande, eftersom kvinnorna inte kunde umgås fritt med vem de ville av säkerhetsskäl. Någon betonade i stället en psykologisk och mental frihet; hon uttryckte att hon hade utrymme att utveckla sitt jag och en egen identitet.

Saknaden efter en familj och att ha en familjegemenskap om något särskilt inträffar var stark hos flera av kvinnorna. Det fanns även en insikt om att uppbrottet från familjen skulle få konsekvenser även för kommande generationer eftersom familjebanden nu var avklippta.²²⁹

Att få göra sin röst hörd genom att berätta sin historia

Kvinnorna har vuxit upp i Sverige och erfarenheterna de beskriver har till övervägande delen ägt rum inom landets gränser. Berättelserna genomsyras av försummelse från föräldrarna och olika former av våld, och de synliggör att samhällets skyddsnät och stöd

²²⁸ Kognitiva svårigheter används här som ett samlingsbegrepp för att beskriva en funktionsnedsättning som medför svårigheter inom ett eller flera av följande områden: tid och rum, planering, struktur, minne och abstrakt tänkande samt förmågan att läsa, skriva eller räkna (SUF-Kunskapscentrum, 2024).

²²⁹ Björktomta (2012).

många gånger varit bristfälligt. Flera av kvinnorna beskrev att drivkraften för att delta i denna studie var möjligheten att få sprida kunskap om sina erfarenheter av att växa upp i en hederskontext. De uttryckte en medvetenhet om att deras barndomsupplevelser och en uppväxt i en hederskontext hade gett dem andra förutsättningar att få välja det liv och den livspartner de själva vill, än vad majoriteten av svenska ungdomar har.

Slutsatser

Kvinnornas berättelser, tillsammans med tidigare forskning, tydliggör att kvinnor som växer upp inom en hederskontext är en sårbar grupp.²³⁰ Från tidigare forskning finns kunskap om att kvinnor/flickor oftare är utsatta för våld²³¹ och att kvinnor/flickor med funktionsnedsättning har en särskild sårbarhet för att utsättas för våld.²³² Ur ett intersektionellt perspektiv, och med utgångspunkt från resultaten från delstudie 5, synliggörs hur kön och funktionsnedsättning inom en hederskontext samverkar och bidrar till en särskild sårbarhet för kvinnor/flickor.

En första slutsats är att en ökad kunskap behövs om den särskilt utsatta situationen för de kvinnor/flickor med funktionsnedsättning som lever med kontroll och begränsningar inom en hederskontext. Även i denna studie, liksom i tidigare forskning, kan begreppen *osynlighet, beroende och sårbarhet*²³³ noteras. Gruppen beskrevs leva isolerade inom sina familjer, vilket innebär att ansvaret för att upptäcka försummelse och våldsutsatthet faller inom ramen för ansvaret hos verksamheter som kommer i kontakt med målgruppen. Det gäller framför allt verksamheter som skola, habilitering, daglig verksamhet samt LSS-handläggare inom socialtjänsten.

En andra slutsats är att socialtjänst, kvinnojourer, skyddat boende samt öppenvård behöver ökad kunskap om hur en kombination av funktionsnedsättning och utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck kan påverka den utsatta.

En tredje slutsats är att det finns ett behov av att utveckla metoder för alla delar i en vårdkedja – från upptäckt och skydd till bearbetning av våldserfarenheter – och detta arbete behöver anpassas till gruppen med funktionsnedsättning. I detta arbete behöver LSS-lagstiftningen ses över för att säkerställa att den inte blir ett hinder för den utsattas möjligheter att kunna få sitt liv på sina villkor, utan våld.

En fjärde slutsats är att rättsväsendet behöver kunskap om målgruppens speciella förutsättningar och behov samt vad en uppväxt inom en hederskontext kan innebära. Gruppen unga kvinnor/flickor med intellektuell funktionsnedsättning har en särskild utsatthet när det gäller att förstå och kunna kommunicera, vilket kräver kunskap om

²³⁰ Baianstovu m.fl. (2020); Björktomta (2019); Olsson (2024).

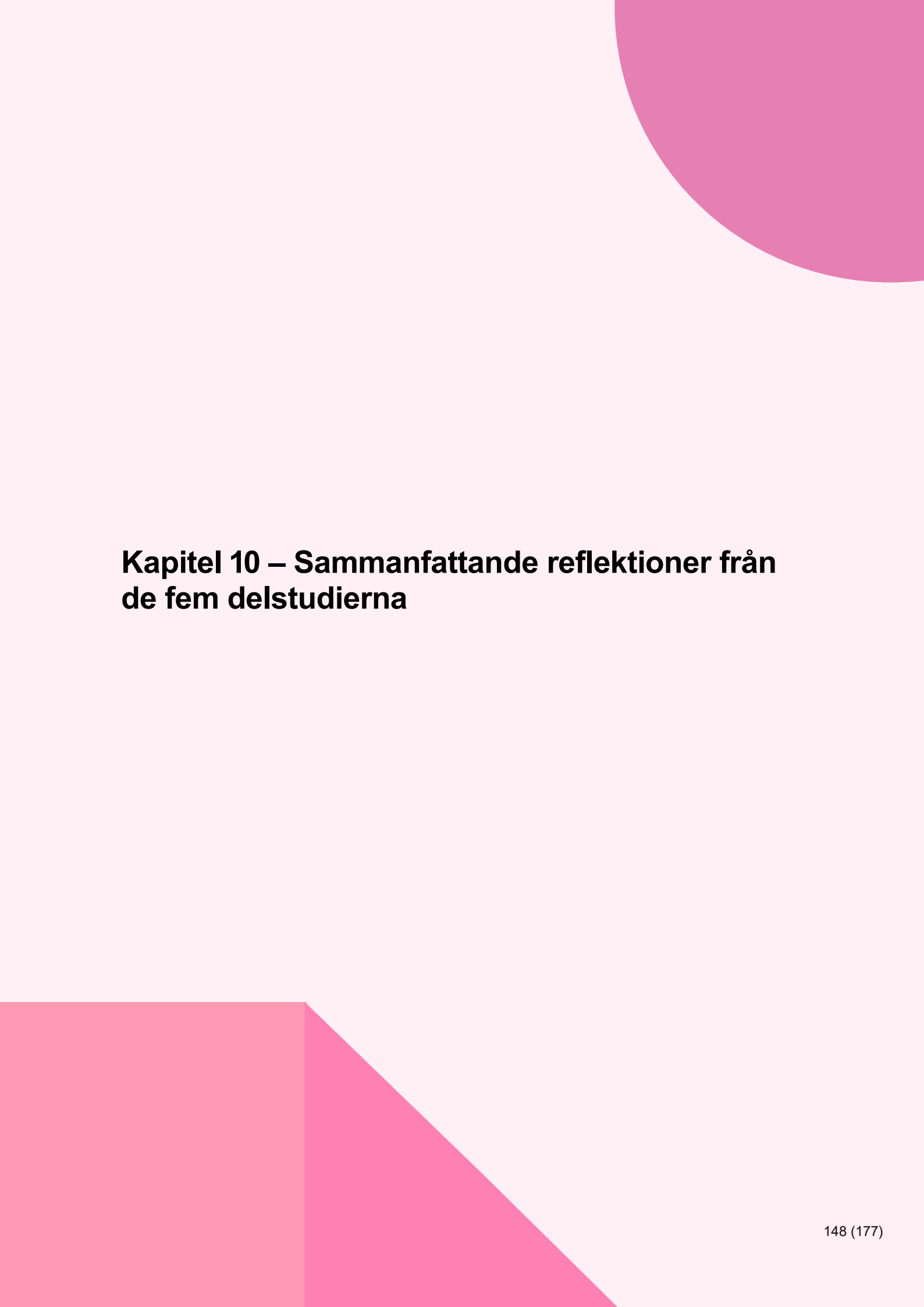
²³¹ Nationellt centrum för kvinnofrid (2014).

²³² Nationellt centrum för kvinnofrid (2014); Jernbro, Landberg & Thulin (2023).

²³³ Nilsson & Westerlund (2007).

funktionsnedsättningar och om pedagogiska verktyg som till exempel AKK. Ett resultat från delstudie 5 är att rättsväsendet lade ned ärenden eftersom ord oftast står mot ord.

En femte slutsats är att det så kallade efterarbetet och uppföljningsarbetet behöver utvecklas. Vad händer med flickor/kvinnor efter en skyddsplacering? Kvinnorna i delstudie 5 hade samtliga kvar kontakten med en kvinnojour/ett skyddat boende även efter att placeringen upphört. Strategier behöver utvecklas för att ge målgruppen möjligheter att skapa nya sociala kontaktnät som kan ersätta en förlorad familjetillhörighet.

Kapitel 10 – Sammanfattande reflektioner från de fem delstudierna

Studien ska bidra till MFD:s fördjupade kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning genom att belysa hinder, utvecklingsbehov, förbättringsmöjligheter, framgångsfaktorer samt goda exempel på arbetssätt för att förebygga och upptäcka samt stödja och skydda personer med funktionsnedsättning som utsätts, eller riskerar att utsättas, för hedersrelaterat våld och förtryck. De sammanfattande reflektioner som presenteras i detta kapitel bygger på analyser från samtliga fem delstudier som inkluderats i denna studie.

Inledningsvis redogörs för delstudie 1 som baseras på analyser från intervjuer med personal som företrädesvis arbetar med myndighetsutövning inom socialtjänsten. Därefter ges en sammanfattande bild av analysen från delstudierna 2 och 3 där det ingår personal verksamma inom kvinnojourer, skyddat boende, öppenvård, HVB, daglig verksamhet samt LSS-boende med särskild service. I delstudie 4 sammanfattas analysen av intervjuer med brukare med hörselskada, dövhet eller dövblindhet som samtidigt har erfarenheter av att leva i en hederskontext. I delstudie 5 sammanfattas analysen av de intervjuer som genomfördes med brukare med erfarenheter av att leva i en hederskontext, där det samtidigt förelåg någon form av funktionsnedsättning eller psykisk ohälsa.

Delstudie 1: Erfarenheter inom socialtjänsten

Frågor som ställdes till yrkesverksamma inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg och funktionsstödsenhet fokuserade på områden som handlar om bemötande av målgruppen och på vilket sätt den extra sårbarheten uppmärksammades och beaktades i verksamheterna. Det ställdes frågor kring i vilken utsträckning nya kunskapsbidrag får inflytande i yrkesverksammas arbete. Vidare tillfrågades de intervjuade om behovet av nya arbetssätt eller metoder för att bättre möta målgruppens behov och förutsättningar.

Arbetet med målgruppen beskrevs över lag som komplicerat. Handläggningen präglades av svåra överväganden kring huruvida akuta omhändertaganden var nödvändiga och i vilken utsträckning föräldrar skulle göras delaktiga. Det förekom att mindre erfaren personal kunde få i uppgift att handlägga ärenden där personer var utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.

Både bemötandet och själva handläggningen av ett våldsärende ansågs kräva särskilda kunskaper och särskilda överväganden när det förelåg en funktionsnedsättning hos personen. Vidare upplevdes arbetsplatserna som hårt pressade och akutstyrda, ofta i kombination med hög personalomsättning.

Olika motsägelsefulla teoribildningar och förhållningssätt kring hur dessa ärenden och våldsyttningar ska tolkas och hanteras tycks göra arbetet svårgripbart och skapa osäkerhet hos yrkesverksamma. Exempelvis beskrevs det komplexa handla om rädslor för att utsätta människor för fördomar och rasism samt huruvida arbetet med hedersrelaterat våld och förtryck inte borde särskiljas från annat familjebaserat våld, exempelvis partnervåld. Detta synliggör vikten av en fortsatt statlig kunskapsstyrning inom området hedersrelaterat våld och förtryck, där definitioner och andra klargöranden är tydligt formulerade.

Kommuners svåra ekonomiska förutsättningar uppgavs vara en stor påverkansfaktor kring i vilken utsträckning stöd- och hjälpinsatser kan beviljas. På grund av en begränsad kommunal budget angavs att biståndet till personer som utsätts för våld i nära relationer, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck, allt oftare baseras på kortsiktiga och mindre kostsamma lösningar, trots att socialsekreterare samtidigt är väl medvetna om behovet av ett genomtänkt och långsiktigt stöd för en särskilt sårbar grupp. Ett långsiktigt stöd ansågs dock vara av yttersta vikt för att förebygga att en skyddsplacerad person ger upp och återvänder hem till en osäker och riskfylld miljö.

Det våldsförebyggande arbetet som bedrevs uppgavs ha ett generellt och informativt fokus på våld i nära relationer (universella insatser). Det förefaller dock vara oklart kring vem i verksamheten som ansvarar för det våldsförebyggande arbetet som gäller målgruppen. Omkring en tredjedel av de intervjuade uppgav att förebyggande öppenvårdsinsatser (indikativ prevention) hade prioriterats bort i deras kommun på grund av en ansträngd ekonomisk situation.

När det gäller behov av vägledande stödfunktioner i arbetet med personer som lever i en hederskontext och som samtidigt har en funktionsnedsättning framträdde i huvudsak två önskemål – dels en tydlig nationell handlingsplan inriktad mot hedersrelaterat våld och förtryck för att få bättre vägledning vid handläggning och få till stånd ett mer likvärdigt stöd till målgruppen, dels tydligt utfärdade rutiner och riktlinjer kring hur arbetet med målgruppen ska bedrivas på arbetsplatsen.

Ytterligare utmaningar som beskrevs var ett begränsat vetenskapligt stöd att luta arbetet mot. Att det råder brist på vetenskapligt kunskapsunderlag inom området våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck framgår från tidigare kartläggningar.²³⁴ Avsaknaden av vetenskapligt utvärderade metoder var troligen en av orsakerna till upplevelser av brist på individanpassade och adekvata stöd- och hjälpinsatser såväl till målgruppen som deras familj.

Det framkom att det endast i begränsad omfattning fanns tillgång till skyddade boenden som kunde möta behoven hos en person som lämnar en hederskontextuell miljö och samtidigt har en funktionsnedsättning. Det förmedlades upplevelser av att det finns beröringspunkter mellan gängkriminalitet, funktionsnedsättning och att leva med hedernormer, dock med bristande vägledning kring hur området ska hanteras. Likaså var familjer som ville lämna den hederskontextuella miljön uppmärksammade av flera intervjudeltagare men stöd- och hjälpinsatser är inte utvecklade.

Användande av någon form av kommunikationsstöd vid samtal med personer med funktionsnedsättning var vanligast förekommande inom LSS-verksamheterna. Dock framfördes önskemål från intervjudeltagare om att få tillgång till ytterligare former av kommunikationsstöd, till exempel arbete med bilder. Det framfördes även önskemål om ett

²³⁴ Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (2021); Strand m.fl. (2022); Sundell, Olsson & Ogden (2021).

utökat användande av riskbedömningsinstrument, helst anpassat till målgruppen för att bättre förebygga framtida våld.

Det beskrevs goda exempel på arbetsplatser där det tydligt framgick vem som hade det övergripande ansvaret för verksamhetsutveckling, exempelvis genom uppdatering av handlingsplaner, rutiner och riktlinjer. Enhetschefen beskrevs som engagerad i frågor som berörde målgruppen; därför uppfattades arbetsområdet som aktuellt och prioriterat i arbetsgruppen. Verksamhetens arbete beskrevs som välorganiserat med liten personalomsättning. Socialsekreterarna arbetade alltid två och två i ärenden där det misstänktes förekomma våld.

Av fler än hälften av intervjuerna framgick att ledningens roll vid verksamhetsutveckling och upprättande av implementeringsstrategier var oklar. Det rådde oklarhet om huruvida det pågick något utvecklingsarbete och i så fall vem som hade ansvaret för detta i verksamheten. Första linjens chefer inom socialtjänsten står inför stora utmaningar kring hur det framtida arbetet ska organiseras och ledas. En oklar ansvarsfördelning påverkar både arbetsmiljö och arbetsvillkor på en arbetsplats, såväl för ledning som för personal. Nya kunskapsbidrag har svårt att få fotfäste i verksamheten när ansvaret för implementeringen inte är klart uttalat.

Delstudie 2 och 3: Stöd, samtal, arbetsträning, boende och NKJT

De sammanfattande reflektioner som presenterades i detta avsnitt bygger på analyser från delstudie 2 och 3 och berör yrkesverksamma inom kvinnojourer, skyddat boende, öppenvård, HVB, daglig verksamhet samt LSS-boende med särskild service. Totalt intervjuades 16 yrkesverksamma från olika verksamheter inom såväl offentlig och privat sektor som civilsamhället. Verksamheterna arbetade utifrån olika lagstiftningar och deras målgrupper var främst personer med funktionsnedsättning eller (heders)våldsutsatta kvinnor och eventuella medföljande barn.

Ett par särskilda aspekter behöver noteras gällande dövvärlden nämligen att de yrkesverksamma på Nationell kvinnojour och stöd på teckenspråk (NKJT) är teckenspråkiga och att en majoritet har någon form av hörselskada. Som ung verksamhet under utveckling kan NKJT:s arbete beskrivas som ett pionjärbete, vilket tog sig uttryck i att de refererade till enskilda ärenden.

Målgruppen beskrevs som osynlig genom att de ofta hölls isolerade inom familjen. Isoleringen beskrevs innebära att målgruppen ofta saknade ord för vad hedersnormer är och att gränsen mellan kontroll och begränsningar var oklar. Målgruppen kunde även sakna kunskap om att aga inte är tillåtet.

Utifrån de yrkesverksammas erfarenheter kunde det finnas kulturella och religiösa föreställningar kring att inte höra, vilka innebar att hörande familjemedlemmar ansågs ha ett större värde än familjemedlemmar med hörselskada. Därmed fanns inga incitament för föräldrar att lära sig teckenspråk. En följd av avsaknaden av ett gemensamt språk är språkdeprivation, vilket påverkar individens möjligheter att utveckla sin kognitiva förmåga.

Vidare beskrevs att språkdeprivationen även kunde innebära att personer med hörselskada, dövhet eller dövblindhet kunde sakna ord för sin egen kultur och ursprungsland. Detta innebar att personerna saknade förståelse för vad begrepp som heder, hedersnormer, kontroll, begränsningar och förtryck samt våld kan innebära.

Utifrån en funktionsnedsättning, men också utifrån kön och mot bakgrund av hedersnormer som krav på lydnad, kyskhet samt oskuldskrav, framkom ett stort beroende av anhöriga som innebar att målgruppens handlingsutrymme var begränsat. Tillsammans skapade detta en stor sårbarhet för att utsättas för kontroll, begränsningar och olika former av våld.

De yrkesverksamma inom samtliga verksamheter beskrev att personer med funktionsnedsättning som samtidigt kan utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck löper särskilda risker. Förutom att utsättas för olika former av våld nämndes även tvångsgifte, bortförande mot sin vilja eller mord. En viktig aspekt handlade om hur de utsattas situation definierades och hur begreppet hedersrelaterat våld kunde förstås. Flera av verksamheterna brottades med frågan om hur de skulle kategorisera de problem som de våldsutsatta kvinnorna och barnen hade: om det handlade om en funktionsnedsättning eller om det var symptom på erfarenheter från en våldsam miljö, det vill säga en hederskontext.

Den verksamhet som arbetade med barn beskrev erfarenheter av att det hedersrelaterade våld som beskrevs i ett första uppdrag från socialtjänsten senare kunde omtolkas till familjekonflikter eller försvinna. Att misstankar och erfarenheter av våld omtolkas och försvinner har även blivit synligt i tidigare studier om socialtjänstens barnavårdsutredningar.²³⁵ Hur ett ärende definieras avgör hur arbetet utformas och vilka insatser som väljs.²³⁶ Att inte definiera ett ärende som hedersrelaterat våld och förtryck gjorde det svårt för de yrkesverksamma att arbeta med det som var det egentliga problemet och kunde även innebära att säkerheten äventyrades för barnet.

Samtliga verksamheter uttryckte att de saknade material och metoder som var anpassade för arbetet med personer med olika former av funktionsnedsättning och erfarenheter av hedersrelaterat våld och förtryck. Verksamheterna inom hedersvåldsområdet saknade pedagogiska verktyg men också kunskap i alternativ kompletterande kommunikation. De verksamheter som arbetade inom LSS-området saknade material och metoder om hedersrelaterat våld och förtryck. NKJT uttryckte ett starkt behov av både kunskap och verktyg om hedersrelaterat våld och förtryck som är anpassat för dövvärlden.

²³⁵ Heimer, Näsman & Palme (2017).

²³⁶ Björktomta (2007).

Delstudie 4 och 5: Personer med funktionsnedsättning i en hederskontext

De sammanfattande reflektioner som presenteras i detta avsnitt bygger på analyser från delstudie 4 och 5 och berör tio kvinnor och män 19–60 år med olika former av funktionsnedsättning och skilda erfarenheter av hedersrelaterat våld och förtryck. Frågor som ställdes till målgruppen fokuserade på områden som handlade om deras barndomsupplevelser och nuvarande situation. Vidare ställdes frågor om deras behov av stöd samt om deras erfarenheter av stödinsatser från myndigheter och civilsamhälle.

I delstudie 4 deltog två kvinnor och tre män med hörselskada, dövhet eller dövblindhet och i delstudie 5 deltog fem kvinnor, 19 – 30 år, med någon form av funktionsnedsättning eller psykisk ohälsa. Gruppen som helhet hade erfarenheter av en hederskontext där hedersnormer som oskuldskrav, betoning på kyskhet och lydnad samt en stark norm om heterosexualitet som det enda och rätta, tillsammans med könsspecifika normer kring klädsel, blev synliga. Hur normerna konkretiserades i familjerna skiljde sig åt där funktionsnedsättning, kön, religiositet, men även den emotionella dimensionen, synliggjordes som styrande faktorer.

I den övervägande delen av intervjuerna framkom att i familjerna utgjorde *funktionsnedsättningen* i sig en sårbarhet för att utsättas för kontroll, begränsningar och även olika former av våld.²³⁷ En särskilt sårbar grupp var kvinnor med intellektuell funktionsnedsättning, där deras beroende av omgivningen tillsammans med ett strängt oskuldskrav ökade risken för att utsättas för sexuella övergrepp. Funktionsnedsättningen innebar även att kvinnorna hade sämre förmåga att försvara sig, och för en av kvinnorna hade en våldtäkt även inneburit att våldet från familjemedlemmar ökat då oskulden var ”förlorad”

En annan sårbar grupp var personer med hörselskada, dövhet eller dövblindhet – dels utifrån den hierarki som beskrevs i en av familjerna, där hörande familjemedlemmar befann sig högst upp och personen med hörselskada, dövhet eller dövblindhet befann sig längst ned med sämre status än hörande syskon, dels utifrån att flera intervjudeltagare beskrev ett bristfälligt eller en avsaknad av ett gemensamt språk i familjerna. Att inte få språklig stimulans under uppväxten leder till språkdeprivation, som i sin tur medför att den kognitiva utvecklingen försämras. Vidare synliggjordes i intervjuerna att den bristande kommunikationen mellan föräldrar och barn i flera familjer ersattes av olika former av våld.

I samtliga intervjuer framkom *kön* som en styrande faktor. Hedersnormer har könade aspekter och i intervjuerna synliggörs hur oskuldskrav och krav på kyskhet framför allt rörde kvinnorna. För männen var normen om heterosexualitet den centrala, men även en av kvinnorna beskrev en stark heteronorm i sin familj som synliggjordes när hon kom ut som bisexuell. För både männen och kvinnorna fanns krav på att som söner och döttrar lyda föräldrarna och inrätta sig i familjernas normsystem. Ett intressant resultat var att det inte

²³⁷ Jernbro & Landberg (2022).

bara var kvinnorna som hade särskilda krav på klädsel; en av männen beskrev familjens starka krav på hans klädval, där de krävde att han skulle bära kostym och slips.

I tre familjer framkom att familjernas *religiositet* interagerade med normer kring sexualitet, framför allt normen om heterosexualitet som det enda och rätta. Det var inte religionen i sig som var det centrala, exempel fanns från både islam och kristendom, utan det centrala var graden av religiositet.

Utifrån intervjudeltagarnas berättelser framträdde hur familjernas religiositet interagerade med grad av rigiditet i familjernas meningssystem.²³⁸ I en av familjerna beskrevs ett allvarligt hot om fysiskt våld; i en annan familj framkallade normbrottet starka känslor av skam och skuld hos både föräldrar och intervjudeltagare. I en tredje familj, där religionen beskrevs ha en svagare roll, synliggjordes ett tydligt avståndstagande och uteslutning ur familjen men utan känslouttryck hos föräldrarna.

Den *emotionella dimensionen* behöver noteras, eftersom den har betydelse för målgruppens erfarenheter från sin uppväxttid men också för hur intervjudeltagarna beskrev sin livssituation efter uppbrottet från familjen. Detta resultat ligger i linje med tidigare studier om familjerelationer inom patriarkala familjer i en hederskontext.²³⁹

Övervägande delen av intervjudeltagarna beskrev familjeförhållanden med försummelse, kontroll och begränsningar samt olika former av våld i en utsträckning som gör att familjerna kan benämnas som dysfunktionella. I några familjer tillkom föräldrars psykiska ohälsa och missbruk samt kriminalitet. De intervjudeltagare som hade brutit med sina familjer uttryckte en stark ambivalens som handlade om längtan efter en familjegemenskap å ena sidan och längtan efter att fritt få välja sitt liv och sin egen livspartner å andra sidan.

Intervjudeltagarna från de familjer som här benämns som dysfunktionella beskrev sina uppbrott med ord som tyder på en upplevelse av befrielse, men tre av intervjudeltagarna beskrev i stället sina familjerelationer med mer positiva uttryck. Bland dessa fanns uttryck av sorg och längtan efter familjetillhörigheten på ett tydligare sätt. Ytterligare en intervjudeltagare uttryckte starka känslor av obehag och skuld utifrån att föräldrarna fortsatte att utöva psykisk press för en återupprättelse av heteronormen. Sammantaget framkom en bred variation av barndomsupplevelser och familjerelationer med olika erfarenheter av kontroll, begränsningar, förtryck och våld.

Under uppväxten hade fyra av de sju kvinnliga intervjudeltagarna haft kontakt med socialtjänsten och också varit placerade enligt LVU. Placeringarna hade dock avbrutits av antingen kvinnan själv eller av socialtjänsten. En av männen hade fått en orosanmälan som

²³⁸ Ett meningssystem förklarar individens och gruppens upplevelser genom att sätta livet och händelser i ett större perspektiv. Religion är ett heltäckande meningssystem och spelar en viktig roll som legitimering eller rättfärdigande av både den individuella och den sociala ordningen. Individen kan också skapa egna meningssystem genom att ta delar från olika meningssystem där religionen kan ge mening åt vissa delar. (McGuire, 2002).

²³⁹ Björktomta (2012).

barn men innan socialtjänsten ingrep hade pappan skickat i väg honom till ursprungslandet. Utifrån intervjuerna hade kontakterna med socialtjänsten inte inneburit att situationen i familjerna förändrats till det bättre; för kvinnorna var det först efter att de blivit myndiga som ett permanent uppbrott med familjen kunde genomföras

Samhällets insatser beskrevs som välfungerande genom att de akuta insatserna hade fungerat bättre. Sämre tillit visades för rättsväsendet där kraven på hållbara bevis innebar att kvinnorna hamnade i underläge utifrån sin utsatta situation.

Kapitel 11 – Rekommendationer för det fortsatta arbetet

I detta kapitel görs en kortfattad summering av resultatet från de fem delstudierna med rekommendationer kring hur det fortsatta utvecklingsarbetet med målgruppen kan bedrivas.

- **Utvecklingsområden – nationellt och regionalt**

- Utveckla en länsövergripande kommunal samverkan genom kommunala samverkansavtal och/eller genom gemensamma nämnder där fokus ligger på att gemensamt hjälpas åt med kompetensförsörjning, riskbedömning och utformning av hjälp- och stödinsatser till personer som är utsatta för våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck, vilka samtidigt har en funktionsnedsättning.
- Fortsätt att bygga upp regionala kunskaps- och resurscentrum specifikt inriktade mot hedersrelaterat våld och förtryck, så att yrkesverksamma får bättre möjligheter till råd, stöd och vägledning i det operativa arbetet.
- Utveckla regionala utbildningssatsningar med ett intersektionellt perspektiv på arbetet med hedersrelaterat våld och förtryck där berörd personal och arbetsledare från olika välfärdsområden i regionen deltar – dels för att bidra med samsyn vid tvärsektoriell samverkan, dels för att flera huvudmän bättre kan hjälpas åt vid framtagandet av såväl kunskapsbaserade som adekvata hjälp- och stödinsatser till målgruppen.
- Utveckla och förtydliga det intersektionella perspektivet i socionomutbildningen för att bättre begripliggöra en helhetssyn på det praktiska sociala arbetet.
- Utveckla en nationell vägledning eller handbok särskilt inriktad på hedersrelaterat våld och förtryck för att dels stödja myndigheter i en övergripande planering av arbetet, dels underlätta och minska osäkerhetsfaktorer vid handläggning av enskilda ärenden. En nationell vägledning kan underlätta för mer likvärdiga bedömningar och bidra till en förbättrad och tydligare samsyn inom området.
- Utveckla en särskild utbildningssatsning med fokus på implementeringsprocesser för chefer på flera nivåer inom socialtjänsten, för att skapa bättre verktyg att leda, styra och utveckla verksamheten på lokal nivå när det gäller stöd till personer med funktionsnedsättning som samtidigt är utsatta för våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck.
- Ge yrkesverksamma som möter målgruppen bättre stöd i deras arbete genom ökad tillgång på vetenskapligt utvärderade metoder. Fler forskningsprojekt med fokus på förebyggande och stödjande interventioner är således angeläget. Relationen mellan hedersrelaterat våld och förtryck, funktionsnedsättning och

gängkriminalitet behöver ytterligare undersökas utifrån ett vetenskapligt förhållningssätt.

- **Utvecklingsområden – lokalt**

- Upparbeta en väl fungerande intern samverkansform som bygger på samverkansavtal mellan de olika verksamhetsområdena inom socialtjänsten, för att ge operativ personal bättre mandat att samverka över verksamhetsgränser och för att bevara de specialiserade enheterna inom socialtjänsten
- Tydliggör det intersektionella perspektivet och bidra till en bättre helhetssyn på personers hjälpbehov. Detta bidrar till en mer tydlig och formaliserad intern samverkan inom socialtjänsten som fokuserar på området hedersrelaterat våld och förtryck där samvarierande sociala kategorier som till exempel funktionsnedsättning, intersexvariationer, riskbruk och beroende, religion och ålder bättre uppmärksammas hos våldsutsatta personer.
- Möjliggör för verksamhetsledning, alternativt verksamhetsutvecklare, att dra bättre nytta av nya kunskapsbidrag, vägledningar och föreskrifter för att upprätta och uppdatera rutiner, riktlinjer och handlingsplaner inom området
- Aktualisera, underlätta och stötta genom politiska beslut de nationella krav och förväntningar som ska infrias inom socialtjänsten när det gäller arbetet med våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck. Kombinationen våldsutsatthet och funktionsnedsättning behöver uppmärksammas och synliggöras.
- Ge ledningsfunktionen inom socialtjänsten bättre möjligheter att arbeta med verksamhetsutveckling och implementeringsprocesser för att därigenom skapa hållbara och goda arbetsplatser. Detta gäller i synnerhet arbetet med hedersrelaterat våld och förtryck där personer samtidigt har en funktionsnedsättning, vilket yrkesverksamma beskriver som en särskilt svår och utmanade arbetsuppgift.

Kapitel 12 – Slutord och metodologiska reflektioner

En målsättning med denna studie har varit att belysa vilken kunskap som finns och vilka kunskapsluckor som existerar. I rapporten berörs flera olika komplexa frågor som är relevanta för såväl berörda brukare som de yrkesverksamma och forskarsamhället.

Under åren har det genomförts flera kartläggningar för att få kunskap om omfattningen av hedersrelaterat våld och förtryck. Stora ansträngningar har gjorts för att definiera, förklara och utveckla metoder för att motverka detta våld. Det har producerats en mängd rapporter och metodstöd som dock endast i viss mån följts av vetenskaplig utvärdering. En slutsats även i denna kartläggning är att individ- och familjebaserade insatser inom området fortfarande är begränsat vetenskapligt utvärderade.

Det är viktigt att ha i åtanke att det först 2018 infördes ett ska-krav för högre lärosäten att undervisa och lägga in examinerande moment kring mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer i en mängd professionsutbildningar.²⁴⁰ Men som det beskrivs i flera tidigare kunskapsbidrag anser många yrkesverksamma att de fortfarande har begränsat med kunskaper inom området. En av orsakerna till upplevd kunskapsbrist kan ha att göra med att många yrkesverksamma har examen från utbildningar som genomfördes före 2018. Därför är det angeläget att exempelvis länsstyrelser, Socialstyrelsen och Sveriges Kommuner och Regioner fortsätter att utarbeta utbildningssatsningar med ett inkluderande, intersektionellt perspektiv inom området mäns våld mot kvinnor, våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck.

En framgångsfaktor kan vara att utbildningssatsningar riktas som gemensamma inbjudningar till de välfärdsaktörer som berörs, för att därmed skapa samsyn och en ömsesidig hållning i frågorna. Inom ramen för detta uppdrag förefaller dock ledningens roll vid verksamhetsutveckling och upprättande av implementeringsstrategier vara något oklar. Därmed skulle en utbildningssatsning inriktad på implementeringsprocesser vara en fördelaktig insats för ledningsfunktionen inom socialtjänsten.

Många kommuner har en ansträngd ekonomisk situation, vilket är en påverkansfaktor i socialtjänstens arbete med utvecklingsfrågor, exempelvis arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck. Med tanke på en ansträngd personalsituation som råder hos många IFO-verksamheter är det ytterst angeläget att arbetet med utvecklingsfrågor framåt ombesörjs genom riktade statliga medel. Vidare behövs det klarläggas vilka förväntningar som finns på de enskilda IFO-enheterna inom socialtjänsten att ställa om sitt arbete till att erbjuda mer öppenvård och förebyggande insatser.²⁴¹

Det förefaller dock som om arbetet med att ta fram dessa insatser ska vara ett ansvar som åligger socialtjänstens personal. Om så är fallet är det ytterst angeläget att personalen som ska arbeta fram en mer förebyggande öppenvårdsverksamhet verkligen har de kunskaper och den kompetens som krävs för uppdraget. Ett sätt att tillvarata kompetens kan vara att

²⁴⁰ SFS 2017:857.

²⁴¹ Socialstyrelsen (2025).

kommunerna hjälps åt i uppdraget och delar med sig av de expertkunskaper som finns. Ett nära samarbete med forskarsamhället är också angeläget i utvecklingsarbetet.

I denna rapport har stor fokus lagts på att återge brukares röster. Yrkesverksamma beskriver att målgruppen riskerar att bli så kallade gråzonsärenden, eftersom den interna samverkan inte tydligt föreskriver vilken förvaltning som har det egentliga ansvaret. Målgruppen beskrivs som icke synliggjord, vilket befaras leda till begränsade möjligheter för dem att åtnjuta självbestämmande och delaktighet samt få tillgång till anpassade hjälpmedel och likvärdig vård eller stöd. I det fortsatta utvecklingsarbetet behöver befintlig kunskap kring hedersrelaterat våld och förtryck anpassas och översättas för att bättre nå personer med olika typer av funktionsnedsättningar, exempelvis kunskapsmaterial översatt till teckenspråk och anpassat utifrån döv världens sociala kontext.

En övergripande slutsats från de fem delstudierna är att arbetet för att förebygga och motverka hedersrelaterat våld och förtryck utgör ett komplext samspel mellan det lokala välfärdssamhället och den civila sektorn samt att även privata aktörer finns representerade. Det blir tydligt att kunskapen om hedersrelaterat våld och förtryck behöver ingå i samtliga yrkesverksammas basrepertoar och införlivas i det ordinarie arbetet utifrån de yrkesverksammas profession, arbetets uppdrag och mandat samt de lagar och regelverk som styr verksamheten.

Utifrån en teoretisk modell²⁴² synliggörs vikten av att det förebyggande arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck behöver genomsyra samtliga verksamheter på kommunal och regional nivå. I modellen har barnavårdscentraler, mödravårdscentraler samt öppna förskolor identifierats som särskilt centrala arenor för det förebyggande arbetet när det gäller föräldraskapsfrågor och barnuppfostran. En annan central arena är ungdomsmottagningen genom sitt arbete med ungdomar där fokus ligger på frågor gällande sex, hälsa och relationer. Ytterligare arenor som har blivit synliga i denna studie är daglig verksamhet och LSS-boenden, där yrkesverksamma genom dagliga samtal med boende och arbetstagare och klienter skulle kunna utveckla ett förebyggande arbete om hedersnormer och rätten till ett eget liv men också om kärlek, sexualitet och riskbeteende.

Metodologiska reflektioner

Flera stora forskningsområden möts i uppdraget för denna studie. Det första området rör personer med funktionsnedsättning, det andra området berör hedersrelaterat våld och förtryck, och därutöver berörs forskningsområden som har fokus på organisation och ledarskap. Det är sammantaget ett stort område som undersöks och kan således studeras utifrån flera perspektiv. Detta komplexa område har studerats under en kort tidsperiod och sammanfogats i en rapportform som består av sammanfattande och kondenserade texter.

²⁴² Björktomta (2005).

De metodologiska reflektioner som görs i efterhand är att datainsamlingen för yrkesverksamma i delstudie 1, 2 och 3 är baserad på en något för omfattande intervjuguide. På grund av begränsat med tid för yrkesverksamma att delta i intervju har det lett till att vissa områden endast är kortfattat beskrivna av dem. Det finns dock fördelar med ett resultat som översiktligt redogör för ett stort och mångskiftande område. Samtidigt erfar vi forskare att ett flertal av de frågor som ingår i intervjuguiden till yrkesverksamma bör undersökas var och en för sig.

Några områden som vore fördelaktiga att närmare belysa är frågor kring förebyggande arbete och öppenvårdsarbete samt i vilken utsträckning olika metoder används vid risk-, stöd- och skyddsarbete. Ett fortsatt vetenskapligt arbete behöver också i större utsträckning fokusera på brukares erfarenheter och deras möjligheter till delaktighet i ett utvecklingsarbete, för att identifiera behov och få en mer initierad och samlad syn på specifika sakområden som behöver utvecklas i samarbete arbetet med berörda brukare.

Referenser

- Abji, S. & Korteweg, A. C. (2021). "Honour"-based violence and the politics of culture in Canada: advancing a cultural analysis of multi-scalar violence. *International Journal of Child, Youth and Family Studies*, 12(1), s. 73–92.
- Anyango, C., Goicolea, I. & Namatovu, F. (2023). Women with disabilities' experiences of intimate partner violence: a qualitative study from Sweden. *BMC Women's Health* 23, s. 381.
- Aplin, R.L. (2018). Honour based abuse: the response by professionals to vulnerable adult investigations. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*, 10(4), s. 239–250.
- Arbetsmiljöverket (2018). *Projektrapport "Socialsekreterares arbetsmiljö"*. Arbetsmiljöverket. Stockholm.
- Assmo Wahlberg, C., Martinsson, S. & Waldo, Å. (2016). *Konsekvenser av språklig deprivation hos vuxna teckenspråkiga döva – en forskningsöversikt*. FoU-rapport 8/2016, Habilitering & Hjälpmedel. Region Skåne: Forsknings- och utvecklingsenheten.
- Autism Sverige (2024). *Autism*. <https://www.autism.se/om-autism/autism/> [hämtad 2024-11-05].
- Baianstovu, R.Í., Strid, S., Särnstedt Gramnaes, E., Cinthio, H. & Enelo, J. (2020). Heder och samhälle: Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar. Working Papers and Reports Social Work 17. Örebro universitet.
- Baianstovu, R.Í. & Strid, S. (2024). Complexities facing social work: Honor-based violence as lived reality and stereotype. *Journal of Social Work*, 24(4), s. 552–570.
- Barnombudsmannen (2021). *Mina rättigheter*. <https://minarattigheter.se/barn-och-unga-14-18ar/transfunderingar/begrepp---har-du-koll-pa-alla-begrepp-inom-trans/> [hämtad 2025-10-08].
- Bates, L. (2018). Female perpetrators of honour-based violence: conspirators, collaborators, coerced? *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*, 10(4) s. 293–303.
- Bates, L. (2021). Honor-Based Abuse in England and Wales: Who Does What to Whom? *Violence Against Women*, 27(10), s. 1774–1795.
- Bhanbhro, S., de Chavez, A. & Lusambili, A. (2016). Honour based violence as a global public health problem: a critical review of literature. *International Journal of Human Rights in Healthcare*, 9(3).
- Björktomta, S.B. (2005). Unga kvinnor, frihet och heder – om socialt arbete och hedersrelaterat våld. Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 37. Ersta Sköndal högskola, Stockholm.
- Björktomta, S.B. (2007). Personalens möten med utsatta flickor – arbete mot hedersrelaterat våld. Sköndals arbetsrapportserie nr 48. Stockholm: Ersta Sköndal högskola.

- Björktomta, S.B (2012). Om patriarkat, motstånd och uppbrott: tjejers rörelser i sociala rum. (1. uppl.) Diss. Malmö: Égalité.
- Björktomta, S.B. (2019). Honor-Based Violence in Sweden – Norms of Honor and Chastity. *Journal of Family Violence*, 34(5), s. 449–460.
- Blennberger, E. (2005). *Etik i socialpolitik och socialt arbete*. Studentlitteratur AB.
- Bourdieu, P. (1984/1995). *Sociology in question*. London: Sage Publications.
- Braun, V. & Clarke, V. (2019). Reflecting on reflexive thematic analysis. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health*, 11(4), s. 589–597.
- Braun, V. & Clarke, V. (2024). Reporting guidelines for qualitative research: a values-based approach. *Qualitative Research in Psychology*, 22(2), s. 399–438.
- Bredal, A. & Skjerven, L.S. (2007). *Tvangsekteskapsaker i hjelpeapparatet. Omfang og utfordringer*. Senter for kvinne- og kønnforskning. Universitetet i Oslo.
- Bredal, A. (2011). Mellom makt og avmakt – om unge menn, tvangsekteskap, vold og kontroll. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Brottsoffermyndigheten (2024). *Samhällets samlade stöd till brottsoffer*.
- Bruhn, A., Baianstovu, R., Petersen, A. & Johansson, B. (2020). Att ta mark i professionen – nya socionomers yrkesval och karriärvägar. Rapport från en studie med särskilt fokus på Socialtjänsten. Institutionen för juridik, psykologi och socialt arbete, Örebro universitet. Institutionen för designvetenskaper (LTH), Lunds universitet.
- Cinthio, H. (2025) Hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning. En studie om rättsväsendets utmaningar och möjligheter. Nr: 2025:19. Myndigheten för delaktighet.
- Dickson, P. (2014). Understanding victims of honour-based violence, *Community Practitioner*, 87(7), s. 30–33.
- Eldén, Å. (2003). *Heder på liv och död. Våldsamma berättelser om rykten, oskuld och heder*. Avhandling. Avdelningen Socialt arbete. Uppsala universitet.
- Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/36/EU av den 5 april 2011 om förebyggande och bekämpande av människohandel, om skydd av dess offer och om ersättande av rådets rambeslut 2002/629/RIF.
- Europarådet (2011). Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet. Istanbulkonventionen. Europarådets fördragsserie – nr 210.
- Fixsen, D.L., Naoom, S.F., Blasé, K.A., Friedman, R.M. & Wallace. F. (2005). *Implementation research: A synthesis of the literature*. Tampa, Florida: University of South Florida, Louise de la Parte Florida. Mental Health Institute, The National Implementation Research Network, 2005. FMHI Publication #231.

- FN-förbundet Sverige (1948) FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna. <https://fn.se/vi-gor/vi-utbildar-och-informerar/fn-info/vad-gor-fn/fns-arbete-med-manskliga-rattigheter/den-allmanna-forklaringen-om-de-manskliga-rattigheterna/> [hämtad 2024-11-05].
- FN-förbundet Sverige (1993) Kvinnokonventionen. <https://www.unwomen.se/kvinnokonventionen-2/> [hämtad 2024-11-05].
- Friberg, J.H. & Bjørnset, M. (2019). *Migrasjon, foreldreskap og sosial kontroll*. Fafo-rapport 2019:01. Forskningsstiftelsen Fafo.
- Fundamental Rights Agency (2015). *Annual activity report 2015*.
- Föreningen för Sveriges ungdomsmottagningar. (2024). Vad är FSUM. <https://fsum.nu/> [hämtad 2024-11-05].
- Förenta nationerna (2024). *Gemensamma tecken förenar unga i Norden*. <https://unric.org/sv/gemensamma-tecken-forenar-unga-i-norden/> [hämtad 2024-11-05].
- Ghadimi, M. & Gunnarsson, S. (2019). UNG 2018 – en kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck bland unga i Uppsala. TRIS – Tjejers rätt i samhället.
- Gifford, W.A., Davies, B.L., Graham, I.D., Tourangeau, A., Woodend, A.K. & Lefebvre N. (2013). Developing Leadership Capacity for Guideline Use: A Pilot Cluster Randomized Control Trial. *Worldviews on Evidence-Based Nursing*, 10(1), 51–65.
- Gill, A. (2008). 'Crimes of Honour' and Violence against Women in the UK. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 32(2), 243–263.
- Global Leadership Magazine (2024). *Cultural barriers and how to overcome them in your global company as a global leader*. [Cultural barriers and how to overcome them in your global company as a global leader • eurac - European Academy for Executive Education](https://www.eurac.edu/en/insights/cultural-barriers-and-how-to-overcome-them-in-your-global-company-as-a-global-leader) [hämtad 2025-09-07].
- Graneheim, U. H. & Lundman, B. (2004). Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. *Nurse Education Today*, 24, s. 105–112.
- Graneheim, U. H., Lindgren, B.-M. & Lundman, B. (2017). Methodological challenges in qualitative content analysis: A discussion paper. *Nurse Education Today*, 56, s. 29–34.
- Grip L. & Dynevall, M. (2024). Honour-based violence in Sweden – an offender perspective. *Nordic Journal of Criminology*. 25(1), s.1–17.
- Gunnarsson, S., Ghadimi, M., Talin Davidian, T. & Hellberg, M. (2020). *Gömd & Glömd. Hedersrelaterat våld och förtryck mot vuxna med intellektuell funktionsnedsättning*. TRIS – Tjejers rätt i samhället.
- Habilitering & hälsa. (2024) *Intellektuell funktionsnedsättning*. Region Stockholm. <https://www.habilitering.se/if> [hämtad 2025-09-11].
- Heimer, M., Näsman, E. & Palme, J. (2017). Rättighetsbärare eller problembärare? Barns rätt att komma till tals och socialtjänstens insatser. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Håkansson, P-A. (2007). Frihet och familj. En uppföljning av skyddade boenden för personer som hotas av hedersrelaterat våld. Stockholm: Socialstyrelsen.

Idriss, M. M. (2022). Abused by the Patriarchy: Male Victims, Masculinity, "Honor"-Based Abuse and Forced Marriages. *Journal of Interpersonal Violence*, 37(13–14), NP11905–NP11932.

Jämställdhetsmyndigheten (2021). Prostitution och människohandel – begrepp. Slutredovisning av uppdrag att stärka arbetet mot att barn och unga respektive vuxna utnyttjas i prostitution och människohandel, samt kartlägga omfattningen av prostitution och människohandel. Rapport 2021:23.

Jensen, T G., Schmidt, G., Nordin Jareno, K. & Roselius, M. (2006). *Indsatser mod aeresrelaterat vold. En undersogelse af indsatsen i seks europaeiske lande*. Köpenhamn: SFI, Det nationale forskningscenter for velfaerd.

Jernbro, C. & Jansson, S. (2017). *Våld mot barn 2016 – En nationell kartläggning*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Jernbro, C. & Landberg, Å. (2022). *Multiutsatta barn om barn som utsatts för flera typer av barnmisshandel*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Jernbro, C., Landberg, Å. & Thulin, J. (2023). *Våld mot barn 2022 – en nationell kartläggning*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Josefsson, C. (2013). Med bredden som spets: om socionomers yrkesidentitet. Akademikerförbundet SSR.

Källström, Å., Amlakie, H., Yildirim, Z., Adaszak, S., Klint, F., Farias Vera, L., Gustafsson, J. & Holmefur, M. (2022). Att identifiera och arbeta med utsatthet för våld bland personer med funktionsnedsättning – lärdomar från kommuner och regioner. Myndigheten för delaktighet i samarbete med Örebro universitet. *Working Papers and Reports Social Work* 27. Örebro universitet.

Karolinska Universitetssjukhuset (2024). Mottagning Hörselimplantat Huddinge. <https://www.karolinska.se/vard/tema/tema-akut-och-reparativ-medicin/oron-nasa-hals-horsel-och-balans/mottagning-horselimplantat-huddinge/> [hämtad: 2025-09-07].

Kriminalvården (2020). "Heder fanns ju i familjen men vi var inte extrema i det" Intervjustudie med kriminalvårdsklienter med hedersrelaterad våldsbrottslighet. Norrköping. Krim Vård.

Krippendorff, K. (2019). *Content Analysis An Introduction to Its Methodology*. (4 uppl.) Thousand Oaks., CA:SAGE.

Kunskapsstyrning hälso- och sjukvård (2024). *Grav hörselnedsättning, vårdförlopp*. Nationellt system för kunskapsstyrning hälso- och sjukvård. <https://vardpersonal.1177.se/kunskapsstod/vardforlopp/grav-horselnedsattning/> [hämtad 2025-09-10].

- Larsson, A.K., Petersson, J. & Strand, S. J. M. (2023). Att bedöma och hantera risk för våld i nära relation i gles- och landsbygd. Nyttiggörande av forskningsresultat från RISKSAM-projektet i dialog med socialtjänst och polis. Centrum för våldsstudier, Örebro universitet.
- Larsson, A. K., Olsson, H. & Strand, S. J. M. (2024). Challenges and opportunities in collaborative approaches to responding to intimate partner violence: insights from social workers and police in Sweden. *Journal of Social Work Practice*, 38(2), s. 143–157.
- Lidman, S & Hong, T. (2018). ”Collective violence” and honour in Finland: a survey for professionals. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*, 10 (4), s. 261–271.
- Lipsky, M. (1980/2010). *Street-level bureaucracy – Dilemmas of the individual in public services*. Part II, Conditions of Work). New York: Russell Sage Foundation.
- Lucas, S. & Jernbro, C. (2014). Barn som far illa. Försummelse av barn – ett försummat problem. *Läkartidningen* 2014;111:CYIA.
- Lykke, N. (2003). Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* (24), 1, s. 47–56.
- McCarthy M., Clawson R., Patterson A., Fyson R. & Khan L. (2020). Risk of forced marriage amongst people with learning disabilities in the UK: Perspectives of South Asian carers. *J Appl Res Intellect Disabil*, 00:1–11.
- McGuire, G. (2002). *Religion – the Social Context*. London: Wadsworth Thomson Learning.
- Meyers, D.C., Katz, J., Chien, V., Wandersman, A., Scaccia, J.P. & Wright, A. (2012). Practical Implementation Science: Developing and Piloting the Quality Implementation Tool. *American Journal of Community Psychology*, 50, s. 481–496. DOI 10.1007/s10464-012-9521-y.
- Myndigheten för delaktighet (2017). Mäns våld mot kvinnor med funktionsnedsättning. Utvecklingsområden till den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor. Nr 2017:29.
- Myndigheten för delaktighet (2023a). Att förebygga och bekämpa våld mot personer med funktionsnedsättning. Samhällets kunskap, åtgärder och insatser. Nr 2023:11.
- Myndigheten för delaktighet (2023b). Våld mot personer med funktionsnedsättning. Om utsatthet och förekomst av våld. Myndigheten för delaktighet, Nr 2023:12.
- Myndigheten för delaktighet (2024a). Motverka våld bland barn och unga med funktionsnedsättning. En kartläggning av stödmaterial för att förebygga, upptäcka och utreda våld mot barn och unga med funktionsnedsättning. Nr 2024:16.
- Myndigheten för delaktighet (2024b). Tolkmetoder och tolktjänster. <https://www.mfd.se/utgangspunkter/tillganglighet/vagledning-for-en-tillganglig-verksamhet/tillganglig-arbetsplats/tolkmetoder-och-tolktjanster/> [hämtad: 2025-09-07].
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2022a). ”Jag är inte ensam, det finns andra som jag” – Unga hbtqi-personers levnadsvillkor.

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2022b). Unga hbtq-personers utsatthet för omvändelseförsök i Sverige.

Myndigheten för vård- och omsorgsanalys (2023). *Bära eller brista. Erfarenheter av socialtjänstens stöd vid hedersrelaterat våld och förtryck*. Rapport 2023:8.

Nationellt centrum för kvinnofrid (2013). *Våld mot kvinnor med funktionsnedsättning*. Rapport 2013:1. Nationellt centrum för kvinnofrid, Uppsala universitet.

Nationellt centrum för kvinnofrid (2014). *Våld och hälsa. En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa*. Rapport 2014:1. Nationellt centrum för kvinnofrid, Uppsala universitet.

Nationell kvinnojour och stöd på teckenspråk (u.å). *Hej & välkommen till NKJT*: <https://nkjt.se/om-oss/> [hämtad: 2024-11-05].

Nilsen, P. (2015). Making sense of implementation theories, models and frameworks. *Implementation Science*, 10:53.

Nilsson, L. & Westlund, O. (2007). *Våld mot personer med funktionshinder*. Rapport 2007:26. Brottsförebyggande rådet. Rapport 2007:26.

Norberg, M. (2021) SDR: Språkdeprivation ska klassas som diagnos. *Allt om teckenspråk 2021, specialnummer*. <https://dovastidning.se/nyhet/sdr-sprakdeprivation-ska-klassas-som-diagnos/> [hämtad 2024-11-06].

Nordens välfärdscenter (2016). *När samhället inte ser, hör eller förstår – könsrelaterat våld och funktionshinder*.

Olsson, H. & Bergman, A. (2021). From silence to recognition: Swedish social services and the handling of honor-based violence. *European Journal of Social Work*, 25(2), s.198–209.

Olsson, H., Strand, S. & Källvik, E. (2022). *Hedersrelaterat våld och förtryck i kombination med prostitution och människohandel: Ett vidgat perspektiv*. Regeringsuppdrag genom Jämställdhetsmyndigheten i samarbete mellan Karlstad universitet och Örebro universitet: hedersrelaterat-vald-och-fortryck-i-kombination-med-prostitution-och-manniskohandel.pdf [hämtad 2024-09-05].

Olsson, H., Larsson, A-K. & Strand, S.J.M. (2023). Social Workers' Experiences of Working with Partner Violence. *British Journal of Social Work* 54(2), s. 704–722.

Olsson, H. (2023). Att arbeta med implementering – ett möjligt framgångskoncept för en ansträngd socialtjänst. *Working Papers and Reports Social Work* 31. Örebro universitet: <https://www.oru.se/forskning/forskningsamnen/socialt-arbete/working-papers-and-reports/> [hämtad 2024-22-02].

Olsson, H. (2024). Voices of Women Exposed to Honour-Based Violence: On Vulnerability, Needs and Support from Social Services. *British Journal of Social Work* 54(6), s. 2623–2641.

Patton, M.Q. (2015). *Qualitative Research & Evaluation Methods. Integrating Theory and Practice* (4th edition). Newbury Park: SAGE Publication Ltd. London.

Prinz, R. J., Blechman, E. A. & Dumas, J. E. (1994). An evaluation of peer coping-skills training for childhood aggression. *Journal of Clinical Child Psychology*, 23(2), s. 193–203.

Prop.1999/2000:79. Från patient till medborgare– en nationell handlingsplan för handikappolitiken.

Prop. 2002/03:35. Mål för folkhälsan.

Prop. 2023/24:31. Stärkta rättigheter för barn och vuxna i skyddat boende.

Prop. 2024/25:89. Proposition från Socialdepartementet. En förebyggande socialtjänstlag – för ökade rättigheter, skyldigheter och möjligheter.

Punzi, E., Larsson, A., & Starke, M. (2025). “One Size doesn’t Fit All”: Perspectives on How to Identify Violence Toward Persons with Intellectual Disability, and Provide Care. *Studies in Clinical Social Work: Transforming Practice, Education and Research*. Published online: 09 Jun 2025.

Regeringskansliet (2025). *Mål för jämställdhet*. <https://www.regeringen.se/regeringspolitik/jamstallldhet/mal-for-jamstallldhet/> [hämtad 2025-12-16].

Region Uppsala (2024). Alternativ och Kompletterande Kommunikation (AKK). <https://regionuppsala.se/infoteket/hamta-kunskap/fakta-om-funktionsnedsattningar/autism/akk/> [hämtad 2024-11-20].

Region Stockholm (2024). *Habilitering & Hälsa – Intellektuell funktionsnedsättning*. <https://www.habilitering.se/if> [hämtad 2024-11-14].

Reuter, A. (2018). *Rikshandboken barnhälsovård – för professionen*. <https://www.rikshandboken-bhv.se/> [hämtad 2025-09-10].

Schierenbeck, I. & Spehar, A. (2021). Migration i välfärdsstaten. Att implementera integrationspolitik. Studentlitteratur AB.

SFS 2017:857. Förordning om ändring i högskoleförordningen (1993:100).

Skr. 2007/08:39. Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer.

Socialdepartementet (2008). FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning; Socialdepartementets promemoria Ds 2008:23.

Skr. 2016/17:10. Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid.

Socialstyrelsen (2019). Ett liv utan våld och förtryck Slutredovisning av uppdraget att genomföra en nationell kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck. Art.nr 2019-3-17.

Socialstyrelsen (2022). Bedömning av hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relationer Stöd till socialtjänst och hälso- och sjukvård. Art.nr 2021-11-7606.

Socialstyrelsen (2023). Individ- och familjeomsorgen. Lägesrapport 2023. Art.nr 2023-3-8462.

Socialstyrelsen (2024a). Socialtjänstens placeringar av barn och unga med svensk och utländsk bakgrund – registerstudie av placeringar 1991–2022. Art.nr 2024-9-9213.

Socialstyrelsen (2024b). Kunskapsguiden, Sammanställa beslutsunderlag. <https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/barn-och-unga/handlaggning-och-dokumentation-med-barnet-i-centrum/utreda/sammanstalla-beslutsunderlag/> [hämtad: 2024-09-08].

Socialstyrelsen (2024c). *Kartläggning av skyddade boenden i Sverige*. Artikelnummer: 2024-12-9374.

Socialstyrelsen (2025). *Ny socialtjänstlag 2025 – förberedelser och förändringar*. <https://www.socialstyrelsen.se/aktuellt/ny-socialtjanstlag-2025--forberedelser-och-forandringar/> [hämtad: 2024-11-08].

SOU (2022:11). *Handlingsplan för en långsiktig utveckling av tolktjänsten för döva, hörselskadade och personer med dövblindhet*. Statens offentliga utredningar. Stockholm.

SOU (2025:59). *Stärkt lagstiftning mot hedersrelaterat våld och förtryck. Betänkande av Utredningen om förstärkta åtgärder mot hedersrelaterat våld och förtryck*. Statens offentliga utredningar. Stockholm.

Specialpedagogiska skolmyndigheten (2024). Vad är Pictogram? <https://www.spsm.se/stod-och-rad/sprak-och-kommunikation/alternativ-och-kompletterande-kommunikation/> [hämtad 2025-11-08].

Statens beredning för medicinsk och social utvärdering. (2021). *Förstudie: Insatser för våldsutsatta* (SBU 2021/342). https://www.sbu.se/contentassets/c316729922cc44ffa8be2a00faec2e3c/forstudie_insatser-for-valdsutsatta.pdf [hämtad 2024-11-08].

Starke, M., Larsson, A. & Punzi, E. 2025. People with intellectual disability and their risk of exposure to violence: Identification and prevention – a literature review. *Journal of Intellectual Disabilities*, 29(3) 760–783.

Statskontoret (2021). *Mäns våld mot kvinnor En analys av myndigheternas arbete med den nationella strategin*. 2021:3.

Strand, S., Petersson, J., Berglund, J., Källvik, E., Stjernqvist, J., Tayebi, N. & Olsson, H. (2022). *Förebyggande arbete och riskhantering av våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck: En systematisk kartläggning*. Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd.

SUF-kunskapscentrum (2024). *Kognitiva svårigheter*. https://regionuppsala.se/suf-kunskapscentrum/kunskapsbank/kognitiva_svarigheter/ [hämtad 2024-10-20].

Sundell, K., Olsson, T. & Ogden, T. (2021). *Svenska effektutvärderingar av beteendemässiga, psykologiska och sociala insatser 1990–2019*. Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd.

Svensson, K., Johnsson, E. & Laanemets, L. (2021). *Handlingsutrymme – Utmaningar i socialt arbete*. Natur och Kultur. Stockholm.

Sveriges Kommuner och Regioner (2024a). *Framtidens socialtjänst. Dags att ställa om*. <https://skr.se/framtidenssocialtjanst.74978.html> [hämtad 2024-11-04].

Sveriges Kommuner och Regioner (2024b). *Ekonomirapporten maj 2024. Om kommunernas och regionernas ekonomi*.

<https://skr.se/skr/tjanster/rapporterochskrifter/publikationer/ekonomirapportenmaj2024.81694.html> [hämtad 2024-11-04].

Sveriges Television (2021). *Socialstyrelsens siffror för alla barn med adhd som är födda 1989–2011*. <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/vast/barn-med-utlandsfodda-foraldrar-far-mer-sallan-sin-adhd-diagnos> [hämtad 2024-11-04].

Unicef Sverige (2009). *Barnkonventionen*. <https://unicef.se/barnkonventionen>. [hämtad 2024-11-04].

United Nations (2006). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)*. <https://social.desa.un.org/issues/disability/crpd/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-crpd> [hämtad 2024-11-10].

United Nations Treaty Collection (2023). *15. Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-15&chapter=4&clang=en [hämtad 2024-11-25].

Universitets- och högskolerådet (2024). *Antagningsstatistik*. <https://www.uhr.se/studier-och-antagning/antagningsstatistik/resultatsida/?astasearchfor=&astasearchperiod=&astasearchcategory=> [hämtad 2024-11-03].

Vetenskapsrådet (2024). *God forskningssed*. <https://www.vr.se/uppdrag/etik/god-forskningssed---ny-utgava.html> [hämtad 2024-11-05].

Walker, S. & Gill, A.K. (2019). Women who kill: Examining female homicide through the lens of honour and shame. *Women's Studies International Forum*, 75, (2019) 102247.

Wikstrom, E. & Ghazinour, M. (2010). Swedish experience of sheltered housing and conflicting theories in use with special regards to honour related violence (HRV), *European Journal of Social Work*, 13(2), s. 245–259.

World Federation of the deaf (2024). *Human Rights of the Deaf. Advancing human rights and sign language worldwide*. [Deaf Human Rights | Global Advocacy by WFD](https://www.wfd.org/) [hämtad 2024-11-10].

Yourstone, J., Axelsson, J., Hildeby Kellgren, F., Söderberg, J. & Eriksson, L. (2018). *Hedersrelaterat våld och förtryck – mot förbättrad kunskap om förövarna*. Norrköping, Kriminalvården.

Yurdakul, G. & Korteweg, A. C. (2020). Boundary Regimes and the Gendered Racialized Production of Muslim Masculinities: Cases from Canada and Germany. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 19(1), s. 39–54.
<https://doi.org/10.1080/15562948.2020.1833271>.

Bilagor

Bilaga 1. Intervjuguide – yrkesverksamma

Frågor för alla respondentgrupper

1. Vilket yrke/utbildning har du? Antal år i yrket? Antal år i verksamheten? Din roll i verksamheten?
2. Berätta kort om ditt arbete inom den verksamheten du arbetar i.
3. Har du genomgått någon utbildning/kurs/kunskapshöjande insats på området hedersrelaterat våld och förtryck? Kan du beskriva vilken typ av kunskap du fick med dig?

Frågor för handläggare inom IFO + verksamheter inom HVB, utredningshem och skyddade boenden

4. Har du genomgått utbildning/kurs/kunskapshöjande insats på området funktionsnedsättning/funktionshinder? Kan du beskriva vilken typ av kunskap du fick med dig?

Frågor för alla respondentgrupper

Kunskap och erfarenheter av att möta personer med funktionsnedsättning i kombination med att leva i en hederskontext

5. Om du skulle misstänka/få kännedom om någon flicka, pojke, man eller kvinna med funktionsnedsättning som lever i en hederskontext och riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck – vad gör du då?
6. Har du konkreta erfarenheter av ärenden som rör personer (flickor/kvinnor och pojkar/män) med funktionsnedsättning som lever i en hederskontext? Om ja, beskriv dessa och vilken typ av särskild sårbarhet och utsatthet som framträder i ärendena.
7. Finns det några särskilda förutsättningar och behov hos flickor och pojkar, kvinnor och män med funktionsnedsättning som är viktiga att ta hänsyn till i detta sammanhang? Ge gärna konkreta exempel.
8. Utifrån din kunskap eller din erfarenhet kring målgruppen, på vilket sätt kan utsatthet för HRV ta sig uttryck hos flickor/kvinnor och pojkar/män med funktionsnedsättning?
 - a. Finns det några gemensamma nämnare bland de som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck?
 - b. Finns det skillnader mellan olika former av utsatthet/sårbarhet utifrån vilken typ av funktionsnedsättning den utsatta individen har?
 - c. På vilket sätt utsätts flickor/kvinnor och pojkar/män?

9. Under de senaste åren har både forskning och olika rapporter publicerats som bidrar med ny kunskap kring hedersrelaterat våld och förtryck.
- d. Uppmärksammas dessa kunskapsbidrag i din verksamhet?
- e. På vilket sätt påverkar kunskapsbidragen ditt arbete med målgruppen?
- f. Finns det något som saknas/behöver utvecklas i dessa kunskapsbidrag för att bättre identifiera utsattheten hos personer med funktionsnedsättning som lever i en hederskontext?

Arbetssätt och samverkan

10. Bedrivs det något förebyggande arbete riktat mot flickor/kvinnor och pojkar/män med funktionsnedsättning i kombination med HRV i din verksamhet? Om ja, ge exempel på metod/arbetsätt. Om inte, har din verksamhet identifierat ett behov av att bedriva ett sådant arbete?
11. Känner du till om det finns särskilda handlingsplaner upprättade kring personer med funktionsnedsättning som misstänks leva i en hederskontext i din verksamhet?
12. I en rapport från Jämställdhetsmyndigheten 2022 konstateras att arbetet kring den målgrupp som är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck sker ofta i separata spår, det vill säga hedersvåld för sig, funktionsnedsättning för sig och människohandel för sig. I de fall du känner igen situationen i din egen verksamhet: Är detta något som underlättar arbetet med målgruppen, eller är det en försvårande omständighet? Motivera ditt svar.
13. Har du reflekterat över målgruppens risk att utsättas för multiutsatthet, exempelvis att utsättas för prostitution och människohandel i kombination med att leva i en hederskontext? Kan du berätta mer om denna problematik? Känner du till något konkret exempel?
14. Finns det någon som är ansvarig för att ”ta hand om” kunskapsbidrag och införa/implementera dem i till exempel rutiner, riktlinjer, handlingsplaner inom din verksamhet?
15. När det gäller samverkan med andra aktörer i dessa frågor: Kan du beskriva hur och när samverkan sker (såväl internt som externt)?
 - g. Vilka aktörer samverkar ni med?
 - h. Vilka utmaningar respektive utvecklingsbehov kring samverkan har du noterat? Ge konkreta exempel.
 - i. Kan du ge något gott exempel på när samverkan har fungerat bra i hanteringen av ärenden/situationer som rör den utsatta målgruppen?
16. Vilka är de största utmaningarna i ditt arbete när det gäller ärenden som rör misstanke/kännedom om hedersrelaterat våld och förtryck mot flickor/kvinnor och pojkar/män med funktionsnedsättning? (särskilda moment eller situationer, kunskap som saknas ...)
17. Vad skulle underlätta ditt arbete med målgruppen? Här får du några alternativ att resonera kring. Motivera ditt svar:

- j. En tydlig nationell handlingsplan inriktad mot hedersrelaterat våld och förtryck (till exempel Socialstyrelsen senaste våldshandbok)?
- k. Tydligt utfärdade rutiner och riktlinjer på din arbetsplats kring hur arbetet med målgruppen ska utföras?
- l. Vetenskapligt utvärderade metoder för familjearbete?
- m. Olika typer av norm- och attitydpåverkansprogram i lokalsamhället?
- n. Möjligheter att genomföra systematiska uppföljningar av olika typer av insatser?
- o. Kompetensutveckling, vidareutbildning inom området?

18. Redogör för annat som du anser skulle underlätta arbetet med målgruppen.

Bilaga 2. Intervjuguide – Erfarenheter av att leva i en hederskontext

Bakgrundsfrågor

1. Hur gammal är du?
2. Kan du berätta lite om dig själv?
 - a. Beroende på ålder: Går du i skolan, studerar du? Har du en sysselsättning (daglig verksamhet eller arbete) eller är du arbetssökande? Annat? (Beroende på svar, be intervjupersonen precisera sin situation.)
 - b. Kan du berätta om din boendesituation?
 - c. Kan du berätta om din familj?
 - d. Hur trivs du i dag generellt?
 - e. Vad tycker du om att göra? (Utöver fritid kan denna fråga inkludera studier, sysselsättning/arbetsliv.)
2. Behöver du stöd från familj eller någon annan (exempelvis personlig assistent) för att din vardag ska fungera, exempelvis för att gå ut, för att göra olika aktiviteter eller för att komma i kontakt med myndigheter eller med kommunen?
3. Behöver du hjälpmedel, tillgång till tolkning eller stöd av någon för att kommunicera med andra eller ta del av information? Om ja: Kan du beskriva hur det går till?

Familjekontexten man kommer ifrån

4. Hur tycker du en bra mamma och pappa ska vara?
5. Har din familj varit stödjande under din uppväxt? Kände du dig trygg när du växte upp? Relation till mamma respektive pappa? Relation till bröder och systrar? Vem bestämmer?

Utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck

6. Hemma hos dina föräldrar: Var/är du tvungen att göra saker som du inte vill/ville göra?
7. Känner du att du får/fick bestämma över din dag och dina aktiviteter?
8. Kan du beskriva om det finns särskilda regler för dig kring kärleksrelationer och sexualitet:
 - a. Vem bestämmer om dina relationer?
 - b. Får du gifta dig eller ha en relation med den du själv väljer utan att dina föräldrar har varit med och föreslagit personen eller tyckt till om personen du vill ha en relation med?
 - c. Känner du en press från din familj att behöva gifta dig och att det ska göras på ett visst sätt?

9. Har du en relation i dag eller har du tidigare haft en relation? Hur ser du på framtiden när det gäller relationer: Vill du ha en relation med någon och eventuellt gifta dig eller leva tillsammans med någon?
10. Är du orolig eller rädd för något du gör? Om det är så: Vad kan handla det om?

Förutsättningar hos målgruppen att signalera sin utsatthet, att söka hjälp och stöd samt att ta del av stöd och insatser

11. Om det händer att du blir rädd för att någon ska göra dig illa på något sätt eller få dig att må dåligt: Finns det någon som du kan be om hjälp? Om en sådan situation uppstår: Vet du var eller vem du kan be om hjälp?
12. Tycker du att det är lätt eller svårt att söka hjälp från någon?

Målgruppens behov av stöd och hjälpinsatser samt deras erfarenhet av att ta emot sådana insatser från samhället

13. Vilka behov av stöd har du i dag?
14. Har du fått hjälp från någon inom socialtjänsten/kommunen eller från någon annan organisation?
- a. Om ja: Kan du beskriva hjälpen du fått? Kan du beskriva hur processen gick till?
 - b. Vem erbjöd dig stöd? Vem har du varit i kontakt med?
 - c. Vad tycker du om hjälpen/stödet du har fått? Saknar du något? Var det något som var särskilt bra med hjälpen du har fått?

Intervjupersonens slutsatser

15. *Om intervjupersonen har lämnat hederskontexten:* Kan du beskriva din situation/ditt liv i dag i jämförelse med hur ditt liv var när du bodde hemma hos dina föräldrar/din familj? Finns det saker som du får göra i dag som du inte fick göra när du bodde hos dina föräldrar?
16. Vad är dina planer/önskningar inför framtiden? Vilka förhoppningar har du om framtiden? Vad ser du fram emot?
17. Finns det något annat du vill berätta som vi inte har pratat om?

Hur har det känts att prata om dessa saker som vi frågat om?

Bilaga 3. Delstudie 2 – yrkesverksammas utbildning

Utbildning	Kvinno- jourer 3 pers.	Skyddat boende 3 pers.	Öppen- vård 2 pers.	HVB- hem 1 pers.	Familje- hem 1 pers.	LSS- boende 3 pers.	Daglig Verksamhet 3 pers.
Socionom	2 pers.	3 pers.	-	1 pers.	-	1 pers.	1 pers.
Social- pedagog	-	-	1 pers.	-	-	-	-
Psykiatri- sjuksköterska	-	-	1 pers.	-	-	-	-
Psykiatri- skötare	-	-	-	-	-	-	1 pers.
Barnskötare	-	-	-	-	-	1 pers.	
Sociala omsorgs- programmet	-	-	-	-	-	-	1 pers.
Behandlings- pedagog	-	-	-	1 pers.	-	-	-
Journalist	-	-	-	-	-	-	1 pers.
Projektledare	1 pers.	-	-	-	-	-	-
Informations- teknik	-	-	-	-	-	-	1 pers.
Hushålls- lärare	-	-	-	-	-	-	1 pers.
Beteende- vetare	-	-	-	-	-	1 pers.	-
Lärare	-	-	-	-	-	1 pers. (ej examen)	-
Utbildning för familjehem	-	-	-	-	1 pers.	-	-